

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HİTİT ORDU SİSTEMİ

Burak GÖKTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ

Çankırı – 2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HİTİT ORDU SİSTEMİ

Burak GÖKTÜRK

ORCID: 0009-0002-0090-5689

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ

Çankırı – 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	iii
TEZ KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. ORDUNUN TANIMI VE İŞLEVİ.....	5
3. HİTİTLER	19
4. HATTUŞA VE GÜVENLİK ALGISI	22
5. SARAY TEŞKİLATI VE MUHAFAZ BİRLİKLERİ	29
5.1. Büyük Kral	31
5.2. Kraliçeler	34
5.3. Prensler.....	36
5.4. Baş Meşedi ve Muhafız Birlikleri	37
6. DİPLOMASİ VE SAVAŞ STRATEJİSİ.....	39
7. SAVAŞ HAZIRLIĞI VE ORDU DÜZENİ.....	46
8. PİYADELER	55
9. SAVAŞ ARABALARI.....	57
10. SAVAŞ GİYSİLERİ VE SİLAHLAR	62
11. KADEŞ SAVAŞI.....	66
12. EGE GÖÇLERİ.....	76
13. SONUÇ	80

KAYNAKÇA..... 82

ÖZGEÇMİŞ .....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Hitit Ordu Sistemi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

11 / 06 / 2024

Burak Göktürk

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burak GÖKTÜRK tarafından hazırlanan *Hitit Ordu Sistemi* başlıklı bu çalışma, 11.06.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda “*oybirliğiyle*” başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi* olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ	İmza: .....
Üye	: Doç. Dr. Nursel ASLANTÜRK	İmza: .....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 11/06/2024 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla zaman içerisinde silahlı 20-30 kişiden meydana gelen gruplaşmalar başlamıştır. Bu durum ise ilk küçük birliklerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve insanlık tarihinin en eski örgütlenmelerini meydana getirmiştir. Devletlerin temel yapı taşı haline gelen ordular zaman içerisinde gelişip güçlenmiş ve beraberinde güçlü devletlerin kurulmasına, bunun devamında imparatorlukların meydana gelmesine ortam hazırlamıştır.

Devletlerin uzun yıllar ayakta kalabilmesi için güçlü bir orduya ihtiyacı vardır. Bunun yanında devletin dış güçlere karşı korunması ve halkın güven içinde yaşaması için güvenlik tedbirlerine ihtiyaç duyulur. Hititler bulundukları döneme göre eşine az rastlanan bir ordu teşkilatı oluşturmuşlar ve kendilerinden sonra gelecek devletlere de öncülük etmişlerdir.

Bu çalışma, Hititlerin ordu sistemini ve güvenlik anlayışını daha iyi anlamamız açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda öncelikle ordunun tarihsel sürecinden ve işlevinden bahsedilmiştir. Ardından ise Hitit ordu sistemini daha iyi anlayabilmemiz açısından öncelikle Hitit devletinin tarihi süreci hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sonrasında ise savaşları tetikleyen ve devletlerin dış politikasını belirleyen diplomasi üzerinde durulmuştur. Diplomasi daima devletlerin savaş süreçlerini belirleyen en önemli etkenlerden birisidir. Ardından gelen konuda ise savaş hazırlığı ve ordu düzeni ile giriş yapılan Hitit ordu sisteminin temelini ve en yoğun sınıfını oluşturan piyade sınıfı üzerinde durularak detaylı incelemeler yapılmıştır. Üzerinde fazlaca durduğumuz savaş arabaları ise Hitit ordusunda zamanla önemini artırarak ordunun vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Hititlerin savaşlardaki başarısının en önemli etkenlerinden biri savaş arabalarıdır. Hititler geliştirdikleri savaş arabaları sayesinde Kadeş Savaşını kazanarak eski dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline gelmişlerdir.

Son olarak ise Hitit devletinin kaderini önemli ölçüde etkileyen ve Anadolu'yu karanlık bir devre sokarak Ege Göçleri işlenmiş, Ege Göçleri ile zayıflayan Hitit Devleti yıkılarak yerini Geç Hitit Devletlerine bırakmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ'ye, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Nursel ASLANTÜRK'e ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan ve yardımlarını üzerimden eksik etmeyen aileme şükranlarımı sunarım.

11/06/2024

Burak GÖKTÜRK

ÖZET

Tezin Başlığı : Hitit Ordu Sistemi
Tezin Yazarı : Burak GÖKTÜRK
Danışman : Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 11.06.2024

Bu çalışmada araştırılıp incelenen konuların temelini Hitit ordu sistemi başlığı altında; Hitit ordu sisteminin temel unsurları ve sefer faaliyetleri, orduda kullanılan ekipmanlar ve savaş aletleri, savaş arabaları, savaş stratejileri, devletin güvenlik algısı ve sur yapıları gibi konular oluşturmaktadır. Metnin oluşum sürecinde Hitit ordu sistemi hakkında yapılan araştırmalar ve çalışmalar incelenmiş, ortaya sade ve bütüncül bir yapıt çıkarmak amacıyla çalışmamızda kombine edilmiştir.

Hattuşa'yı başkent yapan Hititler, güvenlik sebebiyle kentin etrafına çok dayanıklı ve uzun boyutta surlar inşa etmişlerdir. Kendilerine bağlı bölgelerden ve yerli halktan topladıkları büyük ve organize bir ordu meydana getirmişler ve bu ordu Hitit imparatorluk döneminde dünyanın en güçlü ordularından biri haline gelmiştir. Hitit ordusu, işgale dayalı bir politikadan uzak durmuştur. Öncelikli amaçları saldırmayı düşündükleri kentin yöneticileri ile konuşarak teslim olmalarını sağlamak ve şehri kansız bir şekilde almaktır. Bu yolla alamadıkları şehirlerin dışarıdan gelen yardımlarını ve bağlantılarını keserek yıpratma yoluna gitmişlerdir. Daha sonra saldırıya geçen Hitit ordusu öncelikle kendi amaçlarına göre uyarladıkları savaş arabaları ile düşmanı yıpratmakta, son darbeyi ise piyadeler vurmaktaydı.

Hititler, savaş durumunda kullandıkları casusluk politikaları ve savaş stratejileri ile düşmanlarının ağır kayıplar vermesine neden olmuştur. Hititler, Mısırlılarla yaptıkları tarihin ilk yazılı antlaşması olan Kadeş antlaşması gibi önemli icraatlarıyla tarihe derin izler bırakmıştır. Kullanmış oldukları stratejiler ve diplomatik ilişkilerle savaşlarda düşmanlarına karşı üstün bir konuma gelmeyi başaran Hititler, kendilerinden sonra gelecek uygarlıklara da yol gösterecek ve örnek teşkil edebilecek bir miras bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Güvenlik, Hattuşa, Kadeş Savaşı, Savaş Arabaları.

ABSTRACT

Thesis Title : Hittite Army System
Author : Burak GÖKTÜRK
Supervisor : Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ
Department : History
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 11.06.2024

The basis of the issues researched and examined in this study comprises topics such as the basic elements of the Hittite army system and campaign activities, the equipment and war tools used in the army, war chariots, war strategies, the security perception of the state and city walls under the title of Hittite army system. During the formation of the text, research and studies on the Hittite army system were examined and combined in our study to create a simple and holistic work.

The Hittites, who made Hattusa their capital, built very durable and long fortifications around the city for security reasons. They formed a large and organized army, gathered from their regions and local people, and this army became one of the most powerful armies in the world during the Hittite empire period.

The Hittite army refrained from a policy based on occupation. Their primary goal was to talk to the rulers of the city they were planning to attack, make them surrender, and capture the city bloodlessly. In this way, they tried to wear out the cities they could not capture by cutting off their external aid and connections.

The Hittite army, which then attacked, first wore down the enemy with the chariots they adapted for their own purposes, and the final blow was dealt by the infantry.

The Hittites caused their enemies to suffer heavy losses with the espionage policies and war strategies they used in case of war. They have left deep traces in history with their important actions such as the Kadesh Treaty, the first written treaty in history that they made with the Egyptians. The Hittites, who managed to gain a superior position against their enemies in wars with the strategies and diplomatic relations they used, left a legacy that could guide and set an example for the civilizations that would come after them.

Keywords: The Army, Security, Hattusa, Battle of Kades, The Chariots.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geen eser
ev.	Çeviren
Ed.	Editör
s.	Sayfa
M..	Milattan nce
M.S.	Milattan Sonra

ŞEKİL LİSTESİ

Sekil No:

Sayfa

Görsel 1-1: Yazılıkaya’da 1960’lı yıllarda fotogrametri çalışmaları.....	3
Görsel 3-1: Hattuşa’daki Aslanlı Kapı	20
Görsel 4-1: Boğazköy/Hattuşa’nın Yukarı Şehri’ndeki masif özellikli ön sur duvarı.....	24
Görsel 4-2: Boğazköy/Hattuşa’daki Büyükkaya’nın sandık duvarlı suru.....	25
Görsel 4-3: Sfenkslerle süslenmiş Yerkapı	26
Görsel 5-1: Üzerinde Hitit kral sarayının bulunduğu Büyükkale	29
Görsel 6-1: Hitit Devleti’nin haritası	41
Görsel 9-1: Karkamış’ta bulunan bazalt kabartma üzerinde; savaş arabası içinde biri ok atan, diğeri arabayı süren iki Hitit askeri betimleniyor	60
Görsel 10-1: Kral Kapı’da, kente bakan yüzde betimlenen kısa eteği, silahları ve boynuzlu miğferiyle savaşçı bir tanrı	63
Görsel 10-2: Alaca Höyük mezarlarında bulunan altın kabzalı hançer. Demirden yapılmış kabza kısmı altında olan bu hançer törensel bir silahtır	64
Görsel 11-1: Ebu Simbel Tapınağı’nın duvarlarında yer alan Mısır savaş arabası ve üzerinde ok atan asker betimlemesi	71
Görsel 11-2: Fraktin Kaya Kabartması’nda III. Hattuşili ve Puduhepa’nın tanrılara sunu yaparken tasviri.....	73
Görsel 11-3: İstanbul Arkeoloji Müzesi Kadeş Antlaşması.....	75
Görsel 12-1: Medinet Habu Tapınağı’nın duvarlarında Deniz Kavimlerinin tasvirleri	78

1. GİRİŞ

Anadolu coğrafyasını tanımlayan en eski isim Hatti ülkesidir. Anadolu 1500 sene Hatti ülkesi olarak tanımlanmıştır. Bu isim o kadar yerleşmiştir ki, M.Ö. 2200 tarihlerinden başlayarak Anadolu'yu işgal etmek için uğraşan Hint-Avrupalı Hititler dahi Hatti Ülkesi ismini kullanmışlardır. Hattiler Orta Tunç Çağı'nda İç Anadolu'da günümüz Çorum, Yozgat, Amasya ve Tokat illerini kapsayan bölgede yaşamışlardır. Bu uygarlığın kullandığı dilin Hint-Avrupa ve Sami dillerinden ayırt edici özelliği farklı ve özgün bir içeriğe sahip olasıdır.¹

Anadolu'da kurulan ilk imparatorluk olan Hititler, ortaya koydukları idari mekanizma, askeri teşkilat ve diğer devletlerle kurmuş oldukları politikalar ile sonradan gelen pek çok medeniyete örnek olmuş ve yön göstermiştir. Özellikle kurmuş oldukları ordu teşkilatı ile dönemin en güçlü devletlerine dahi ağır kayıplar yaşatmışlar ve yaşadıkları dönemin şartlarını göz önüne alırsak, ileri düzeyde savunma sistemleri oluşturmuşlardır. Böylelikle askeri başarılarının yanında savunma sistemleri ile de devletin çok uzun yıllar ayakta kalmasını sağlamışlardır.²

Anadolu'da M.Ö. ikinci binyıllarda yaşayan ve büyük bir uygarlık kuran Hititler, arkeolojik kazılar yapılmadan çok önce bazı kaynaklardan azda olsa biliniyordu. Hititler hakkında Mısır ve Mezopotamya kaynakları önemli ölçüde bahsetmektedir. Hitit Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'nun Güney, Güneydoğu ve Kuzey Suriye bölgelerinde Geç Hitit Devletleri (Beylikleri) kurulmuştur. Bu beylikler Tivratta Het oğulları ya da feminen Hitti(m) olarak bahsedilmiştir. İncil'de de bu dönem hakkında bilgiler yer almaktadır. Hititler'in ismi, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında Fransızların etkisi ile Eti'ler olarak bilinse de zamanla daha doğru olan Hititler adı kullanılmıştır. Hititlerin Anadolu'ya nasıl ve nereden geldikleri tartışılmaktadır.³

---

¹ Johannes Friedrich, *Kayıp Yazılar ve Diller*, (Çev: Recai Tekoğlu), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000. s. 141-142.

² Mustafa Altınok, "Hititler: Boğazköy'de Yükselen Bir Yönetim Güneşi", *Akademik Hassasiyetler*, cilt: 13, sayı: 11, 2019, s. 148.

³ İlker Koç, *Hititler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2006, s. 7-8.

Hititler'in, Anadolu'nun yerli halkı olabileceği düşüncesi mevcuttur. Fakat Anadolu'nun yerli halkı olamayacakları ve Anadolu'ya göç ettikleri düşüncesi daha yaygındır.⁴

Kaynaklar gösteriyor ki Hititlerin Anadolu'nun yerli halkı olup olmadığı hakkında kesin bir yargıda bulunmak için henüz çok erken, daha çok belgeye ve kanıta ihtiyacımız var.

19. yüzyılın başlarından itibaren eski doğu medeniyetine olan ilgi artmış ve beraberinde Hümanizm hareketi doğmuştur. Zamanla Anadolu, Mısır, Suriye, Mezopotamya ve İran'a sayısız Avrupalı arkeolog ve filolog gelerek bu topraklarda yaşamış medeniyetleri araştırmaya başlamışlardır. Archibald Henry Sayce 1880 tarihinde Anadolu'da görülen kaya kabartmalarının Hititler tarafından oluşturulduğunu ve bu topraklarda Hititlerin yaşadıklarını gün yüzüne çıkarmıştır.⁵

1893 tarihinde Fransız E. Chantre ile onun arkasından Alman E. Schaffer tarafından pek çok çivi yazılı eser Çorum Boğazköy'de bulunmuştur. Bulunan bu tablet parçaları bilim dünyasında büyük bir heyecan uyandırmıştır ve Hititlere duyulan ilgi daha da artmıştır.⁶

1910 tarihinde John Garstang tarafından Hititlere dair ilk eser yazılmıştır.⁷ Sonra ki yıllarda Alman Asurolog Hugo Winckler tarafından 1906 yılında ilk sistemli çalışmalar başlamıştır.⁸

1947-1951 tarihleri arasında T.H. Bossert, B. Alkım ve H. Çambel tarafından Karatepe-Astanaş'ta yapılan kazılarda Luwice-Fenikece çift dilli kitabelerin gün yüzüne çıkarılması Hititçenin çözülmesine vesile olmuştur.⁹

---

⁴ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Yayınları, 2013, s. 45.

⁵ Hasan Ali Şahin, "Geç Hitit Beylikleri", *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Eylül 2019, s. 132-133.

⁶ Koç, a.g.e., s. 8-9.

⁷ Şahin, a.g.e., s. 132-133.

⁸ Koç, a.g.e., s. 8-9.

⁹ Şahin, a.g.e., s. 132-133.

Görsel 1-1: Yazılıkaya’da 1960’lı yıllarda fotogrametri çalışmaları

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, 2024)

Bu kazılarda ortaya çıkarılan Hitit çivi yazılı tabletlerin içerik bakımından farklılık gösterdiği görülür. İçerik bakımından tabletler; kral yazıtları, siyasi metinler, antlaşmalar, hukuk içerikli yazılar, yönetim hakkında çalışmalar, mitolojik kayıtlar, dini yazıtlar, fal ve büyü yazıtları” olarak sınıflandırılır. Hitit tabletlerinin büyük bölümü Boğazköy kazılarında çıkartılmıştır.¹⁰

1906 tarihinde Hugo Winckler, Ankara'nın 150 km. doğusunda Boğazköy yerleşim alanında Hitit krallarına ait bir devlet arşivi bulmuştur. Bu belgelerin çoğu Babil çivi yazısı ile, diğer kısmı ise Akadca ve Hititçe yazılmıştır. Bu sayede Hitit çivi yazısını yorumlamak mümkün olmuştur. Friedrich Hrozný İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Hitit çivi yazılı tabletleri kopyalayarak dilin gramer yapısını çözerek bu dilin Hint-Avrupa özellikleri taşıdığını gündeme getirmiştir. Sümerce ve Akadca sözcük listelerine ait belgelerin benzerleri de Boğazköy arşivinde bulunmuştur. Bu Hititçe metinler Sümerce, Hititçe ve Akadca'dan meydana gelmiştir.¹¹

¹⁰ Nursel Aslantürk, “Hitit Mektupları ve Mektuplarda Kullanılan Bir Hitap Şekli: “Abu/ı düğ.ga-ja”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 18, Nisan 2019, s. 141.

¹¹ Friedrich, a.g.e., s. 92-94.

Hitit belgeleri dönemin Anadolu'sunun etnik yapısına da ışık tutmuştur. Söz konusu dilbilimsel incelemelerle Hititler'in, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da yaşadıkları anlaşılmıştır. Fakat Hititçe halka inmemiş; daha çok devlet işlerinde, dini işlerde ve yönetim alanında kullanılmıştır.¹²

---

¹² Turgut Yiğit, “Hitit Çivi Yazısının İlk Ortaya Çıkışı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 24, sayı: 37, Mayıs 2005, s. 80-81.

2. ORDUNUN TANIMI VE İŞLEVİ

İnsanoğlu doğası gereği daima korunma ve savunma ihtiyacı hissetmiştir. Yaşamak için zorunlu olan bu gereksinim zamansal süreç içerisinde sürekli gelişmiş ve toplulukların vazgeçilmez bir parçası haline gelerek devletlerin kaderini belirlemiştir. İnsanların güvenlik kaygısı köylerin kurulmaya başladığı Neolitik dönemde kerpiç surlarla gün yüzüne çıkmış ve ilk kentlerin kurulması ile birlikte çok daha sistematik bir hal alarak kent savunmasında ve güvenliği sağlayan etmenler arasında temel unsur haline gelmiştir.¹³

Savaşlarda kaçınılmaz olan bu insan etkisi araştırmalarda genellikle ülke liderleri ile sınırlı kalmıştır. Fakat muharebeler ve zaferlerin ardında liderler kadar onlarla birlikte savaşan askerlerin de etkisi çok fazladır. Öyle ki devletlerin temel gücü ordularına ve bulunduğu çevredeki insan kitlesine dayanır.¹⁴

Ordular ve savaşlar hakkında zamansal süreçte çok fazla düşünce ve araştırma ortaya koyulmuştur. Pek çok düşünür savaşların temelinde ne gibi unsurların yattığını ve bu olgunun nasıl bir süreçte meydana geldiğini merak etmiş fakat bu konu hakkında net bir yargıya varmamız maalesef olası değildir.

Düşmana karşı üstün gelme ihtiyacı beraberinde teknolojik gelişimi de zorunlu kılmış ve toplumsal değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Muharebeler ile sosyal hayat arasındaki bağ tartışmalı bir durumdur. Bir grup akademisyen savaşın, toplumun gelişmesine ve zamanla hiyerarşik bir yapı kazandığına neden olan en önemli faktörlerden biri olduğunu öne sürerken, bazı akademisyenler de savaşın, küçük toplumların gelirlerinin artmasına ve fethedilen bölgelerden getirilen esirlerle bir alt sınıf oluşturmaya imkân yarattığını dile getirir. Bu tezin tam tersini düşünen akademisyenler de vardır. Bu akademisyenler, büyük ölçekli savaşların medeniyetlerin ortaya çıkışının bir nedeni olmaktan ziyade bir sonucu olduğunu

---

¹³ Tuğçe Horunlu, “Eski Mezopotamya’da Bir Savunma Stratejisi: Hendekler”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/1, Mart 2023, s. 104.

¹⁴ Murat Kılıç, “Ana Hatlarıyla Eski Çağ Anadolu Devletlerinde Asker Temini”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Mayıs 2021, s. 493.

savunmaktadır. Savaş bir yandan toplumsal büyümeye katkı sağlarken, uzun süreli savaşlar ise parçalanmaya yol açabilir.¹⁵

İbn Haldun savaşların dört temel nedenden dolayı meydana geldiğini öne sürmüştür. İlk sebep intikam isteği, ikincisi ise kin besleme, üçüncü neden Tanrı'ya ve dine hizmet etme kaygısı, dördüncüsü ise devletlerin kendisine yönelik çıkan isyanlara karşılık yaptığı karşı savunma faaliyetidir. Kalevi J Holsti ise savaş olgusunun dönemlere göre farklılık göstereceğini vurgulamıştır. Holsti'e göre Toprak mücadelesi, dindaşlık meselesi, ulusal kurtuluş, sömürgecilik, müttefiklere destek, bölgesel hâkimiyet, ticareti sağlama gibi pek çok faktör savaşın nedeni olabilir. Mustafa Kemal'e göre ülke müdafaası çok yüce bir görevdir ve muharebeler sadece milletlerin topraklarını müdafaa etmek zorunda kaldığı zaman haklılık taşır.¹⁶

Ordular için tarihin en eski örgütleri diyebiliriz. İlk site devletlerinin gün yüzüne çıkmasından itibaren güvenlik için kullanılan ordu, zamanla devlet içerisinde kurulan, daima örgütlenen, genellikle ağır silahları bulunan silahlı güçlerin hepsi için kullanılan genel bir isimdir. Teknik açıdan ordu, Devletlerin coğrafi özelliklerine göre kara, deniz ve hava olarak isimlendirilen bölümlerin tümünü kapsayan genel bir isimdir.¹⁷

Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte, mülkiyet sahiplerinin yoksul çoğunluğa yönelik sınıfsal mücadele devlet örgütlenmesini ortaya çıkarmıştır.¹⁸

İnsanlık tarihinin başlangıç döneminde ilk ordular birlik halinde değil, silahı gruplar halinde savaşmışlardır. Aynı bölge ve köylerden gelen askerlerin birbirlerini kollayıp destek vererek savaştığı arkadaş grupları, zaman içinde ilk küçük birliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Savaşmanın yanında bütün faaliyetleri beraber yapan ve 20-30 kişilik gruplar halinde hareket eden toplulukların başında herkesin katılımıyla seçilen

---

¹⁵ Mark Schwartz, "Antik Yakın Doğu'da Savaşın Kökeni" (Çev: Ayşe Tatar, Deniz Genceolu), *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak-Şubat 2018, s. 9.

¹⁶ Mustafa Safran, Özgür Aktaş, "Savaş ve Tarih" *Milli Eğitim Dergisi*, cilt: 42, sayı: 196, Ekim 2012, s. 247-248.

¹⁷ Serhat Erkmen, "Silahlı Güçler; Ordular, Para-Militer Yapılar" *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.39, Kasım 2019, s. 1.

¹⁸ Mustafa Kahya, "Savaş ve Barış" *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s. 7-8.

liderler bulunmaktadır. Ancak gruplar arasında emir-komuta ve koordinasyon ilişkisi kurulmadığı için muharebe meydanındaki anarşi ve bireysellik devam etmiştir.¹⁹

Kurulan ilk orduların ve savaşların başlangıcını belirlemek hayli zordur. Bunun nedeni şiddet kaynaklı ölümlerin gruplar arasında çatışma yaşandığı anlamına gelmemesidir. Toplumlar büyüdükçe çatışmaların şiddeti de artmış, daha fazla insan katılır olmuştur. Levant bölgesinde yaklaşık M.Ö. 13.100-9.600 tarihlerinde yaşayan göçebelerin iskeletlerindeki savaş izleri incelenmiş fakat birçok akademisyen bunların savaştan ziyade bireyler arası şiddet vakalarından kaynaklandığını düşünmektedir. Neolitik Dönemde yani yaklaşık M.Ö. 9.600-6.400 arasında ise tarımın ortaya çıkışı ve yerleşik toplumların genişlemesiyle tam manasıyla düşük düzeyli de olsa savaşların yaşanmaya başladığı görülmektedir.²⁰

İlk gerçek askeri birlikler Sümerlerin M.Ö. 3.000'li yıllarda ağır piyadenin toplu halde savaştığı falanks muharebe düzenini icat etmesiyle ortaya çıkmıştır. Modern anlamda alay diyebileceğimiz mevcudu 2.000 civarındaki falanks'ın başındaki komutan boru ve davullardan istifade ederek emirlerini iletebilmekteydi.²¹

Fakat günümüzde detayları bilinen muharebeler, bu dönemden çok daha sonradır. Bilinen en eski muharebe, Mısır Firavunu III. Thutmose ile Kenan ordusu arasında geçen Megiddo'dur (M.Ö. 1469). Mısır Firavunu II. Ramses ve Hitit Kralı II. Muvatalli arasında cereyan eden Kadeş Muharebesi ise manevra ve taktik haritaları çizilebilecek kadar detayları bilinen bir muharebedir.²²

Yapılan bir araştırmaya göre, 5.560 yıllık insanlık geçmişi sürecinde 14.531 savaş yapılmıştır. Bu durum göstermektedir ki yaşayan 185 kuşaktan 175 tanesi savaşla tanışmıştır. Her yıl ortalama 2 savaş yapıldığı düşünülürse insanlık tarihinin adeta savaşların tarihi olduğunu söyleyebiliriz.²³

---

¹⁹ Mesut Uyar, *Savaş ve Ordu: Ordu Bilgisi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2023, s. 166-167.

²⁰ Schwartz, a.g.e., s. 9.

²¹ Uyar, a.g.e., s. 166-167.

²² Burak Çınar, "Antik Çağ'da Dört Ordu Sınıfı: Savaş Arabaları, Piyadeler, Süvariler ve Savaş Filleri", *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Eylül 2022, s. 421.

²³ Yasin Aslan, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", *TBB Dergisi*, Sayı: 79, 2008, s. 235-236.

Orduların amacı bağı oldukları devletin güvenliğini iç ve dış tehditlere karşı korumaktır. Ancak liderler bu silahlı gücü iç karışıklık ve isyan gibi iç güvenlik tedbirlerine karşı da kullanmaya başlamıştır.²⁴

Bu durum ordunun güç ve itibarını da artırmıştır. Böylelikle ordu en kuvvetli siyasi aktör haline gelmiştir. Eski dönemlerde en büyük sorun, ordunun sadakatinin sadece hükümdarın kendisine bağı olmasıydı. Hükümdar öldüğünde halefinin ilk işi ordunun kendisine sadakat etmesini sağlamaktı. Ordu başka birisini tercih ederse veya tek bir tercihte anlaşılamayıp kendi içinde bölündüğünde iç savaş kaçınılmazdı. Zamanla ordunun sadakati hükümdara değil de hanedana yöneltilerek bu sorun kısmen çözülmüştür. Hanedana sadakat, modern milliyetçilik ideolojisinin doğduğu 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.²⁵

Ulusal anlamda ordular devletlerin en önemli güç unsurudur. Bu nedenden dolayı uluslararası faaliyetlerde orduların gücü büyük önem teşkil etmektedir.²⁶

Ordunun bir diğer görevi ise doğanın ve insanın sebep olduğu afetlerde can kurtarma, insani yardım ve yeniden inşa faaliyetlerine destek vermektir. Silahlı kuvvetler sahip olduğu uzmanlar, araç ve teçhizat ile afet ve sonrasındaki yardım faaliyetlerini gerçekleştirecek imkân ve kabiliyeti sahiptir. Günümüz orduları her türlü arazi ve iklim şartında hareket etme kabiliyetine sahip kara araçlarına, gemilere, sivil uçak ve helikopterlerin inemeyeceği pist ve alanlara inebilen hava taşıtlarına sahiptir ve afet bölgesine çabucak ulaşip emniyet altına alabilir. Depolarında mevcut olan çadırlarla binlerce kişiyi barındıracak çadır kentler kurup buradaki afetzedeleri besleyebilir. Askeri sıhhiye teşkilatı ile seyyar hastaneler açarken istihkâm birlikleri enkaz kaldırma, kuyu açma, su temizlik üniteleri kurma, elektrik hatları ile yol ve köprü tamirlerini yapabilir.²⁷

Genelde değişime ayak uyduramayan örgütlenmeler olarak görülen Ordular, aksine tarihi süreçte teknolojik gelişmeleri daima yakından takip etmişlerdir. Orduların gereksinimleri için geliştirilen icat ve araç gereçler teknolojik ilerlemeyi de beraberinde getirmiştir. Ayrıca ordular, kendileri dışında gerçekleşen bilimsel

---

²⁴ Erkmen, a.g.e., s. 1.

²⁵ Uyar, a.g.e., s. 16-17.

²⁶ Erkmen, a.g.e., s. 1.

²⁷ Uyar, a.g.e., s. 27-28.

gelişmeleri de yakından takip ederek askeri ihtiyaçları doğrultusunda uyarlamışlardır.²⁸

Tarım toplumlarında ekonomi kısıtlı olduğundan dolayı askerlerin maaş ve masraflarını ödemek hem de ekonomik açıdan tüketici olan bir orduyu beslemek oldukça zordur. Ekonomi dışındaki sorun ise profesyonel askerleri yetiştirmenin zaman alıcı ve maliyetli olmasıdır. Bu yüzden devletler genelde küçük bir profesyonel ordu bulundurup ordunun büyük bölümünü savaş zamanında askere çağrılan köylülerden oluşturmuşlardır. İhtiyaç halinde müttefik devlet orduları ve paralı askerlerle ordu takviye edilmiştir. Orduyu merkez ve eyalet ordusu şeklinde teşkilatlandırma mecburiyeti hükümdar ve merkezi devlet için önemli bir sorunu beraberinde getirmiştir. Köylü askerler hükümdardan ziyade kendi liderlerine sadakat göstermiştir. Bu yüzden yerel aristokrasiyi denetim altında tutmanın en etkili yolu profesyonel merkezi orduydur. Fakat bu çözüm idealden çok uzaktı. Çünkü bu kez merkezi ordunun siyasi gücü, rejimin muhafızı olarak pekiştirilmekteydi. Zamanla güçlenen merkezi ordunun subaylarını ancak güçlü hükümdarlar kontrol altında tutabilmekteydi.²⁹

Orduları meydana getirmek için zorunlu olan asker temini devletlerin en büyük sorunu haline gelmiştir. İnsan ihtiyacı, Anadolu gibi nüfusun az olduğu yerlerde daha çok görülmüştür. Bu yüzden Anadolu devletleri sadece bir insan kaynağına bağımlı kalmamak için birden fazla yol denemişlerdir. Eski Çağ Anadolu devletlerinin stratejisi, daima egemen oldukları toprakları güvene almak, sonrasında sefer düzenlemektir. Fakat Mezopotamya ile Anadolu arasında büyük oranda nüfus farkı bulunmaktadır. Anadolu nüfus bakımından oldukça düşüktür.³⁰

Kurulan ilk sistematik orduların hızlı bir şekilde gelişmesi ve büyük kitlelerin bünyesine katılması, silahlı kuvvetlerin niteliklerinde değişim ve dönüşümlere neden olmuştur.³¹

Eski Çağ ordularında ilk büyük değişim profesyonel tam zamanlı askeri sınıfın doğmasıyla gerçekleşmiştir. Kendilerini sivillerden ayırt eden, üniforma giyen

---

²⁸ Erkmen, a.g.e., s. 1.

²⁹ Uyar, a.g.e., s. 18.

³⁰ Kılıç, a.g.e., s. 493.

³¹ Çınar, a.g.e., s. 25-28.

profesyonel askerlerin av ve tarım aletleriyle savaşmaları beklenemezdi. Böylelikle orduya has silahlar da geliştirildi ve topuz, kılıç, kalkan ve zırh gibi yeni silahlar üretildi. Askerlere renk ve şekil bakımından ayırt edilen üniformalar tasarlandı. Asurlular seferlerde günlerce yürüyen piyadeler için modern asker botlarına benzeyen ayakkabıların giyilmesini mecburi kılmıştır. Basit kumaş veya deri başlık zaman içinde metal miğfere dönüşürken şekli de ok ve mızrak atışları ile kılıç darbelerine karşı sahibini koruyacak koni veya yarım küre haline gelmiştir. Zaman içinde bunlarla da yetinilmeyip başlığa burun, kulak ve enseyi koruyan parçalar eklenmiştir. Yüksek ısı üreten ocakların kurulması demir, silah ve zırh teknolojisinde bir devrim başlatmıştır.³²

Yeni silahların icadı taktiksel savaşları da beraberinde getirmiştir. Zamanla ordu içerisinde işlevlerine göre farklı sınıflar ve alt sınıflar meydana gelmiştir. Artan bu gelişmeler ile günümüz orduları çok sayıda sınıfı barındıran karmaşık bir askerî örgüt haline gelmiştir. Antik Çağ boyunca orduların daha etkin ve verimli hale getirilmesi için sınıflar içerisinde alanında uzmanlaşmış birimler ortaya çıkmıştır. Dönemin mücadeleleri çoğunlukla karada geçtiği için bu sınıflar kara gücünün birer parçasıdır. Orduların içerisinde görevleri farklı birimler mevcut olup; kullandıkları araçlar, silah donanımı, askeri kıyafetler ve coğrafyaya uygunluk açısından farklılıklar göze çarpmaktadır.³³

Teknolojide ikinci büyük atılım ise savaş arabalarıdır. Atların evcilleştirilmesi ve askeri maksatlarla kullanılması uzak mesafeli seferlere çıkılmasına imkân vermiştir. At başlangıçta yük taşımak veya araba çekmek için kullanılmıştır. İlk evcilleştirilen atlar bir insanı uzun süre taşıyacak kadar büyük ve güçlü değildir. Bu yüzden özel seçim ve çiftleştirme yöntemleriyle daha büyük ve güçlü atlar yetiştirilmiştir. Küçük bozkır midillilerinden devasa yük atlarının türetilmesi önemli bir başarıdır.³⁴

Savaş arabaları bir ordu sınıfı olarak süvarilerden daha önce ortaya çıkmıştır. Bunun bir nedeni evcilleşen atların ilk işlevinin dört tekerlekli arabaları çekmesidir. Tek dingilli ve iki tekerlekli modern savaş arabalarının ortaya çıkışı ise M.Ö. 2000 dolaylarında, Orta Asya'da olmuştur. Bu modern arabalar dört tekerlekliye göre

---

³² Uyar, a.g.e., s. 57-58.

³³ Çınar, a.g.e., s. 419-420.

³⁴ Uyar, a.g.e., s. 57-59.

daha çevik oldukları için açık alanda hızlı hareket edebiliyorlar ve engebeli arazide rahatlıkla ilerleyebiliyorlardı. Bu sayede kısa sürede birçok devlet ve toplum tarafından benimsenmiştir.³⁵

Savaş arabası pek çok parçadan oluşan bir araçtır. Tahta tekerlekten çok kollu tekerleğe geçiş, poyra (tekerlek göbeği) ve aksın (dingil) icadı, boyunduruk ve koşum takımlarının geliştirilmesi çok uzun zaman almıştır. Üstelik savaş arabası tek başına zaferi kazandırmamaktadır. Sürücünün ve nişancının iyi yetiştirilmesi, arabaların farklı arazide, farklı düşmanlara karşı farklı muharebe düzenlerinde diğer askeri sınıflarla beraber kitlece hareket edebilmesi gerekir ve bu eğitimlerin askerlere öğretilmesi gerekir. İşte tüm bunlar yapıldıktan sonra savaş arabası bir silah sistemi olarak muharebe sonucuna etki edecektir. O dönemin tankları olan savaş arabaları, kitle halinde düşman piyadesinin bulunduğu muharebe düzenini uzaktan oklar ve ciritlerle sarsıp, at ve arabalarla ezerek imha etmek için kullanılmaktaydı.³⁶

Süvari birliklerinin avantajları anlaşılıp öneminin artmasıyla Savaş arabaları M.Ö. 1000 civarından başlayarak, yavaş yavaş muharebelerdeki önemini kaybetmiştir. Farklı coğrafyalarda yaklaşık 3.000 yıl boyunca muharebelerde kullanılan savaş arabaları süvariler gelene kadar Antik Çağ'ın en önemli savaş araçlarından biri olmuş ve Sümerler, Mikenler, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar, Hititler, Mitanniler, Çinliler, Hintliler, Deniz Halkları, Keltler ve Kartacalılar tarafından kullanılmıştır.³⁷

En eski askeri sınıf piyadelerdir. Tarih öncesinde cereyan eden ilk savaşlarda sosyoekonomik kökeni köylü, göçebe veya avcı-toplayıcılara dayansa da tüm savaşçılar yaya olarak savaşırmaktaydı. Bir başka özellikleri ise silah ve teçhizatlarının taşınabilir yani portatif olmasıdır. Köylüler toplu halde mızrak, kılıç ve balta kullanarak yakın savaşımayı benimsemişken avcı toplayıcılar ve göçebeler dağınık düzende cirit, ok ve sapandan istifadeyle uzaktan savaşımayı tercih etmiştir.³⁸

Eğitimsiz ve düzensiz çiftçilerden meydana gelen ordular savaşlarda ölmeye çok yatkındır. Ordular, genelde ele geçirdikleri bölgelerin kaynaklarını tüketerek hayatta kalmışlardır. Orta Çağ'da ise feodal sistem, krallara çok sayıda asker toplayabilme

---

³⁵ Çınar, a.g.e., s. 421-425.

³⁶ Uyar, a.g.e., s. 57-59.

³⁷ Çınar, a.g.e., s. 421-425.

³⁸ Uyar, a.g.e., s. 132.

imkânı yaratsa da bu orduları düzende tutmak askerlerin disiplinsiz tavırları yüzünden çok zor olmuştur.³⁹

Sümerler döneminde piyadelerin büyük kalkan kullanmaya başlamasıyla toplu muharebe düzeni (falanks) oluşturulmuştur. Savaşçılar ağır piyadeye dönüşmüş, ok, cirit ve sapan kullanan piyadeler ise hafif piyade sınıfını teşkil etmiştir. Ağır ve hafif piyade ayrımı başka isimler altında günümüzde de devam etmektedir. Muharebe düzeni içinde kritik noktalarda bulunan kıdemli askerler hem gelen emirleri uygulamadan hem de muharebe düzeninin muhafazasından sorumluydu. Ancak muharebe başladıktan sonra falanks'ı komuta etmek pek mümkün değildi. Falanks sadece bir muharebe düzeni değildi. Barış zamanında askerlerin beraber eğitim gördüğü, sefer esnasında beraber intikal edip kamp kurduğu bir birlikti. Falanks, ağır piyadenin toplu düzende savaştığı bütün toplumlarda kendini göstermiştir. Fakat falanks'ın en büyük sorunu olan bünyesinde ast birlikler ve bunlara komuta eden subayların bulunmamasına uzun süre çözüm bulunamadı. Makedonya Kralı II. Filip (M.Ö. 382-336) falanks'ı modern anlamda bölük diyebileceğimiz parçalara ayırıp her birinin başına birer subayı komutan olarak atadı. Böylelikle falankslar muharebede daha etkin emir komuta edilebilir hale geldi.⁴⁰

Piyadeler aslında muharebe esnasında savaş arabalarına destek vermekle yükümlü olan ve savaş arabalarının gölgesinde kalan bir sınıftır. Ancak M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında hem süvarinin gelişimi hem de piyadelerin alt sınıflarının çeşitlenip birçok ağır ve hafif piyade sınıfların çıkmasıyla piyade sınıfı da öne çıkmaya başlamıştır. Savaş arabaları mürettebatının kullandığı göğüs zırhları artık piyadelerde de kullanılmaya başlamış ve güçlü kılıçlar üretilmiştir. Yerleşik Antik Çağ uygarlıklarının hepsinde orduların sayısal çoğunluğunu piyadeler oluşturmuştur. Antik Çağ'da piyade birliklerinde en çok rastlanan özellik, daimî ordunun parçası olmalarıydı. Bu ordular halktan ya da aşiretlerden gelen insanlarla destekleniyordu.⁴¹

Piyadenin en büyük avantajı, gerekli eğitimi alması ve göreve uygun teçhizata sahip olması şartıyla her coğrafya, arazi ve iklim tipinde savaşabilecek esneklik ve çok yönlülüğe sahip olmasıdır. Üstelik maliyeti diğer askeri sınıflara göre düşüktür. En

---

³⁹ M. Çetin, R. Kök, "Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi" *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, cilt: 3, sayı: 4, 2015, s. 5-7.

⁴⁰ Uyar, a.g.e., s. 132-167.

⁴¹ Çınar, a.g.e., s. 25-28.

büyük kısıtlaması ise hareket kabiliyetidir. Piyadeler binlerce yıl her yere yürüyerek intikal etmek zorunda kaldılar. Üstelik silah, teçhizat ve yiyeceğini de çoğu zaman taşımak zorundaydı. Dolayısıyla daha savaşmadan askerler çok yorulmakta ve yıpranmaktaydı. Hatta yolda verilen asker kayıpları muharebe zayıfatının bile üstüne çıkmaktaydı. Roma'nın büyük bir imparatorluk kurma başarısının etkenlerinden biri Akdeniz'den istifade ile ordularını gemilerle taşıyabilmesidir. Türk ve Moğol askeri başarılarında savaş atlarının sağladığı hareket kabiliyetinin büyük rolü vardır.⁴²

Piyade sınıfının diğer sınıfların önüne geçmesi, hem zırhlı olan hem de ağır ve büyük kalkan taşıyan Antik Hellen hoplitleriyle olmuştur. Hoplitler kalkanlarının yanında kılıç ve kısa mızraklar kullanıyorlardı. M.Ö. 690'da hoplitlerin mızrak ve kalkana dayalı sistemi üzerine Spartalılar tarafından geliştirilen falanks taktiği, düşmanı kendine çekerek sert savunma yapma üzerine kuruluydu. Hafif zırhlı Pers piyadesi ise öncelikli silahı ok ve yay olarak, Antik Hellen savaş sistemine göre zıt bir tarza sahiptir ayrıca Hellen piyadesinin tam tersine hafif zırhla donatılmıştır. Başlarda Hellen sistemini benimseyen Romalılar ağır piyade unsuru ön planda olan kendi lejyon düzenini geliştirmişlerdir. M.Ö. 2. yüzyılın bitiminde Marius'un reformları ile yurttaş ordudan profesyonel orduya geçen Romalılar, uzun ve hantal silahların yerine büyük kalkanların ardında çeviklikle kullanabilecekleri kısa kılıçları ve pilum denen özel tasarım mızrakları tercih etmişlerdir.⁴³

Lejyon sisteminde günümüz tabirleriyle takım ve bölükler bulunmaktaydı. Üstelik sadece subaylarla yetinilmeyip astsubay kademesi de yaratılmıştır. Birliklerin hiyerarşik bir teşkilat yapısı içinde birbirine bağlanmasının yanı sıra lejyon bünyesine ağır piyade ile beraber hafif piyade ve süvari de dâhil edilmiştir. Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kurdukları ağın ötesindeki askeri teşkilat yapısı da yok oldu. Ancak 16. yüzyılda ateşli silahların yaygınlaşmasıyla aşamalar halinde modern askeri teşkilat yapısı kendini gösterebildi.⁴⁴

M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren çeşitli medeniyetlerde süvariler kullanılmaya başlamıştır.⁴⁵ Süvarinin muharebe meydanlarında kendini göstermesiyle ikinci bir askeri devrim yaşandı. Süvari en hızlı savaş arabasından daha hızlı ve manevra

---

⁴² Uyar, a.g.e., s. 132.

⁴³ Çınar, a.g.e., s. 25-28.

⁴⁴ Uyar, a.g.e., s. 166-167.

⁴⁵ Çınar, a.g.e., s. 428-432.

kabiliyeti daha fazla olduğu gibi aynı zamanda ilk bütünleşik silah sistemidir. Yani at ile üstündeki savaşçı bütünleşerek tek bir vücut ve silah olurlar. Böylelikle toplam fiziki güçlerinin ötesinde bir askeri güç elde edilir. İnsanlar bir taraftan özel savaş ve yük atları yetiştirirken diğer taraftan da atın sevk ve idaresini kolaylaştıracak teçhizat ve koşum takımları imal ettiler. Günümüzde çok basit gözüken ve ata binip onu kontrol etmede kritik öneme sahip dizgin, gem, eyer, mahmuz ve zenginin icadı çok zaman almıştır. Örneğin üzengi yarım daire şeklinde basit bir teçhizattır. Metal, kemik veya tahtadan rahatlıkla imal edilebilir. Ama bu basit teçhizat süvarinin bacaklar ile ata tutunmasını ve kontrolünü kolaylaştırır ve ellerini daha etkin kullanmaya imkân tanır. Bu kadar basit ama önemli teçhizatın keşfi neredeyse bin yılda gerçekleşmiştir.⁴⁶

Tüm ordusu süvarilerden oluşan Kimmerlerin M.Ö. 8. yüzyılda Anadolu'ya gelişi ve onları izleyen İskitler ile beraber Mezopotamya, Anadolu ve Mısır üçgenindeki devletler de süvari sınıfını etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Etrüskler M.Ö. 700 civarında İtalya'da at binerlerken, Büyük Kyros M.Ö. 500'den önce Perslerde süvari sınıfını kurmuştur. Kyros'un yendiği Lydialılar ise Herodotos tarafından savaşçı ve usta biniciler olarak tanımlanmıştır. Urartuların da iyi süvarilere sahip oldukları ve I. Sarduri'nin ordusunda 10.000 süvari bulunduğu bilinmektedir.⁴⁷

Süvarinin gerçek potansiyelini göçebe kavimler keşfetti. At öncesinde yürüyerek hayvanlarıyla göç eden halkların, at sayesinde hem gündelik hayatları kolaylaştı hem de düşmanlarına karşı üstünlük sağlamaya başladılar. Başlangıçta at muharebe alanına ulaşmada kullanılan bir taşıma aracıyken zaman içinde göçebeler at üstünde savaşmanın silah, teknik ve taktiklerini icat ettiler. Göçebelerin üstünlüğünü pekiştiren bir başka teknolojik gelişme, bileşik yayın icadıdır. Muhtemelen ilk defa Mezopotamya'da keşfedilen bileşik yay; ahşap, boynuz ve hayvan sinirinin birbirine bask tutkalı ile yapıştırılmasıyla imal edilmekteydi. Bu yay, özel yapısı ve şekli sayesinde kas enerjisini artırarak daha uzak mesafelere daha isabetli atış imkânı sağlamaktaydı.⁴⁸

---

⁴⁶ Uyar, a.g.e., s. 58-59.

⁴⁷ Çınar, a.g.e., s. 428-432.

⁴⁸ Uyar, a.g.e., s. 58-59.

Antik Çağ'da süvariye en verimli kullanan topluluklar İskitler ve Sarmatlardır. Her ikisi de bozkır kültürünün bir parçası olarak kalabalık birer atlı orduya sahiptirler. Bozkır savaş taktiğini en iyi şekilde uygulayan İskitlerin hepsi atlıydı ve ok atarak savaşıyorlardı. Çinlilerin savaş arabalarını bırakması ve ilk başlarda barbar icadı olarak gördükleri süvariye bütün Çin devletlerinin geçişi yüzyılı bulmamıştır. M.Ö. 12'de Çinliler ve Hunlar arasında Orta Moğolistan'da yapılan Ulan Gölü Muharebesi'nde, Hun süvarileri Çin savaş arabalarını savunma yapmaya zorlayarak üstün gelmişlerdir.⁴⁹

Orta Asya toplulukları ordu millet ilkesini temel alan özgün bir ordu sistemi meydana getirmişlerdir. Eski Türk ordusu çeşitli birliklerden oluşmuştur. En büyük birlik 10 bin kişiden meydana gelir ve bu birliğe tümen ismi verilir. Tümenler de 1000'li, 100'lü ve 10'lu olarak ayrılır. Birliklerin başında ise rütbelerine göre tümenbaşı, binbaşı ve yüzbaşı bulunur. Mete Han döneminde oluşturulan bu sistem tüm Türk devletleri tarafından kullanılmış ve korunmuştur.⁵⁰

Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında merkezi siyasi ve sosyoekonomik yapı değişmiş ve imparatorluğun eski topraklarında kurulan krallıklar aristokrasiye söz geçiremeyince Avrupa kıtası binlerce küçük devletçiklerle kaplanmıştır. Feodalite sisteminde her aristokratın kendi küçük ordusu ve kaleleri vardır. Kralın ordusu güçsüz olduğundan aristokrasi ile iyi geçinmek zorundadır. Eyalet ordusunu aristokratlar yerine merkezden atanan valilerin emrine almak başka bir yöntemdir. Pers, Roma ve Osmanlı imparatorlukları bu yöntemi uygulamışlardır. Askeri valiler, hanedana sadakat yemini ettikleri ve gücü kendi soylarından değil hükümdardan aldıkları için bu yöntem eyalet ordusunu sadık ve itaatkâr tutmak için daha başarılıdır. Ayrıca valiler eğitilmiş asker olduğundan daha iyi komutanlık yapmaktaydılar. Ancak merkezi yönetim zayıflarsa hırslı valilerin iktidarı devirmeye kalkışmasına bir engel bulunmamaktadır.⁵¹

Orduları ve savaşları temelden etkileyen en önemli faktörlerden birisi de barut ve ateşli silahların icadı ve muharebe alanlarında kullanılmasıyla getirdiği askeri değişimdir. Barut; odun kömürü, sülfür ve güherçilenin (potasyum nitrat)

---

⁴⁹ Çınar, a.g.e., s. 428-432.

⁵⁰ Mazhar Narşap, "Bozkır Kavimlerinde Askeri Teşkilat", *Genç Kalemler*, s. 36.

⁵¹ Uyar, a.g.e., s. 19-20.

karışımından meydana gelen patlayıcı bir kimyasal karışımdır. İlk defa Çinliler tarafından keşfedilmiştir. Elimizdeki en eski barut karışım reçeteleri 9. yüzyıldan kalmadır. Fakat barutun keşfinin oktan daha eski olduğu düşünülmektedir. Çinliler başlangıçta barutu askeri maksatlarla değil tören ve eğlencelerde kullandılar. Zamanla patlayıcı (bombalar) ve sevk (roket ve alev okları) özelliklerinin askeri maksatlarla kullanılabileceği keşfedildi. 12. yüzyılda metal dart (kısa ve küt ok) atan ilk ateşli silahı da Çinliler icat etti ama yine aynı tarihte Çin'deki barut ve ateşli silah gelişimi birdenbire durdu. Teknolojik açıdan Çin'in çok gerisinde olan batı Avrupa devletleri Moğollar sayesinde tanıştıkları bu Çin icatlarını hemen benimseyip geliştirmeyi ve bu sayede dünyaya hükmetmeyi başardılar.⁵²

Askerî devrim ile beraber 18. yüzyıldan itibaren gerçekleşen savaşların uzunluğu ve ateşli silah teknolojisindeki yenilikler orduların daha büyük ve daha etkili olmasına neden olmuştur. Eski ordulara kıyaslandığında yeni teşkil edilen ordular çok daha disiplinli bir hal almıştır. Avrupalı devletler, bu süreçte ateşli silah teknolojilerini sürekli geliştirmişler, etkili ordularla birlikte güçlü savunma yapıları inşa etmişlerdir.⁵³

İlk makineli tüfekler 1870 sonrasında boy göstermiştir. Topçu silahlarında ise tüfeklerde yaşananndan çok daha radikal değişimler gerçekleşti. Artık toplar demirden imal edilmekte, yivli namlusu bulunmakta ve kuyruktan doldurulmaktaydı. Demir güllerin yerini ise havada veya yerde infilak eden patlayıcı dolu mermiler almıştır. Top arabaları ise her tür arazide gidecek kabiliyette hafif ve dayanıklıydı. Zamanla yay ve amortisörlerle topun geri tepmesi kontrol altına alınarak daha çabuk ve istikrarlı ateş imkânı elde edildi. İnşaat mühendisliği alanında yaşanan atılım ise istihkâm sınıfını derinden etkilemiştir. Artık daha kısa sürede daha etkili tahkimat inşa edilebilmekteydi.⁵⁴

Askerî devrim ismi verilen bu değişim döneminde Avrupa da köklü değişikliklere neden olmuştur. Ateşli silahların geliştirilip kullanımının artmasıyla farklı ve çeşitli

---

⁵² Uyar, a.g.e., s. 62.

⁵³ M. Çetin, R. Kök, a.g.e., s. 16-17.

⁵⁴ Uyar, a.g.e., s. 68.

silahlar üretilmiş, bu silahlar ise devletleri zamanla ciddi ekonomik krizlerle karşı karşıya bırakmıştır.⁵⁵

Bu sorunlara uzun deneme yanılmalar sonrasında çözüm bulundu. Ordunun savaş ve barışta idari, lojistik ve mali işlerini yürütecek ve bunun siyasi sorumluluğunu üstlenecek bir sivil bürokrasi teşkil edildi. Bunun başına da hükümetin üyesi bir bakan yani sivil siyasetçi getirildi. Başlangıçta savunma/savaş bakanı ve başkomutan vekili birbirinden bağımsız olarak doğrudan başbakana bağlıydı. Ama bu uygulama kurumlar arası rekabet ve çatışmaya yol açtığı gibi duplikasyona (aynı işi yapan birden fazla birimin teşkili) sebep olmaktaydı. Zaman içinde bu sorun, silahlı kuvvetlerin doğrudan savunma bakanına bağlanmasıyla çözüldü. Yaklaşık iki yüzyıl içinde doğrudan hükümdarın emir komutası altındaki ordudan iki kademe aşağıdaki savunma bakanına bağlı ordu teşkilatı yapısına geçilmiştir.⁵⁶

Modern ordular üç dönemde araştırılır. Bu dönemler, “Modern', 'Geç Modern' ve 'Post Modern” olarak adlandırılır. Modern Dönem askeri organizasyonların başlangıcı 19. yüzyılın başı olarak kabul edilir. II. Dünya Savaşının sonunda biten bu dönemle birlikte Soğuk Savaş döneminin sonuna kadarki süreç olan Genç Modern Dönem devam eder. 1990’lar ile başlayan Post Modern Dönem değişimleri ise hala devam etmektedir. Osmanlı için 1826’da Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile başlayan modern ordu dönemi, Türkiye Cumhuriyeti tarafından devam ettirilmiştir. Geç Modern ve Post Modern dönemleri Türk Ordusu için de geçerli olduğu söylenebilir. Yeni Post Modern Dönemle birlikte ordular, geçmişte hiç görülmediği kadar insancıl ve barışçıl olmuştur.⁵⁷

Fransız İhtilali ise ordularda köklü değişimlere neden olmuş ve sivillerden meydana gelen modern orduların temelleri atılmıştır. Zorunlu askerlik ortaya çıkmış ve milli ordu kavramı ortaya çıkmıştır. 1850 yılı sonrası üretilen silahlar tüm ordular tarafından kullanmaya başlamıştır. Özellikle “Minie” isimli Fransız üretimi tüfekler çok geniş kitleler tarafından kullanılmıştır. Teknolojideki bu hızlı gelişme beraberinde modern donanmaları da beraberinde getirmiştir. 1814 yılında İlk buharlı harp gemisi olan USS Fulton yapılmıştır. Buhar gücüyle çalışan gemilere geçiş ile

---

⁵⁵ M. Çetin, R. Kök, a.g.e., s. 16-17.

⁵⁶ Uyar, a.g.e., s. 22-23.

⁵⁷ Salih Akyürek, *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu*, Bilgesem Yayınları, Ankara 2010, s. 3.

beraber rüzgâr bağımlılık kaybolmuştur. Zamanla kadirga ve kalyonlar yerini zırhlı ve buharla çalışan gemilere devretmiştir.⁵⁸

Son 20 yıl içinde başta insansız hava aracı (IHA) olmak üzere yeni otonom silah sistemleri ve araçlar muharebe sahasından askeri uzaklaştırmış, dolayısıyla zayıat hiç olmadığı kadar düşmüştür. Amerikalı pilotlar Afganistan'dan binlerce kilometre uzakta Amerika'da uydular vasıtasıyla IHA/SiHA'ları kullanarak düşman hedeflerini imha edebilmekte ve mesaileri bitince eve dönmektedir. Yapay zekânın devreye daha fazla girmesiyle yakında pilotlara da ihtiyaç kalmayacağı, ayrıca karada ve denizde de İHA benzeri silah sistem ve araçlarının kullanılacağı iddia edilmektedir.⁵⁹

Fransa hem ilk ulus-devlet, hem de ilk ordu-millet olma özelliğindedir. 1800'lü yıllarda başlayan Fransa ekolü tüm Avrupa'ya sıçramış ve paralı orduların yerini zamanla zorunlu askerliğe dayanan milli vatandaş ordularına bırakmıştır. Böylelikle ordular belli bir sınıfların tekelinden çıkarak tüm toplumu kapsayan zorunlu bir nitelik kazanmıştır.⁶⁰

Böylelikle günümüz millî ordularının temelleri atılmıştır. Mustafa Kemal ve Afet İnan'a göre memleket ve millî gaye ile alakası olmayan ücretli askerlerden daimî bir ordu kurulmamalıdır. Aynı zamanda milli orduları tarihin son noktası olarak ele almışlardır.⁶¹

Ülkeler çoğunlukla düzenli orduya ek olarak özel yardımcı askeri unsurlar oluşturmuşlardır. Bu örgütler de devlete bağlı güçlerdir fakat düzenli ordulardan daha esnek oldukları için kısa sürede harekete geçerek güvenlik tehditlerine daha hızlı müdahale edebilmekteler. Bu yardımcı güçler iki gruba ayrılır: Para-militer Güçler (PMG) ve Hükümet Yanlısı Milisler (HYM). PMG, merkezi hükümetin iç güvenlik sorunlarını ve bazı görevleri yerine getirmek için oluşturup eğittiği sınıftır. HYM ise gayri resmi ya da yarı resmi olarak hükümet ve devlet ile idari bir bağı olan, fakat devletten ayrı örgütlenen silahlı gruplardır. Hükümetlerin bu gruplarla pek bağlantısı yoktur ve kontrol edemezler.⁶²

---

⁵⁸ M. Çetin, R. Kök, a.g.e., s. 10.

⁵⁹ Uyar, a.g.e., s. 87.

⁶⁰ Ayşe Gül Altınay, Tanıl Bora, "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", Çankaya.edu, s. 140.

⁶¹ M. Çetin, R. Kök, a.g.e., s. 142.

⁶² Erkmen, a.g.e., s.2-5.

3. HİTİTLER

Hititler Hattuşa'yı başkent yaparak Anadolu'da merkezi bir devlet oluşturma sürecine girmişlerdir. Hititler'in Hattuşa'ya gelmesi ilk Hitit kralı olarak bilinen Kuşşara'lı Anitta'ya kadar uzanır. Fakat Hititlerin Hattuşa'ya yerleşmesi ancak I. Hattuşili döneminde gerçekleşmiştir.⁶³

Kültepe – Kaniş'de Anitta'nın ismi yazılı tunçtan bir hançer bulunmuştur. Bu yüzden bazı tarihçiler hançerin Kanişte bulunmasından dolayı, Kaniş'in aslında Neşa olduğunu ve aynı şehirler olduğunu vurgularlar.⁶⁴

Hititlerde sosyal statü bakımından en tepede sırasıyla kral, kraliçe ve kraliyet ailesi bulunur. Yüksek memuriyetlere ise genelde asiller getirilmiştir.⁶⁵

Hitit Devleti feodal ve teokratik bir yapıya sahiptir. Devleti kral yönetir ve Tabarna ünvanına sahiptir. Kral'ın annesi ise Tavananna (büyük kraliçe) ünvanı taşımaktadır. Kralın danışma organı olan Panku isminde meclisleri bulunuyordu. Fakat bu meclis devletin güçlenmesi ile önemini yitirmiştir. Hitit kralları kendilerini tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görmüşlerdir ancak Mısır ve Mezopotamya krallarından farklı olarak Hitit kralları hiçbir zaman Tanrı Kral olmamışlardır. Hitit krallarının öldükten sonra tanrı olduklarına inanılmıştır. Görevlerinin başında başrahiplik, başkomutanlık ve baş yargıçlık önde gelmektedir. Genellikle kral kendi yerine geçecek veliahdı ölmeden önce belirliyordu.⁶⁶

Kralın ardından kraliçe gelmektedir. Kraliçeler de güç olarak krala yakın bir konumdadır. Kraliçeler arasında en önemli ünvan Tavananna (Ana Kraliçe) ünvanıdır.⁶⁷ Hitit kraliçeleri, saraydaki resmi toplantılar ve dinsel törenlere kralla beraber katılır, anlaşma metinlerine kralla birlikte mührünü basardı.⁶⁸

Kral ve kraliçeden sonra ise veliaht prensler yer alır. Kraliyet soyundan gelmeleri ve veliaht olmaları önemlerini artırmıştır. Prensler devletin yönetim alanlarında, askeri

---

⁶³ Altınok, a.g.e., s. 149.

⁶⁴ Marc Destı, *Anadolu Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 48.

⁶⁵ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tubitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul 2001, s. 4.

⁶⁶ Hakan Sivas, “ Bölüm 1-2”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013, s. 85.

⁶⁷ Altınok, a.g.e., s. 153.

⁶⁸ Sivas, a.g.e., s. 85.

ve dini faaliyetlerinde görevde bulunmuşlardır. Prensesler de devletin dış politikasını belirlemek açısından devlette önemli bir yer edinmişlerdir.⁶⁹

Hitit imparatorluk çağının en görkemli anıtı başkent Hattuşadır. Hattuşa I. Şuppiluliuma döneminde büyütülmüş ve önemi daha da artmıştır. Şehrin Etrafı 7 km. uzunluğunda çift sıra surla kuşatılmıştır. Kentin yukarı şehir denilen güney kesiminde kabartmalarla süslü üç törensel kapısı vardır. “Aslanlı Kapı” “Kral Kapısı” ve “Sfenksli Kapı” adını taşıyan bu kapılar adlarını üzerlerindeki kabartmalardan almışlardır.⁷⁰

Görsel 3-1: Hattuşa'daki Aslanlı Kapı

Kaynak: (<https://www.worldhistory.org/image/4892/lion-gate-at-hattusa/>, 2024)

Hititler çok tanrılı bir dine sahiplerdir ve yaklaşık bin kadar tanrıları olduğu tahmin edilmektedir. Baş tanrıları Fırtına tanrısıdır. Bu tanrının Hattice İsmi Taru, Hurrice ismi ise Teşup'tur. Baş tanrıça ise Arinna'nın Güneş tanrıçasıdır.⁷¹

⁶⁹ Altınok, a.g.e., s. 155.

⁷⁰ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, DR Yayınları, İstanbul 2003, s. 177-178.

⁷¹ Koç, a.g.e., s. 101.

İştar ise hem kadını hem de erkeksi özelliklere sahiptir. Bu yüzden aşk ve savaş tanrısı olarak kabul görmüştür. İştar kutsal silahı olan gürz ve topuz ile tasvir edilir.⁷²

Çok tanrılı bu dinin yanında büyücülük faaliyetleri de fazla şekilde kendini göstermiştir. Hititlerin toplumsal hayatında büyü son derece önemli bir yere sahiptir. Büyü bu dönemde tıp, psikoloji ve hukuk biliminin görevlerini üstlenmiştir. Tanrıları yatıştırmak için onlara ayinler yapılmış, adaklar sunulmuştur. Ayrıca hastalıkları ve kötülükleri uzaklaştırmak için çeşitli büyü ayinleri düzenlenmiştir.⁷³

Hititler ölülerini genellikle yakmışlardır. Yakılan insan külleri Urne isimli seramik kapların içerisine koyularak ya toprağa gömülmüş ya da kaya oyuklarına sıkıştırılmıştır.⁷⁴

---

⁷² Murat Turgut, “Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı” *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 11, sayı: 3, 2022, s. 1220.

⁷³ Esma Reyhan, “Hitit Örneği Üzerinden Eskiçağ’da Toplumsal Yapı ve Büyü İlişkisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 40, sayı: 70, Eylül 2021, s. 19-25.

⁷⁴ Koç, a.g.e., s. 116.

4. HATTUŞA VE GÜVENLİK ALGISI

Tarihte Persler, Romalılar ve Hunlar gibi pek çok devlet varlıklarını devam ettirebilmek için savaş yöntemini seçerken, savaflara paralel olarak antlaşmalar ve barış sözleşmeleri de mecburi hale gelmiştir. Güvenlik kavramı devletlerin ve toplumun bulunduğu coğrafyaya göre farklılık göstermiştir. Güvenlik kavramı antik dönemde Sümer site devletlerine kadar uzanırken ilk resmi hale getiren, ilk monarşik yapıyı kuran Hititler olmuştur.⁷⁵

Anadolu coğrafyası, Hitit dönemi öncesi irili ufaklı şehir devletlerinden oluşan dağınık bir yapıya sahiptir. Fakat bu çağlarda Mezopotamya’da çok daha güçlü devletlerin olduğu tespit edilmiştir.⁷⁶

Hititlerin ilk olarak Kuşşara kentini, sonra ise Neşa, Hattuşa ve Tarhuntaşşa’yı başkent yaptıkları tahmin edilmektedir. Yönetim merkezi jeopolitik, strateji ve dini konular dolayısıyla değişime uğramıştır. Salgın hastalıklar sonucu da yönetim merkezinin değiştiği görülmektedir.⁷⁷

Hititler, Kral Anitta önderliğinde Hattuşa’yı ele geçirerek şehri kullanılamaz hale getirirler. Anitta kendinin ve ülkesinin güvenliği için ele geçirdiği kentlerin surlarını ateşe vererek kentleri fiziki, askeri ve ekonomik açıdan çökertmeyi amaçlamıştır.⁷⁸

Fakat Hattuşili tekrar bu bölgeye gelerek Hattuşa’yı iskân etmiş ve devletin başkenti yapmıştır. Bu durum Hattuşili’nin ilk Hitit kralı olarak kabul edilmesine neden olmuştur.⁷⁹

Hattuşili isminin de “Hattuşali” anlamına gelen bir ünvan olduğu düşünülmektedir. I. Hattuşili’nin Hattuşa’yı başkent yapmasının nedeni muhtemelen M.Ö. 1650’den

---

⁷⁵ Selahaddin Bakan, Sonay Şahin, “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, cilt: 4, sayı: 2, 2018, s. 136-137.

⁷⁶ Altınok, a.g.e., s. 149.

⁷⁷ Tuğba Ersoy, “Bir Hitit Kenti Tarhuntaşşa”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 2, sayı: 6, 2022, s. 162.

⁷⁸ Nermin Atila, “Hitit Devleti’nde Güvenlik Algısı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 37, sayı: 64, 2018, s. 163.

⁷⁹ Sevim Aydoğan, “Uygarlık Tarihinde Hitit Uygarlığının ve Kadeş Antlaşmasının Yeri”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 8, sayı: 2, 2021, s. 131.

sonraki yıllarda olumlu stratejik konumudur.⁸⁰ Çünkü Hattuşa ticari yolların üzerinde olmayan, düşmanın zor yaklaşabileceği ve kolaylıkla ele geçiremeyeceği bir bölgededir.⁸¹

Hattuş ismini ilk kez Akadca çiviyazılı metinlerden öğrenmekteyiz. Bu isim Sümerce “gümüş” anlamına gelmektedir. Bu yüzden gümüş ticareti ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.⁸²

Hattuşa, 28 Kasım 1986’da UNESCO Dünya Miras Listesine eklenmiştir ve en eski Hint-Avrupalı dilinde çivi yazılı tabletleri bulundurduğu için 2002 tarihinde UNESCO Dünya Belleği Listesine alınmıştır. Hattuşa UNESCO tarafından her iki listeye alınan tek antik kenttir. Hattuşa başkent olmanın yanında ticari faaliyetlerin yoğunluğu ile ekonomik yönden ve dini yönden son derece önemli bir şehir olmuştur.⁸³

Eski Hitit döneminde yerleşme alanı fazla genişlememiştir. Fakat imparatorluk döneminde yerleşim alanı önemli ölçüde artmıştır ve Hattuşa şehri görkemli bir başkent haline getirilmiştir.⁸⁴

M.Ö. 1650-1180 yılları arasında Hattuşa, Aşağı Şehir ve Yukarı Şehir olarak ikiye bölünmüştür. Bu iki bölgenin imparatorluk zamanında 6,8 km uzunluğunda sur hattı ile güvenliği sağlanmıştır.⁸⁵

Hititler masif, testere dişli, kazematlı ve sandık duvarlı sur sistemlerini kullanmışlardır. Büyükkale’nin kuzey ve doğu bölgesi yüksek yamaçlar sarılıdır bu yüzden buraya masif sur inşa edilmiştir.⁸⁶

---

⁸⁰ Alparslan, a.g.e., s. 215.

⁸¹ Atila, a.g.e., s. 165.

⁸² Meltem Alparslan, *Anadolu Uygarlıklar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul 2010, s. 214.

⁸³ Aydoğan, a.g.e., s. 131.

⁸⁴ Jürgen Seeher, “Chronology in Hattuşa: New Approaches to an Old Problem”, *BYZAS* 4, 2006, s. 198.

⁸⁵ Alparslan, a.g.e., s. 214-215.

⁸⁶ Mehmet Cevher, “Hitit Krallığı’nda Kent ve Ülke Savunması”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 30, 2021, s. 32-36.

Görsel 4-1: Boğazköy/Hattuşa'nın Yukarı Şehri'ndeki masif özellikli ön sur duvarı

Kaynak: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi » Makale » HİTİT KRALLIĞI'NDA KENT VE ÜLKE SAVUNMASI (dergipark.org.tr), 2024)

Testere dişli surlar ise daha az kullanılmıştır. Yapısı gereği testere dişine benzeyen çıkıntıları vardır ve bu isimde anılmaktadır. Kazematlı sur duvarları ise birbirine paralel uzanan duvar boyları ortasına yapılan enine duvarlardan oluşmaktadır. Kazematlı ve sandık duvarlı surlar aralarındaki bölmelerin işlevi bakımından farklıdır. Kazematlı sur bölmeleri depo olarak kullanılırken, sandık duvarlı surlar tamamen molozla doludur ve kullanıma kapalıdır. Fakat kazematlı sur duvarları daha zayıf olduğundan dolayı genellikle sandık duvarlı sur sistemi kullanılmıştır.⁸⁷

---

⁸⁷ Cevher, a.g.e., s. 32-36.

Görsel 4-2: Boğazköy/Hattuşa'daki Büyükkaya'nın sandık duvarlı suru

Kaynak: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi » Makale » HİTİT KRALLIĞI'NDA KENT VE ÜLKE SAVUNMASI (dergipark.org.tr), 2024)

Merkezi düşman saldırılarına karşı koruyan surlar çift sıra olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu surlardan biri ana surdur, diğer sur ise ondan altı metre uzakta olan alçak surdur. Bu kadar sağlam sur yapabilmiş olmaları Hititler'in inşaat alanında çok gelişmiş teknikler kullandıklarını gösterir. Bu görkemli sur sistemi kentin savunma yönünden gücünü gösteriyor ve kente saldıracak olan düşmanlara karşı geçilmesi çok zor olan bir engel teşkil etmektedir.⁸⁸ Hititler kyklopien duvar tekniğini de savunma yapılarında sıklıkla kullanmışlardır.⁸⁹

Yığma setleri de yaygın bir şekilde kullanan Hititler böylece saldırılardan da kendilerini korumak istemişlerdir. Sur duvarlarının diplerine uygulanan yığma setler sur duvarını koruyarak olası bir saldırının şiddetini azaltmaktadır.⁹⁰

Şehir surları savunma ihtiyacının yanı sıra simgesel bir öneme de sahiptir. Özellikle Yukarı Şehrin kapıları üstü yuvarlatılmış geçişlerle Hitit krallarının başarılarını açıkça göstermektedir. Bayramlarda da bu kapıların önemli geçişler olarak

⁸⁸ Koç, a.g.e., s. 60.

⁸⁹ Barış Gür, "Hititler, Mikenler ve Batı Anadolu'daki Kültür Etkileşimleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, 2012, s. 15.

⁹⁰ Cevher, a.g.e., s. 37-38.

kullanıldığı tahmin edilmektedir. Anıtsal öneme sahip diğer kapılar ise Hattuşa’da Aslanlı Kapı, Sfenksli Kapı ve Kral Kapısıdır.⁹¹

Görsel 4-3: Sfenkslerle süslenmiş Yerkapı

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, 2024)

Şehir kapıları kentin güvenliğini sağladığı gibi kente giriş çıkışları da sürekli kontrol etmek ve gözetim altında tutmak için önemlidir. Bu kapıları, sur duvarındaki delikler olduğu için sur duvarının en zayıf bölümünü teşkil etmektedir. Sivil ulaşım üzerinde bulunan kapılar saldırılara da davetiye vermektedir. Kapılar ilk baskın bölgesi olduğu için korunaklı inşa edilmiştir.⁹²

Hattuşa’nın, uzun yıllar önemini yitirmeden Hitit imparatorluğunun başkenti olmasının sebebi sadece kralın konakladığı yer olmasından ziyade Hitit devletinin ideolojisi ve mentalitesi için önemli ve yeri değiştirilemez fonksiyonlara sahip olmasından ve bu durumun başka yerde görülmeyen yapılarla simgelenmesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu yapı ya da yapı topluluklarından bazıları şunlardır: özgün formuyla saray yapısı, tapınak mahallesi, Yenicekale gibi kayalara kurulan

⁹¹ Alparslan, a.g.e., s. 218-219.

⁹² Cevher, a.g.e., s. 38.

yapılar, Yazılıkaya veya Yerkapı gibi mimari unsurlar. Hattuşa'ya asıl değerini veren bu unsurların önemi M.Ö. 13. yüzyıl'ın ilk çeyreğinde başkentin yerinin Tarhuntaşşa'ya taşınmasıyla fark edilir. Çünkü henüz bir nesil geçmesine rağmen sonraki krallar merkezi tekrar Hattuşa'ya taşımıştır. Bu durum gösteriyor ki Hattuşa'nın, Hitit idari sistemi ve düşünce dünyasındaki yerini başka hiçbir yer dolduramamıştır.⁹³

Zamanla Hitit Devleti'nin sınırları hızlı bir şekilde genişlemiş ve Hattuşa düşmanın yaklaşamayacağı bir mesafede kalmıştır. Etrafındaki Kaşkalar dışında hiçbir düşman Hattuşa'ya kadar gelememiştir. Hititler oluşturdukları güvenlik ağı ve savunma stratejisi sayesinde topraklarına giren düşmanları ya vasal devletler aracılığıyla durdurmuş ya da düşmanlar kışı geçiremeden dağılmak zorunda kalmıştır.⁹⁴

Hitit Devleti kuzeyden sürekli Kaşka saldırılarına maruz kalmıştır. Kaşkalar, Hattuşa'nın kuzeyinde yaşayan bir topluluktur ve Anadolu'nun yerli halkı olabilecekleri düşünülmektedir. Kaşkalar hakkında yazılı eserlere henüz ulaşılmadığından araştırmalarda Hitit kaynaklarından yararlanılmaktadır.⁹⁵ Hitit kaynaklarına göre Kaşkalar; göçebe yaşıyor, dinlere inanmayan, savaşçı bir topluluktur. Domuz yetiştiriciliği yaptıkları ve keten dokuduklarını öğreniyoruz. Kaşkalar sürekli Hititler devletine saldırıda ve baskında bulunmuş, bu yüzden çoğu Hitit kralı bu toplulukla savaşmak zorunda kalmıştır.⁹⁶

Hitit imparatorluk döneminde dahi durdurulamayan Kaşkalar Hititler seferdeyken de bu durumu fırsat bilerek saldırılarda bulunmuşlardır.⁹⁷ Şuppiluliuma döneminde güçlenen Hitit Devleti nadir de olsa Kaşkalar'ı itaat ettirmiş fakat Şuppiluliuma'nın vefatından sonra Kaşkalar tekrardan ayaklanarak eski durumlarına dönmüşlerdir. Hitit Devleti'nin güç kaybederek yıkılma sürecine girmesine de Kaşkalar büyük etki etmiştir.⁹⁸

Hitit Krallığı'nda sınır güvenliğinin sağlanması için tampon bölgelere ihtiyaç duyulmuştur. Kuzeydeki Kaşka kabilelerinin yanında kuzeydoğudaki Azzi-Hayaşa

---

⁹³ Alparslan, a.g.e., s. 225-226.

⁹⁴ Atila, a.g.e., s. 165.

⁹⁵ Leyla Murat, *Anadolu'da Kaskalar*, Hel Yayınları, Ankara 2016, s. 19-22.

⁹⁶ Bünyamin Yıldız, "Gaşkalar" *Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, s. 24-25.

⁹⁷ Ersoy, a.g.e., s. 165-166.

⁹⁸ Yıldız, a.g.e., s. 24-25.

Krallığı, doğu ve güneydoğudaki Hurri-Mitanni Krallığı ile batıdaki Arzawa Krallığı'nın saldırgan tutumları da ülke güvenliğini tehdit eden unsurlar arasındadır. Kaşka ve Azzi-Hayaşa Krallığı'nın saldırıları karşısında Tokat, Sivas ve Amasya illerini kapsayan Yukarı Ülke de savunma hattı oluşturulmuştur. Batıda ise Arzawa Krallığı tehdit yaratmış, buna karşı ise Konya Ovasından Tuz Gölü'ne kadar, güneyde Toros Dağları tarafından çevrelenen bölge dahil olmak üzere Aşağı Ülke olarak isimlendirilmiş ve tampon bölge olarak kullanılmıştır.⁹⁹

---

⁹⁹ Cevher, a.g.e., s. 29-31.

5. SARAY TEŞKİLATI VE MUHAFİZ BİRLİKLERİ

Hitit devletinde sosyal tabakanın en üstünde kral, kraliçe ve kraliyet ailesi bulunur. Soyluların oluşturduğu bu grup büyük aile olarak adlandırılmıştır. Memurluklara genelde soylular ve toprak sahipleri getirilmiştir. Hititler saray teşkilatında sürekli düzenlemeler yapmış ve gelişmiş bir devlet teşkilatı kurmuşlardır.¹⁰⁰

Kral ve ailesi başkent Hattuşa'da bulunan sarayda yaşamıştır. Sarayın bulunduğu yer bugünkü adıyla Büyükkale olarak bilinir ve şehrin yüksek bir kesiminde yer alır. Kral ve ailesi sarayda bulunurken halkla temasını sağlamak için oluşturulmuş özel bir grup mevcuttur. Bu çalışanlar daima sarayda bulunmakla sorumlu olup dışa kapalı bir hayat yaşamışlardır ve devlet için önemli bir yer teşkil etmişlerdir.¹⁰¹

Görsel 5-1: Üzerinde Hitit kral sarayının bulunduğu Büyükkale

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, 2024)

¹⁰⁰ Fatma Sevinç, “Hititlerin Anadolu’da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 17, Mayıs 2008, s. 24-26.

¹⁰¹ Veli Ünsal, *Eski Anadolu’da Teokratik Devlet Düzeni Hitit ve Urartu*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 62.

İdari işleri kontrol altında bulunduran bu ailenin halktan ayrılarak üstün tutulması, halk üzerinde egemenlik oluşturmaya dayalı bir faaliyet olarak değerlendirilmiş, yerli nüfus üzerinde baskı kurmuş egemen bir sınıf meydana getirilmiştir. Alt tabaka ise hürler ve köleler olarak ikiye ayrılmıştır. Köleler alınıp satılabilmekte, hürler ise alınıp satılamamaktadır. Hürler toprak üzerinde de kullanım hakkına sahip olmuştur.¹⁰²

Merkezi idarenin yetkileri devletin büyümesi ve genişlemesiyle birlikte artmıştır ve bununla birlikte pek çok idari memuriyet sınıfı ortaya çıkmıştır.¹⁰³

Eski Devlet krallarından bir olan Telepinu'nun büyük saray memurlarından bahsetmesi, bu devirde de geniş bir saray memurları teşkilâtının mevcut olduğunu gösterir. Bu saray memurları tamamen sarayın emri ve gözetimi altında bulunmuştur. Saray memurları arasında Meşediler, aşçılar ve sofracılar gibi görevliler vardır. Hititlerin daimî elçilikleri yoktur ve yolladıkları elçiler gittikleri bölgelerde uzun süre oturmazlar sadece krala ait mesajları ve hediyeleri götürüp getirmekle sorumlu olmuşlardır. Meşediler kral ve kraliçeye sarayda ve mabetlerde refakat etmekle görevlidirler. Bu memurlukların haricinde saray görevlisi gibi vazifeleri pek anlaşılamayan daha birçok memur sınıfı vardır.¹⁰⁴

Bu saray memurları arasında yüksek mevkiye sahip olan kâtipler vardır. Hattuşa'da Büyük Tapınak'ta 32 tahta tablet kâtibi ile birlikte 50 kâtip görev almıştır. Kâtiplik toplumun saygın aileleri tarafından yapılmış ve çoğunlukla babadan oğula geçmiştir. Kâtipler uluslararası antlaşmalar ile vasal devletlerin antlaşmalarını kopyaladıkları gibi kral ve kraliçenin tanrıya sunduğu duaları da onların adına okurlar, bayram törenlerine katılırlar, kral seferdeyken onu ülkedeki gelişmelerden haberdar ederler ve kralla birlikte askeri seferlere katılmışlardır. Kâtiplerin bazı durumlarda haraç ve vergiden muaf tutuldukları da görülür.¹⁰⁵

Eski Devlet zamanında kralın yanında danışma organı olarak görev yapan bazı kurumlar vardır. Bu kurumlardan biri Panku ismindeki meclistir. Panku meclisi daha

---

¹⁰² Sevinç, a.g.e., s. 23-26.

¹⁰³ Ünsal, a.g.e., s. 48,60.

¹⁰⁴ Memiş, a.g.e., s. 236-237.

¹⁰⁵ Nursel Aslantürk, "Ukkija Şehri ve Katipler", *Turkish Studies*, 2014, s. 38-39.

çok kraliyet ailesine mensup devlet memurlarından oluşmuştur.¹⁰⁶ Ama bu meclis daimî sorumlulukları olan ve değişmeyen kalıcı bir organ değildir. Daha ziyade özel bir amaç için ve yalnızca özel koşullarda toplantıya çağrılan bir meclis durumundadır ve hakkında karar verilecek olaylarla bağlantılı olarak yapısı da değişmiştir.¹⁰⁷

Panku meclisinde suçlu bulunanlar işledikleri suçlar doğrultusunda ceza almışlar ama suçluların aileleri bu suçtan sorumlu tutulmamıştır. Fakat Panku meclisi kralların yetkilerini ve otoritesini dolaylı da olsa kısıtlamıştır. Diğer yandan kralın ve ailesinin can güvenliğini koruyarak makamı ile kişisel güvenliğini sağlamlaştırmıştır. Panku meclisi kral Hattuşili döneminde de önemli yargısal işlevler gerçekleştirmiştir fakat Hattuşili'den sonraki krallar döneminde önemi giderek azalmıştır. Telipinu döneminde ise Panku meclisi önemini tekrardan kazanmış ve yetkileri artırılmıştır.¹⁰⁸

Sonraki dönemlerde devletin güçlenip egemenlik alanını genişletmesiyle birlikte önemini tekrardan yitirmiştir ve etkisini tamamen kaybetmiştir. Bir başka danışma organı olarak bildiğimiz kurum ise üyeleri bakımından daha sınırlı ve özel bir meclis olan Tuliya idi. Tuliya daha çok adli sorunlar konusunda yetkili bir meclistir. Tuliya'nın yetkilerinin Panku'dan daha kısıtlı olduğunu anlıyoruz. Panku'nun yetki alanı daha geniş olup görevleri içerisinde, saray içi sorunlar, kraliyet soyundan olanlara yönelik ölüm cezasının onayı ve veliahtın tahta oturması gibi konuların yanında ülke sorunlarının karara bağlanması da vardır.¹⁰⁹

5.1. Büyük Kral

Hitit krallarının amacı ülkesinin huzurunu temin ederek güçlü bir devlet kurmak olmuştur. Verimsizlik tanrısız bir ceza olarak değerlendirilmiştir. İdeal olan şey ülkede kimsenin sefalet çekmemesi, aç ve açıkta kalmamasıdır. Hititlere göre ideal kral; ülkesini ve halkını koruyan, gerektiğinde halkına karşı merhametli, adil, hoşgörülü, gerektiğinde cezalandıran gerektiğinde ise düşmanlarına karşı acımasız,

---

¹⁰⁶ Ünsal, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁷ Trevor Bryce, *Hitit Krallığı*, (Çev: İrem Kutluk), Alfa Yayınları, İstanbul 2023, s. 163.

¹⁰⁸ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 162,165.

¹⁰⁹ Ünsal, a.g.e., s. 49.

siyasi sorunları ülkesinin lehine çeviren, her daim tanrılarına karşı itaatkâr olarak onların takdirini kazanmalıydı.¹¹⁰

Kral ordunun başkomutanı olarak büyük seferlerde orduyu bizzat kendi yönetir. Çoğu Hitit kralı savaflara bizzat katılmış olsa da savaş alanında ölmüş tek bir Hitit kralı yoktur. Bu durumu Hitit krallarının aldıkları sıkı güvenlik tedbirlerine bağlayabiliriz.¹¹¹

Kralların savaflarda orduyu komuta etmesinin yanında ordu ihtiyaçlarının karşılanması ve idaresi gibi sorumlulukları da vardır. Ordusunun her başarısı kralın iktidarlığını sağlamlaştırmıştır. Krallar, bir komutan olarak savaş stratejileri geliştirmekle sorumlu olmuş ve yıllıklarında bu taktiklerden bahsetmişlerdir. Hititlerin Mısır ve Asur gibi büyük devletlere rağmen Ön Asya'da hızlı bir şekilde genişlemeleri iyi örgütlenmiş bir askeri sisteme sahip olduklarının göstergesidir.¹¹²

Kral seferdeyken başkentte kalmak ya da başkente dönmek zorunda kaldığında askeri idareyi bir vekile bırakırdı. Bu durum bazen Kral I. Şuppiluliuma'nın atadığı oğlu Arnuvanda örneğindeki gibi olağanüstü bir başarı elde edilir, bazen de I. Tuthaliya'nın Güneybatı Anadolu'ya atadığı Kisnapili örneğindeki gibi feci sonuçlar yaşanırdı. Kisnapili'nin ordusu pusuya düşürülmüş ve bozguna uğramıştır. Kral ayrıca kendi genel komutası altında bir tümenin başına bir vekil atayabilirdi.¹¹³

Yeni Hitit devleti zamanında (M.Ö. 1400-1200), Hitit krallarına Büyük Kral denilmektedir. Hitit kralları hiçbir zaman "tanrı-kral" olmamışlardır ve böyle bir çaba içerisine girmemişlerdir. Kralların ancak öldükten sonra tanrı olduklarına inanılmaktadır. Bu yönü ile Hitit kralları Mısır ve Mezopotamya krallarından ayrılmıştır.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Esma Reyhan, *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2017, s. 82-83.

¹¹¹ Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Çev: Müfit Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s. 125.

¹¹² Tülin Cengiz, "Hitit Kralı ve Kraliçesi Arasındaki Dikotomik Eşitlik Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 33, sayı: 56, 2014, s. 22-23.

¹¹³ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 125.

¹¹⁴ Memiş, a.g.e., s. 231.

Ölen krallara tanrı olduklarını düşündükleri için düzenli olarak kurban törenleri yapılmıştır. Fakat ölen krallar diğer ülke tanrıları gibi antlaşma metnlerinin yemin bölümünde yer almamıştır.¹¹⁵

Eski Hitit döneminde Labarna ünvanını taşıyan kralların; tanrının gözdesi, tanrının oğlu, tanrının soyundan gibi ünvanları da kullandığı anlaşıyor. İktidarlık kaynağının Tanrı'dan olduğuna dair yapılan vurgular ve rüya aracılığı ile tanrılar tarafından kendilerine sunulduğuna dair hazırlattıkları belgeler kralların siyasi güçlerinin tanrı tarafından desteklendiğini ve bu güce karşı gelmenin Tanrı'ya karşı gelmek olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Ülkenin dini yönünü temsil eden kurumlar tapınaklardır. Savaşta getirilen ganimetlerin ve iş gücünün büyük bir kısmı tapınaklara bağışlanmaktadır ancak bu uygulama diğer toplumlarda olduğu gibi tapınakların güçlenerek krala karşı bir tehdit oluşturmaya neden olmamıştır. Çünkü kral aynı zamanda rahip ünvanı ile dini kurumların denetimini elinde tutmaktadır.¹¹⁶

Talimat metinlerinden anlaşıldığına göre Büyük Hitit Krallarının üç tür görevi vardır. Kral öncelikle “başrahip” ünvanına sahiptir. Başrahip olarak toplumdaki tanrı ve tanrıçalar için belli bir takvimi göz önünde bulundurarak gerekli dinî bayramların sorunsuz bir şekilde yapılması, tapınakların eksiklerinin giderilmesi ve kurban törenlerinin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi kralın sorumluluğu altındadır. İkinci görevleri ise başkomutan olarak ordunun başında kral bulunur ve ordu komutası krala aittir. Sefer sırasında ise bazen krala iki subay yardımcı olmuştur. Kralların üçüncü görevi ise baş yargıçlık idi. Kral önemli davalarda son hükmü veren kişidir ve baş yargıç ünvanıyla bu davaların karara bağlanmasını sağlamaktadır.¹¹⁷

Hitit kralı başrahip olarak yargının başındadır ve yasaları yapar, uygular ve adaleti dağıtmakla görevlidir. Eski Hitit döneminde yargı konusunda Panku Meclisi'nin etkin olmasına karşılık imparatorluk döneminde bu yetkinin tümü krala geçmiştir.¹¹⁸

Hititler güçlenip genişledikçe kralın dinsel görevleri ve yetkileri de artmıştır. Çünkü dinsel şenliklerde sadece başkent Hattuşa'da değil, imparatorluğun diğer bölgelerinde de bulunması gerekmiştir. Kral başkent dışındaki bölgesel şenliklere ilkbaharda ya da

---

¹¹⁵ Ünsal, a.g.e., s. 47.

¹¹⁶ Reyhan, a.g.e., s. 73-74.

¹¹⁷ Kemalettin Köroğlu, *Eski Anadolu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2011, s. 51.

¹¹⁸ Reyhan, a.g.e., s. 76-77.

sonbaharda seferlerden önce katılım sağlamış, kraliçe ve prensler de krala bu şenliklerde eşlik etmiştir.¹¹⁹

Krallar toprak mülkiyetinin de dengeli dağıtımına önem vermişlerdir. Toprağın özel mülkiyet altında toplanmasına izin vermemişler böylelikle bireylerin güçlenip kraliyete karşı tehlike yaratmalarını önlemişlerdir.¹²⁰

Krallar diplomasiyi de yönetmiş ve diplomasiyi genelde evlilikler vasıtasıyla müttefik arayışı ve vasal sağlayarak asker temini vasıtası için kullanmışlardır. Hititler veraset sisteminde de babadan oğula geçen bir politika yürütmüşlerdir.¹²¹

5.2. Kraliçeler

Kraliçeler Tavananna ünvanı almışlardır. Görüşlere göre Tavananna ünvanı başlarda Labarna gibi bir isimken sonradan unvan haline gelmiştir.¹²²

Kraldan sonra en yetkili isim mevcut kralın annesi olan Tavananna'dır.¹²³ Tavananna ünvanı alan kraliçe kocasından daha uzun yaşasa bile o unvana ve unvanın sağladığı güç ve ayrıcalıklara sahip olmaya devam etmiştir.¹²⁴

Eski kralın eşi olan Tavananna ölmediği sürece yeni kralın eşi sadece kraliçe olarak görülmüş, ancak Tavananna öldüğü takdirde yeni kralın eşi Tavananna olabilmekteydi. Bu durum bazen iç çatışmalara da neden olmuştur.¹²⁵

Eski ve Orta Hitit devleti döneminde kraliçelerin siyasî hayattaki etkinliğinin fazla olmadığı anlaşıyor. Fakat Yeni Hitit Devleti zamanında bu durumun tersine döndüğü ve Yeni Hitit Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren kraliçelerin devlet işlerinde, politikada ve dini işlerde etkin olmaya başladığı görülüyor. Bu dönemde

---

¹¹⁹ Jörg Klinger, *Hititler*, (Çev: Firuzan Gürbüz Gerhold), Alfa Yayınları, İstanbul 2021, s. 82.

¹²⁰ Reyhan, a.g.e., s. 76-77.

¹²¹ Cengiz, a.g.e., s. 22-23.

¹²² Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 137-138.

¹²³ Memiş, a.g.e., s. 232.

¹²⁴ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 138.

¹²⁵ Klinger, a.g.e., s. 84.

kraliçe, krala eşit seviyede yetkiler kazanmıştır ki bunun en önemli işareti anlaşma metinlerinde görülen bağımsızlık işareti olan "Tavananna" mühürleridir.¹²⁶

Tavananna tapınaklarda krallığın başrahibesi olarak yer alır, yaptığı seremoniler bazen kralla bağlantılıyken bazen kendi başına başka fonksiyonları da üstlenmiştir.¹²⁷

Ülkede gerçekleştirilen bütün ayinlere kraliçelerin de katıldığı bilinmektedir. Hatta kraliçenin katılımı gerçekleşmezse ayinler yapılmıyordu. Tüm bu görev ve yetkileri açısından Hitit kraliçeleri, diğer devlet kraliçelerinden farklı konuma sahiptir. Çünkü diğer kraliçelerin yönetimdeki rolleri sadece dini törenlere katılmaktı.¹²⁸

Fakat tüm bu yetkilerine rağmen Tavananna kralın tek eşi değildir. Kralların bir harem olduğu anlaşılmaktadır ve harem kadınlarının çeşitli ünvanları vardır. Tavananna'dan sonra ESER-TU (ikinci kadın) gelmektedir. ESER-TU'nun yalnız hür kadınlardan olabildiği anlaşıyor. Tavanana veliaht vermediği takdirde tahta geçme yetkisi ESER-TU'nun ilk oğluna geçmektedir.¹²⁹

Hitit kraliçeleri de krallar gibi öldüklerinde tanrı mertebesine yükselmişlerdir. Hitit panteonu ile ilgili meselelerde de kral ve kraliçeye aittir. Hitit kraliçeleri bayram etkinliklerine kralla beraber katılmaktadır. Hitit bayramlarına Kral başrahip olarak, kraliçe ise başrahibe olarak katılmıştır.¹³⁰ Kral ve kraliçenin tanrılar şerefine düzenledikleri faaliyetler genelde büyük faaliyetler olmuştur. Ordunun sadakat yeminlerini kralla birlikte kraliçe ve prenslere yönelik de yapması kralın, kraliçe ve prenslerle olan bütünlüğünü gösterir.¹³¹

Puduhepa iler Mısır sarayı arasındaki evlilik yazışmaları Hitit kraliçesinin yabancı hükümdarlar arasındaki saygınlığının bir kanıtıdır. Ramses tarafından Puduhepa'ya yazılmış mektupta Hitit Kralı ile aynı dil kullanılmıştır. Puduhepa hem yabancı krallar ile hem de vasal krallarla sıklıkla mektuplaşmıştır. Bu gücünü oğlu Tuthaliya'nın krallığı döneminde de sürdürmüştür. Kadeş antlaşması dahil diğer

---

¹²⁶ Memiş, a.g.e., s. 232-233.

¹²⁷ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 138.

¹²⁸ Ünsal, a.g.e., s. 57.

¹²⁹ Ekrem Memiş, "Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü", *BELLETEREN*, cilt: 58, sayı: 222, 1994, s. 285-286.

¹³⁰ Cengiz, a.g.e., s. 5-7.

¹³¹ Cengiz, a.g.e., s. 24-29.

önemli belgelerde de kral mührü yanında Puduhepa'nın mührünün görülmesi bu gücünün bir göstergesidir.¹³²

III. Hattuşili güçlü bir imparator olmasına rağmen küçüklükten itibaren sağlık sorunları yaşamıştır. Krallığı döneminde de artan sağlık sorunları yüzünde Puduhepa yönetimdeki gücünü bu denli artırmış ve Hitit panteonunda da önemli değişiklikler yapmıştır.¹³³

Böylelikle Hitit panteonunda Hurri etkisi giderek artmıştır. Fırtına Tanrısı Teşup, onun eşi Güneş Tanrıçası Hepat, Şarruma, Alanzu, Teşup'un boğaları Şerri ve Hurri, Ay Tanrısı Kuşuh, çift cinsiyetli olan Savaş ve Aşk Tanrı(ça)sı Şauşga, Savaş Tanrısı Aştabi, Işhara, yer altı dünyasının Tanrıçası Allani ve en eski Hurri kültüründen gelen Tanrı Kumarbi, Hurrilere ait tanrılardır.¹³⁴

Hattuşili'nin ölümü sonrası Tavananna olarak hüküm süren Puduhepa oğlu IV. Tuthaliya'nın küçük ve toy olmasından dolayı devlet yönetimini kendisi kontrol etmiştir. Son Hitit krallarının eşleri hakkında ise çok bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Genel olarak ise Eski ve Orta Hitit dönemi kraliçelerin siyasi etkisi azken II. Tuthaliya ile başlayan ve II. Şuppiluliuma ile de sona eren Yeni Hitit Devleti döneminde ise kraliçelerin siyasi faaliyetlerinin çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁵

5.3. Prensler

Hitit devlet hiyerarşisinde kral ve kraliçeden sonra prens ve veliahtlar gelmektedir. Hitit veraset sisteminde meşru kraliçenin büyük oğlu yetenekli ve kabiliyetliyse kralın sağlığında veliaht olarak seçilmektedir.¹³⁶

¹³² Bryce, Hitit Krallığı, s. 418.

¹³³ Emre Erdan, "İÖ 24-9. Yüzyıllar Arası Önasya'nın Kadın Yöneticileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 3, s. 21-22.

¹³⁴ Nursel Aslantürk, *Hitit Belgelerinde Hurri Tanrıları ve Onların Kültürleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 16.

¹³⁵ Yusuf Kılıç, Hande Duymuş, "Hititlerde Kadın ve Siyaset", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 26, sayı: 42, s. 92-94.

¹³⁶ Ünsal, a.g.e., s. 52-58.

Prensler çok küçük yaşlarda eğitim almaya başlamışlardır. Ancak savaş sanatında iyi bir eğitim almalarına rağmen prensler askeri operasyonların büyük bölümünü güvenli bir bölgeden yönetmişler, savaşa katıldıklarında ise muhafızlar tarafından sıkı bir şekilde korunmuşlardır.¹³⁷

Prensler küçük yaşlarda kralın ve büyük komutanların yanında seferlere çıkmışlar ve siyasi alanda tecrübe kazanmışlardır. Ayrıca Prensler, önemli şehirlere idareci olarak görevlendirilmiştir. Bu uygulama ile prensler hem devlet tecrübesi kazanmış oluyor hem de bu bölgelerin güvenliği sağlanıyordu. Bazı prenslerin erken yaşta başrahip olarak görevlendirildiği bilinmektedir.¹³⁸

Pek çok konuda eğitim alan prensler sahip oldukları mevki ile de önemli bir politik güce sahip oluyordu. GAL-MEŞEDİ ünvanı alabilen prensler üst düzey yönetim ve askeri faaliyetlerde görev almanın yanında bayram kutlamalarında kralı da temsil etme yetkisine sahip olmuşlardır.¹³⁹

Ancak bazı durumlarda prenslerin idareci olarak fethedilen yerlere ve merkeze bağlı şehirlere gönderilmeleri prenslerin buralarda güçlenerek krala karşı isyan çıkarmalarına ve başlarına buyruk davranmalarına neden olmuştur. Örnek olarak; Hakkaripili, Happi ve Huzziya gibi prensler krala karşı isyan çıkararak krallığı sıkıntıya düşürmüşlerdir.¹⁴⁰

5.4. Baş Meşedi ve Muhafız Birlikleri

Hitit hükümdarı seçkinlerden oluşan bir muhafız kıtasına sahipti. Meşedi adı verilen bu kıta on iki savaştan oluşmuştur ve her daim hükümdara eşlik edip onu korumakla yükümlüdürler.¹⁴¹

---

¹³⁷ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 125.

¹³⁸ Ünsal, a.g.e., s. 57-58.

¹³⁹ Turgut Yiğit, "Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinlikleri Üzerine", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 18, sayı: 29, 1996, s. 235-236.

¹⁴⁰ Yiğit, *Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinlikleri Üzerine*, s. 237.

¹⁴¹ Christopher I. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları Bronz Çağı'ndan Günümüze Orta Asya Tarihi*, (Çev: Kürşat Yıldırım), Odtü Yayıncılık, Ankara 2011 s. 33.

Meşedilerin başında ise GAL-MEŞEDİ (Muhafızların Başı) bulunmaktadır ve yetki bakımından kral, kraliçe ve veliahttan sonra GAL-MEŞEDİ gelmektedir. GAL-MEŞEDİ özel olarak seçilmiş ve bu göreve sadece kralın gözde olan kardeşi ya da veliaht olmayan oğlu getirilmiştir. GAL-MEŞEDİ bayramlarda kraldan ve kraliçeden sonra en yetkili görevlidir. GAL-MEŞEDİ'nin diğer bir görevi ise kral ile toplantıya katılanlar arasındaki bağlantıyı kurarak emirleri diğer görevlilere iletmektir. Bunların yanında bayramlarda protokol yönetiminin başında GAL-MEŞEDİ bulunmaktadır.¹⁴²

Son yapılan araştırmalara göre GAL-MEŞEDİ ile Zıpkıncıların görevleri arasında büyük bir yakınlık olduğu ortaya çıkmıştır. Akadca mesittum sözünün bir tür mızrak anlamına geldiği anlaşılmıştır ve meşedi sözünün hiyeroglifi de bulunmuştur. Hiyeroglif bir zıpkına benzemektedir. Bu nedenle meşedi sözünü "zıpkın adamı, zıpkıncı" olarak çevirmek gerekecektir. Zıpkıncılar kralın özel muhafız birlikleridir. Zıpkıncılar saray nazırı ile birlikte krala refakat etmekle ve kralı korumakla görevli olan birliktir.¹⁴³

Bir diğer prestijli makam ise GAL GEŞTIN (Baş Şarapçı-Kâhya) makamıdır. Bu göreve çoğunlukla kral kardeşi veya akrabaları getirilmiştir. Bu rütbelerin altında ülkenin saygın kişileri ve toprak sahipleri görev almaktadır.¹⁴⁴

Kral güvenliğini sağlayan saray muhafızları kült törenlerinde seremoniyle ilgili kutsal aletleri getirip götürmekle de sorumludurlar. Saray muhafızları sarayın duvarları etrafında nöbet tutmakla beraber kralın saraydan çıkışı sırasında saray kapısını açmakla ve kapatmakla da sorumludurlar. Kral saraydan ayrıldığında koruma vazifesi baş saray muhafızına geçer. Kralın istediği arabanın getirilmesi ve hazırlanması da saray muhafızının sorumluluğundadır.¹⁴⁵

---

¹⁴² Alp, a.g.e., s. 150.

¹⁴³ Alp, a.g.e., s. 150.

¹⁴⁴ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 187.

¹⁴⁵ Reyhan, a.g.e., s. 62-72.

6. DİPLOMASİ VE SAVAŞ STRATEJİSİ

Anadolu coğrafyası bulunduğu konum dolayısıyla yüzyıllar boyunca önemli bir stratejik bölge olmuştur. Fakat bu özelliği neticesinde burada kurulan uygarlıklar çoğunlukla tehdit altında kalmışlardır. Hititlerin de bu bölgeye yerleşmesi devletin birçok dış tehdiide maruz kalmasına neden olmuştur.¹⁴⁶

Hititlerin kendilerini koruma konusunda karşılaştıkları askeri ve diplomatik sorunlara baktığımızda bu sorunların temelinde coğrafi konumun ve ekonomik gereksinimlerin çok daha fazla olduğunu anlaşıyor. Hattuşa kentinin verimli bir ovaya bakan kayalık bir yamaç üzerindeki konumu, hem şehir savunmasında kolaylık sağlamış hem de zengin tarım alanlarını çevresine alarak tahıl ihtiyacını bu bölgelerden karşılamıştır. Kaşkaların sürekli sorun yaratması da şehir güvenliğinin önemini artırmıştır ve sürekli başkenti korumak zorunda kalmışlardır.¹⁴⁷

Hititlerin savaş ve savunma başarılarında halkın savaşçı yapısı etkili olmuştur. Hitit ordusunun çok iyi bir şekilde eğitilmesi ve devletin uygulamış olduğu stratejiler savaşlarda üstün konuma gelmelerini sağlamıştır.¹⁴⁸

Hititler savaşçı bir devlet görünümüne sahiptir. Temel gereksinimleri ise sınırlarını genişleterek ganimet toplamak olmuştur. Sürekli savaştıkları için güçlü bir ordu teşkilatı ve savunma sistemi geliştirmişlerdir.¹⁴⁹

Hititler sınırların güvenliğini sağlamak amacı ile saldırılara açık bölgelere garnizonlar kurmuşlar ve bölgedeki Hitit nüfusu artırmak için nüfus aktarımı yapmışlardır.¹⁵⁰

Kuzey sınırında Kaşkaları ve Hititli halk birbirine çok yakın kentlerde yaşamışlardır. Kaşkalar'ın bu kentlerden uzak tutulması ve kentlerin içine girmelerini engellemek için de bölgelere Hititli nüfus aktarılmıştır. Kuzeyde iskân edilmemiş pek çok kent III. Hattuşili tarafından Hattuşa'ya bağlanmıştır. III. Hattuşili'nin Kaşkalar'a karşı

---

¹⁴⁶ Umut Ataseven, “Hititlerin Mısır’a Uyguladığı Casus Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme” *Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, s. 18.

¹⁴⁷ Alanyalı, a.g.e., s. 66.

¹⁴⁸ Sarıca, a.g.e., s. 288-289.

¹⁴⁹ Aydoğan, a.g.e., s. 143.

¹⁵⁰ Reyhan, a.g.e. s. 187.

uyguladığı politikanın başarısı, Kadeş savaşı sırasında bazı Kaşka boylarının Hititlerin yanında savaşa katılması ile anlaşılmaktadır. Ancak III. Hattuşili'nin bu başarısı bütün Kaşka boylarını kapsamayan ve her dönem için geçerli olmayan bir durumdur.¹⁵¹

Şöyle ki bu bölge en güçlü Hitit krallarından biri olan I. Şuppiluliuma döneminde dahi tam manası ile kontrol altına alınamamıştır. Bu durum gösteriyor ki Hititler güçlü bir devlet olmalarına rağmen Anadolu'yu tam manası ile kontrol altına alamamışlardır. Bu yüzden ellerinde bulunan kısıtlı ekonomik kaynakları ve insan gücünü verimli kullanmak için diplomasiyi etkin şekilde uygulamaya çalışmışlardır.¹⁵²

Hititler iki farklı idari sistem geliştirmişlerdir. Bunlardan ilki vasal olarak krallığa bağlı krallıklardır. Vasal krallıklar yıllık vergi vermekle ve savaş zamanı asker göndermekle yükümlüdürler. İkincisi ise direk merkeze bağlı olarak yönetilen bölgelerdir. Bu bölgeler Yukarı Ülke ve Aşağı Ülke olarak ikiye ayrılır. Bu yönetim birimleri dışında farklı idari bölgelerin olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁵³

---

¹⁵¹ Reyhan, a.g.e., s. 188.

¹⁵² Süleyman Çiğdem, Murat Kılıç, “Hititler ve Urartularda Psikolojik Savaş Unsuru Olarak Diplomasi” *ETÜT*, sayı: 3, Aralık 2021, s. 14-15.

¹⁵³ Sevgi Dönmez, “Hititler Döneminde Askeri ve Siyasi Faaliyetlere Bağlı Metal Dolaşımı” *Journal of History Studies*, cilt: 6, Ocak 2014, s. 61-63.

Görsel 6-1: Hitit Devleti'nin haritası

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-kent/paphlagonia-hadrianoupolis-mozaikleri>, 2024)

Vasal krallıkların başına Hitit kralının boyun eğdirdiği bölge kralı, kralın oğlu veya Hitit hanedan üyesi bir kişi atanmaktadır. Bu krallıklar siyasi ve ekonomik açıdan Hitit Devleti'nin bir parçası haline gelmemiş sadece bazı yükümlülükler üstlenmişlerdir. Her vasal kralın üstlendiği yükümlülük farklıdır ve koşullara göre değişmektedir. Vasal Devletler uygulaması I. Şuppiluliuma döneminde başlamış ve sonraki krallar tarafından geliştirilmiştir. Vasalların öncelikle kralın şahsına ve hanedana sadakat göstermesi gerekmektedir. Hitit kralına vergi ödemekle beraber askeri yükümlülükleri de vardır. Savaş durumunda büyük kralın emrine asker vermek zorundaydılar. Her vasal kralın vereceği at, asker ve savaş arabası sayısı o krallığın zenginliğine göre değişmektedir.¹⁵⁴

Bu yapı içerisinde ülkenin güvenliği için, Hitit Devleti'nin merkezi toprakları ile ona tehdit oluşturacak devletler arasında tampon devletlere ihtiyaç duyulmuştur. Tampon devlet “coğrafi olarak iki güçlü ve birbirine düşmanlık besleyen devletin arasında

¹⁵⁴ Reyhan, a.g.e., s. 169-170.

bulunan, güçlü olan devletlerden birine antlaşma yolu ile bağlı olan, bağlı olduğu tarafa yönelik yapılacak saldırılara karşı bir cephe olması beklenen devletlerdir".¹⁵⁵

Mısır devletine bakacak olursak çevresi çöllerle kaplı olduğundan dolayı Hititler kadar savunma ile uğraşmamışlar ve sürekli saldırı tehlikesi altında kalmamışlardır. Bunun sonucunda savunmaya daha az vakit ayırmışlardır.¹⁵⁶

Hititlerin uygulamış oldukları diğer bir strateji ise saraylar arası evlilikler ve diplomasıdır. Hititler savaşarak kazandıkları başarıları diplomasi ile pekiştirerek rakiplerine karşı üstünlük kurmuşlardır. Krallar seferlerden önce de bu diplomasi bağlarını kullanarak merkezde güvenli bir ortam sağlamayı planlamışlardır. Kendilerine sorun yaratabilecek devletlerle de antlaşmalar yapmışlar ve evlilikler ile akrabalık bağlarını güçlendirmişlerdir.¹⁵⁷

Fakat Hititler diplomaside genellikle tedirgin davranmışlardır. Bu tavırlarından dolayı genellikle müzakereye oturdukları partnerleri Hititlerden daha zayıf devletler olmuştur. İlk kez eşitlik çerçevesinde imzalanan antlaşma Kadeş Antlaşması olmuştur.¹⁵⁸

Krali evlilikler vasal kralların yanında Mısır ve Babil gibi çağın güçlü krallıkları ile de yapılmıştır. Amaç yine evlilik yolu ile oluşturulan akrabalık bağını siyasi ilişkilerde bir araç olarak kullanmaktır.¹⁵⁹

Bu durum I. Şuppiluliuma zamanında yoğun bir şekilde siyasete dahil edilmiştir. Şuppiluliuma'nın kız kardeşi Azzi-Hayaşa kralı Huqqana ile evlendirilmiştir. Şuppiluliuma bir kızını da savaşta mağlup ettiği Mittanni kralı Tuşratta'nın oğlu ile evlendirmiştir.¹⁶⁰

Bir Hitit prensesi ise II. Muvatalli tarafından Manapa Tarhunta'nın halefi Maşturi ile evlendirilmiştir.¹⁶¹ Yapılan anlaşma ile prenseslerden doğacak çocukların krallığın tahtına geçme şartı konmuştur.¹⁶²

---

¹⁵⁵ Reyhan, a.g.e., s. 170.

¹⁵⁶ Ataseven, a.g.e., s. 18.

¹⁵⁷ Alparslan, a.g.e., s. 42.

¹⁵⁸ Aydoğan, a.g.e., s. 136.

¹⁵⁹ Reyhan, a.g.e., s. 72.

¹⁶⁰ Cengiz, a.g.e., s. 11-12.

¹⁶¹ Yiğit, Siyasal Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Etkinlikleri Üzerine, s. 243-244.

I. Şuppiluliuma Babil'den bir prenses ile evlenmiştir. Prensese ise Kassit kralı II. Burna Buriş'ın kızıdır. Malignal isimli prenses Şuppiluliuma ile evlendikten sonra Tavananna olarak anılmaya başlamıştır I. Şuppiluliuma'nın yapmış olduğu bu evlilik diplomatik açıdan önemlidir. Çünkü Mitanni ile savaş halinde olan Hitit kralı, Babil'den destek almayı amaçlamış olabilir.¹⁶³

III. Hattuşili döneminde de evlilik siyaseti önemli bir unsur olmuştur. Kral, Mısır ile yapılması planlanan Kadeş savaşı öncesi Hurri ordusunun desteğini almak için¹⁶⁴ Laḫazantiyalı rahip olan Bentipşarri'nin kızı Puduhepa ile evlenmiştir.¹⁶⁵

Puduhepa siyasette önemli bir kişilik haline gelmiş ve Mısır ile imzalanan barış antlaşmasına dahi mührünü basmıştır. Bunun yanında II. Ramses ile de mektuplaşmıştır. Barıştan sonra III. Hattuşili, II. Ramses'e kızı Şauşkanu'yu eş olarak göndermiş ve bu yolla akrabalık bağı kurmuştur. Bunlar gibi birçok siyasi evlilik devam etmiştir. Evlilikler vasıtasıyla Hitit kralları, kendilerine tâbi olan devletleri siyasi evlilikler vasıtası ile kontrol altına almayı amaçlamıştır.¹⁶⁶

Babil kralının ailesindeki evlilik ittifaklarını da Puduhepa düzenlemiştir. Oğlu Tuthaliya'nın karısı olan prenses de muhtemelen Babil'den gelmiştir. Kocasının ölümünden sonra Puduhepa siyasi ve yargı alanlarında gücünü de artmıştır.¹⁶⁷

Savaş stratejilerine bakacak olursak düşman kentini ele geçirmek isteyen Hititler için temel olarak dört ana tercih vardı; Birinci olarak, kentin yöneticisinden teslim olduklarının göstergesi olarak kapıları açması istenir ve bu yapıldığı takdirde kenti yağmalamazlar ve kansız bir şekilde ele geçirirlerdi. İkinci olarak, teslim olmaları çağrısının reddedilmesi üzerine kenti çevreleyen toprakları, özellikle de gıda alanlarını yağmalamaya yönelik savaş sonrası operasyonlarını kente saldıracağı bir sonraki sefere erteleyebilirlerdi. Bu durum özellikle bir sefer mevsiminde tamamlanması gereken başka seferler varsa ya da zaten sefer mevsiminin sonuna gelinmişse tercih edilirdi. Üçüncü olarak, ani gece baskınları yaparak kenti doğrudan

---

¹⁶² Cengiz, a.g.e., s. 11-12.

¹⁶³ Didem Çağla, "Kassitler ve Hititler Arasında İlişkiler" *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Mart 2020, s. 145-146.

¹⁶⁴ Kılıç, Duymuş, a.g.e., s. 95-96.

¹⁶⁵ Aslantürk, "Hitit Belgelerinde Hurri Tanrıları ve Onların Kültürleri", s. 16.

¹⁶⁶ Kılıç, Duymuş, a.g.e., s. 95-96.

¹⁶⁷ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 419.

saldırıyla ele geçirmekti. Gece baskınları için hem piyade hem de arabalı askerler gece manevraları için özel eğitilmiştir. Dördüncü olarak ise, uzun bir kuşatma için hazırlanılabilirdi. Surlara ulaşmak için toprak rampalar ya da kuleler yapılmış, surların altından geçmek için ise tünel kazmışlardır. Kent kuşatmaları uzun ve zahmetli bir süreçtir.¹⁶⁸

Hititler'in Kadeş savaşında uyguladıkları savaş stratejisi ise bu saydıklarımız arasından en fazla dikkat çekenidir.¹⁶⁹

Mısırlıların taht kavgalarından yararlanan Hititler, M.Ö. 13.yüzyılda hazırladıkları casusluk politikaları ile Mısır'a girerek içten darbe vurmaya çalışmışlardır. Hitit casusları Mısır diplomatları ile sıkı ilişkiler kurmuşlar, bu casusluk politikası neticesinde Hititler Kadeş savaşında rakiplerine karşı üstün konuma gelmişlerdir. Mısır'ın hangi yöntemle ve amaçla onlara saldıracaklarını casusluk politikasıyla ortaya çıkarmışlar ve karşı bir strateji izleyerek Mısır ordusunu dağıtmışlardır. Casusluk politikaları yüzünden Mısırlılar genellikle Hititleri barbar olarak tanımlamışlardır ve Hititlerden pek çok konuda çekinmişlerdir. Kimi zaman ticaret için Mısır'a giden tüccarlar dahi casusluk suçlamasıyla katledilmiştir. Bu olumsuz durumlar iki devletin arasını açsa da savaşa hiçbir zaman neden olmamıştır.¹⁷⁰

Hititler öncelikle düşman üzerine savaş arabaları ile saldırıp hem düşman ordusunu dağıtmak istemişler hem de onlara ağır bir darbe vurup zayıflatmak istemişlerdir. Savaş arabalarının ardından son darbeyi yapmak üzere piyadeler ile saldırmışlardır. Hititlerin uygulamış oldukları bu stratejiye karşı ise düşmanları genelde toplu halde saldırmayıp dağınık bir şekilde saldırmayı tercih etmiştir.¹⁷¹

Mısır ordusunun yerini tespit eden Hitit ordusu, Mısır gözcülerinden gizlenerek geldiklerini belli etmemişlerdir. Bu durumu anlamayan Mısırlılar kente doğru ilerleyip kamp kurdukları sırada Hitit savaş arabaları Mısır ordusunun etrafından dolanarak birliğin orta kısmına saldırmışlardır. Ağır bir darbe alan Mısır ordusu

---

¹⁶⁸ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* s. 131.

¹⁶⁹ Koç, a.g.e., s. 78.

¹⁷⁰ Ataseven, a.g.e., s. 21.

¹⁷¹ Sarica, a.g.e., s. 288-289.

başka bir Mısır birliğinin yardıma gelmesiyle yok olmaktan son anda kurtulmuştur.¹⁷²

Nüfus aktarımı I. Hattuşili Dönemi'nde başlamış ve giderek yaygınlaşmıştır. Amaç ise isyancı bölgelerde Hitit otoritesini sağlayarak isyanlara temelden kalıcı bir son vermektir.¹⁷³

---

¹⁷² Koç, a.g.e., s. 78.

¹⁷³ Cevher, a.g.e., s. 31.

7. SAVAŞ HAZIRLIĞI VE ORDU DÜZENİ

Hititler, kullanmış oldukları strateji ve politikalar sayesinde devleti yıllarca ayakta tutmayı başarmış ve dönemin en güçlü devletlerinden biri haline gelmişlerdir. Bu politikalara örnek olarak Hititlerin kullanmış olduğu savaş ve ele geçir politikasına ek olarak kullandıkları saraylar arası evlilikler, antlaşmalar ve ittifakları gösterebiliriz.¹⁷⁴

Krallar devletteki askeri ve siyasal krizleri genelde diplomatik yollarla çözüme kavuşturmuşlardır. Ugarit ve Amurru gibi en değerli ve kâr getiren vasal krallıkları Suriye bölgesindedir. Halep ve Kargamış'ta ise doğrudan Büyük Kral'ın oğullarına bağlı naip krallıklar kurmuşlardır. Bu bölge eski dünyanın ticaret yolları üzerindedir ve Hititler en büyük zaferlerini bu bölgede kazanarak en zengin ganimetleri bu bölgede ele geçirmişlerdir. I. Hattuşili'nin Kuzey Suriye ve Fırat'ın ötesindeki seferleri, I. Murşili'nin Babil'i yağmalaması, I. Şuppiluliuma'nın Mitanni fethi, II. Muvatalli'nin Kadeş'te II. Ramses'e karşı elde ettiği zafer bu bölgenin siyasi açıdan ne denli önemli olduğunun göstergesidir.¹⁷⁵

Hitit İmparatorluk Çağı'nın başlangıcı I. Şuppiluliuma dönemi olarak kabul edilir. I. Şuppiluliuma tahta geçişinden hemen sonra Hatti Ülkesi'nin kuzeyinde ve kuzeydoğusunda bulunan Kaşkalar ile mücadeleye başlamıştır. Burada bulunan Kaşkalar'ı püskürterek bölge güvenliğini sağlamıştır. Sonrasında Suriye seferine çıkmıştır ama çok geçmeden bu boşluktan yararlanan Kaşkalar ayaklanmış ve Hitit kentlerine saldırılar düzenlemişlerdir. Bu sorun üzerine I. Şuppiluliuma Suriye seferini yarıda bırakarak geri dönmek zorunda kalmış ve ayaklanmaları güçlükle bastırmıştır.¹⁷⁶

Hititler tarımdan, madencilikten ve vasal devletlerden gelen vergileri Hattuşa'da toplamışlar ve buradan diğer bölgelere dağıtmışlardır.¹⁷⁷

---

¹⁷⁴ Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 42.

¹⁷⁵ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 119.

¹⁷⁶ Özlem Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu" *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, Aralık 2008, s. 24-27.

¹⁷⁷ Esma Reyhan, "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım" *Gazi Akademik Bakış*, cilt: 2, sayı: 4, 2009, s. 157-158.

Savaşlar aracılığıyla fethedilen bölgelerden elde edilen ganimetlerin ardından buraların haraca bağlanmasıyla önemli bir gelir kaynağı sağlanmıştır. Bu bölgelerden çok sayıda savaş esirleri de getirilerek devletin insan gücü artırılmaya çalışılmıştır. Getirilen köleler tarımsal alanlar ve askeri alanlar dahil çoğu alanda kullanılmıştır.¹⁷⁸

Hititlerde halka çeşitli görevler yüklenmiştir. Bunlardan birincisi askerlik hizmetidir. Diğer iki görev tımar ve angarya hizmetidir. Tımar uygulaması arazi sahiplerinden alınan vergi sistemidir. Angarya ise yolların, askeri tesislerin ve tapınakların yapımı ile sorumlu olunmasıdır.¹⁷⁹

Orduda işlenen önemli suçlar başkomutan olan kral tarafından cezalandırılmıştır. Hititler'de savaştan kaçmak ağır bir suçtur ve direk kral tarafından cezalandırılır. Emirlere itaat etmeyen subaylar için de kral tarafında idam ve sakat bırakma cezaları uygulanmıştır.¹⁸⁰

Hitit askeri alanında kehanetlerin de yeri büyüktür. Bu kehanetler bazen yapılacak harekâtı, uygun komutanın kim olacağını, askerlerin toplanma güzergahlarını ve saldırı stratejisini belirlemiştir. Hititler, tanrıları sayesinde savaşı kazanacaklarına inandıkları gibi düşman ülkenin tanrılarını inanarak savaşı kazanabileceklerine inanmışlardır. Bu yüzden ele geçirdikleri bölgelerdeki tanrılara da inanmaya başlamışlardır.¹⁸¹

Kral, başrahiplik görevini yerine getirmek için bayramların eksiksiz yapılmasıyla da ilgilenmek zorundadır. Bu bayramlar krallık için o kadar önemlidir ki kral seferdeyken bile ordunun yönetimini güvendiği komutanlara bırakarak bayram kutlamaları için Hattuşa'ya dönmüştür. Kralların bayram kutlamak için krallığın farklı bölgelerine gerçekleştirdikleri yolculukların amacı sadece dini bir politika olmamış, halk üzerindeki otoritesini tanrının desteği ile sağlamlaştırmayı da amaçlamışlardır.¹⁸² Baharda yapılan gezi ayinleri genellikle başkent Hattuşa'dan

---

¹⁷⁸ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* s. 116.

¹⁷⁹ Reyhan, "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım" s. 159.

¹⁸⁰ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 114.

¹⁸¹ Turgut, a.g.e., s. 1221-1226.

¹⁸² Reyhan, "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım" s. 161-163.

başlamıştır çünkü krallar kışı genelde burada geçirmiştir. Hattuşa'dan yola çıkan krala Kraliçe de eşlik etmiştir.¹⁸³

Hititler, sınırlarını Anadolu'nun Ege kıyılarından doğuda Fırat Nehri'ne kadar büyütmüş ve toprakları korumak için sınırlı olan askeri kaynaklarını verimli kullanmak zorunda kalmışlardır. Bunun için seferlerin mümkün olduğunca kısa tutulması gerekmiştir ve daha çok siyasi politikalar kullanılmıştır. Hitit ordusu sefere genellikle ilkbaharda çıkmış ve sonbaharda geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu durumun temel sebebi Anadolu'daki hava şartlarının elverişsiz olması ve ağır kış şartlarıdır.¹⁸⁴

Bu süre zarfında ise askerlerin motivasyonunu artırmak çok önemlidir. Bunun için askerlere yeminler ettirilmiş ve bu yeminlerin tanrılarına yönelik olduğunu bilen Hitit askerleri en iyi şekilde savaşmaya çalışmıştır.¹⁸⁵ Yeminlerini bozmaları halinde başlarına gelebilecek felaketler belgelerde sıralanmıştır.¹⁸⁶

Fakat Seferlerin tarım sezonunda yapılması tarımsal işgücünü olumsuz yönde etkilemiştir bu durum ise tarımsal alanda üretimin azalmasına neden olmuştur.¹⁸⁷

Hitit askeri seferlerinin amacı; imparatorluğa isyan çıkaran ülkelerde barışı sağlamak, egemenlikleri altına girmiş olan ülkelerle savaşarak yeni bölgeler ve savaş ganimetleri ile esir elde etmektir. Bu faaliyetler savaş sanayisinin büyümesine ve gelişmesine neden olmuştur. Hitit organize devlet çalışmaları ile bulundukları bölgenin en güçlü devleti haline gelmişlerdir.¹⁸⁸

Hititler, sefer faaliyetlerinde kullanmak üzere çeşitli yol güzergahları oluşturmuşlar ve bu yol güzergahlarını ticari faaliyetlerde de uzun yıllar kullanmışlardır. Ancak güzergahlar askerlerin ihtiyaçlarını karşılamakta ve erzaklarının tedarikinde yetersiz kalmıştır. Sonraki dönemlerde ise Hititler bu soruna bir çözüm bulmuşlardır. Geçtikleri bölgelerde halk askerlerin ihtiyaçlarını karşılamış ve bunun karşılığında

---

¹⁸³ Vladislav Ardzinba, *Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, (Çev: Orhan Uravelli), KAFDAV Yayınları, Ankara 2010, s. 14-16.

¹⁸⁴ Koç, a.g.e., s. 79-80.

¹⁸⁵ Sarica, a.g.e., s. 289.

¹⁸⁶ Suzan Akkuş, "Eski Anadolu'da Dinî İnançların Savaşlardaki Rolü ve Önemi" *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, cilt: 4, Ekim 2018, Ankara, s. 196-198.

¹⁸⁷ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 118.

¹⁸⁸ Serkan Başol, "Hitit Ordu Düzeninde Yer Alan Bazı Askeri Terimler, Görevliler ve Rütbelere Üzerine Bir Not", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 1, 2022, s. 345-346.

ise halkın masrafları da ordu tarafından karşılanmıştır. Hitit ordusu sefer esnasında kendilerine bağlı olan bölgelerde yağmalama yapmamıştır ve buna dikkat etmişlerdir. Fakat düşman arazisinde yağma yapmalarını engelleyecek herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Sefer esnasında askerlerin ihtiyaç duydukları un, ekmek ve şaraptan oluşan üç temel gıda maddesi vardır.¹⁸⁹

Hititler önemli stratejik bölgelere de garnizonlar ve nöbetçi kuleleri kurarak bu bölgelerin güvenliğini sağlamışlardır. Bu bölgeler güvenliğin sağlanmasıyla sivil nüfusun yaşadığı kasabalar haline gelmiştir.¹⁹⁰

Hititler'in askeri gücünü, yerli halktan topladıkları ve kendilerine bağlı beyliklerden aldıkları destek birlikleri ile paralı askerler oluşturmuştur. Bunlara ek olarak kralın özel muhafız birliği vardır. Ordunun temelini ve en önemli bölümünü piyadeler ve arabalı savaşçılar oluşturmuştur. Piyadeler asker sayısı bakımından arabalı savaşçılardan daha fazladır.¹⁹¹

Hitit ordusu için seferberlik sırasında yerli haktan büyük bir ordu toplanıyor¹⁹² ve vasal krallar da beslemek zorunda oldukları askerleri yardıma yolluyorlardı. Vasal krallar genellikle kendi askerlerinin başında bulunuyor ve bu birlikleri kendileri komuta ediyordu. Vasal kralların korunması için de birtakım Hitit birliklerinin ayrıldığı görülmektedir.¹⁹³

Kralın düzenli ordu için topraklarındaki her bölgeden belirli sayıda talep ettiği askerler, kışlalara yerleştirilip profesyonel askerlik hayatına başlamak üzere Hattuşaş'a gönderilmiştir. Anlaşıldığına göre' kimin hangi göreve seçileceğine bölgelerdeki yetkililer karar veriyordu. Kral, acemi askerlerin kölelerden yahut seçilmiş oldukları halde askerlik görevinden kaçabilmek için rüşvet vermeye hazır kişilerin yerlerine buldukları gönüllülerden alınmamasını şart koşmuştur. Aynı ilçeden gelen acemiler Hattuşaş'ta birlikte tutulur ve aynı kışlada yaşarlardı. Görevlendirildikleri birliğe ve kaldıkları kışlaya il veya ilçelerinin adı konur; yine aynı bölgeden gelen bir subayın emrine verilirlerdi. Hitit Kralığı'nda birçok dil

¹⁸⁹ Orhun Sarıca, "Hitit ve Asur Ordularının Mukayesesi", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 15, sayı: 1, 2018, s. 287.

¹⁹⁰ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 132.

¹⁹¹ Koç, a.g.e., s. 78.

¹⁹² Bahar, a.g.e., s. 259.

¹⁹³ Koray Şerbetçi, *İlkçağ Anadolu Devletlerinde Ordu*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 50-51.

konusulduğundan, talimin ve emir tebliğinin düzgün biçimde gerçekleşebilmesi için aynı yerel dili konuşan askerleri bir arada tutmak önemliydi. Kralın düzenli ordusunun kısmen, fethedilen bölgelerden Hitit topraklarına sürülmüş savaş esirlerinden oluştuğu kabul görmektedir.¹⁹⁴

Fethedilen yerlerden düzenli ordu için seçilecek askerlerin sağlam vücutlu, savaş deneyimli ve vahşi ruhlu olmalarında fayda vardır. Bu nedenle düzenli ordunun bir bölümü genelde Hititlere karşı savaşmış en korkunç insan topluluğundan oluşuyordu. Bunlar, dağlık Karadeniz'in güney kısmında' Hitit yurdunun kuzeyindeki Pontus bölgesinde kabileler halinde yaşayan Kaşkalar'dır. III. Hattuşili, Bu halkın güçlü kuvvetli erkeklerinden Hitit topraklarına barış içinde yerleşmiş olanları düzenli orduda asker yapmıştır. İmparatorluğun en parlak döneminde, Hitit düzenli ordusu yaklaşık on ila yirmi bin kişiden oluşuyordu ki bu sayıda asker, krallıkta düzeni koruyup güvenliği sağlamaya yetmiştir.¹⁹⁵

Ordunun çekirdeğini oluşturan daimî askerler sefer bittikten sonra merkeze dönüyorlar ve burada savaşa hazır vaziyette bekliyorlardı. Bu askerlerin kışlalarda yaşadığı düşünülmektedir. Sefer dönemine kadar bu askerler inşaat projelerinde çalışıyorlar ayrıca zabıtalık gibi görevlerde de bulunabiliyorlardı.¹⁹⁶

Hitit ordusunun temel gücünü oluşturan piyade sınıfı savaş zamanlarında vasal ve bağlı krallıklardan sağlanan askerlerle güçlendirilmiştir. Ordu, sefere çıkarken önceden belirlenmiş menzillerde konaklayarak bağlı krallıklardan gelen takviye kuvvetlerle birleşmektedir. Arabaların kullanılmadığı dağlık arazilerde piyadeler ön plandadır.¹⁹⁷

Yapılan savaşların ve seferlerin büyük bölümünde piyadeler ordunun toplam kuvvetinin en az yüzde 90'ı gibi büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Geri kalan yüzde 10'luk kısmı ise çoğunlukla subaylardan oluşan savaş arabacılar birliğini oluşturmuştur.¹⁹⁸

---

¹⁹⁴ Trevor Bryce, *Hitit Savaşçıları MÖ 1650-1200*, (Çev: Esin İleri), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 15-16.

¹⁹⁵ Bryce, *Hitit Savaşçıları MÖ 1650-1200*, s. 16.

¹⁹⁶ Trevor Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, (Çev: Ülke Evrim Uysal), Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 78.

¹⁹⁷ Esma Reyhan, Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 108.

¹⁹⁸ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 178.

Hitit devletinin ordusu, savaştığı ordunun durumuna göre değişiklik göstermektedir. Bazı kaynaklarda bu sayı 30.000 kadarken,¹⁹⁹ bir Amarna mektubunda ise bu sayı 96.000 kişiye kadar çıkmaktadır. Mısır belgelerinde ise Kadeş Savaşı'ndaki Hitit ordusunda 35.000 piyade olduğu ve 3.500 savaş arabasının olduğu yazılmıştır.²⁰⁰

Stratejileri gereği Hititler, çok sayıda savaş arabasına sahip olsalar bile savaşlarda daima yaya kuvvetlerini de destek güç olarak kullanmışlardır.²⁰¹

Hititler, savaşlarda kullandıkları savaş arabaları için at yetiştiriciliğine ve at eğitime ihtiyaç duymuşlar ve bunun için yapmış oldukları çalışmaları kil tabletlere nakletmişlerdir. Bazı kabartmalardan anlaşıldığı üzere savaş arabaları ve piyadeler haricinde süvarilerinde kullanıldığı görülüyor fakat süvari kullanımı genelde kısıtlı kalmıştır.²⁰²

Hitit ordusundaki süvari birlikleri hakkında henüz yeterli ve kesin kanıtlara sahip değiliz. Bazı atıflarda, Hitit askerî harekâtlarında küçük atlı birliklerinin kullanıldığı belirtilmiştir.²⁰³

Savaş arabaları savaşta kullanılan yıkıcı gücü teşkil etmekteydi. Açık alanda yapılan savaşta hızlı hareket ettiği ve üç savaşçı asker taşıdığı için karşı tarafa çok daha fazla hasar vermiştir. Bunun yanında açık alanda ve engebeli arazide rahatlıkla ilerleyebiliyor olması da Hititlere belli bir üstünlük sağlamıştır.²⁰⁴

Kadeş savaşı ile ilgili duvar çizimlerinden anlaşıyor ki Hititler, savaş arabaları sayesinde Mısır ordusuna karşı üstünlük sağlamışlar ve muhtemelen savaşın seyrini yine savaş arabaları değiştirmiştir. Hitit savaş arabalarında bir sürücü, bir savaşçı ve savaş sırasında her iki askeri de korumak için kalkan tutan bir asker bulunmuştur. Mısır savaş arabaları ise bir araba sürücüsü ve bir savaşçı olmak üzere iki kişiden oluşmaktadır. Hitit ordusunda onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı gibi rütbelere bulunmaktadır. Bu rütbelere neticesinde ordunun onluk bir sistem kullandığını anlıyoruz.²⁰⁵

---

¹⁹⁹ Hüseyin Sabri Alanyalı, *Anadolu Arkeolojisi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2019, s. 66.

²⁰⁰ Bahar, a.g.e., s. 259.

²⁰¹ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 109.

²⁰² Bahar, a.g.e., s. 259.

²⁰³ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 183.

²⁰⁴ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 178.

²⁰⁵ Bahar, a.g.e., s. 259.

Bilinen bu rütbeli subayların bazıları hakkında az da olsa bilgi sahibi olmaktayız. Subaylar içerisinde “şarap başı (belki general), çobanların başı (belki general, kolordu komutanı), ordu müfettişlerinin başı, saray korumalarının başı, binbaşılarının başı, arabalı savaşçıların başı vs.” gibi unvanların olduğunu görüyoruz.²⁰⁶

Sarayda ve gündelik yaşamda olduğu gibi sefer sırasında da Kral’ın özel muhafızlığını yapan ve görevleri kralı korumak olan daimî çekirdek bir askeri kadro vardır.²⁰⁷ MEŞEDİ adı verilen bu seçkin muhafız birliğinin başında ise kraliyet ailesi üyelerinden biri bulunmuştur. GAL MEŞEDİ ismindeki bu makam devletin en prestijli görevlerinden biridir.²⁰⁸

Ordunun başında sefere çıkan kral, acil bir işi çıktığında yerine başka birini görevlendirebilmekteydi. Görevlendirilen bu kişi olasılıkla yüksek rütbeli birisidir. Yüksek rütbelere ise genellikle kraliyet ailesinden kişiler atanmış, alt rütbelere de ülkenin ileri gelenleri atanmıştır.²⁰⁹

Hitit askerlerinin başarılarında eğitim ve disiplinin etkisi çok büyüktür. Ancak bu askeri eğitim programı hakkında fazla bilgi yoktur. Atların manevra kabiliyetini yükseltmek, piyadelerin uzun mesafeleri yorulmadan yürüyebilmeleri ve gece harekâtlarına dayanırlıklarını arttırmak sürekli bir eğitimi gerektirmiştir. Yüksek düzeyde yetenek gerektiren okçuluk bu eğitimin en önemli unsurudur. Ok, atlı savaş arabasının temel silahıdır. Gece operasyonlarının tehlikelerine karşı hızlı manevra kabiliyetlerinin artırılması için arabalı savaşçılara ve atlarına yoğun bir gece eğitimi verilmesi gerekmiştir.²¹⁰

Saldırılacak kente öncelikle teslim çağrısı yapılır. Savaşın temel kuralı direnmeden teslim olan ve galip gelen tarafa sadakat sözü veren kentin yağmalanmamasıdır. Ancak bir meydan okuma söz konusuysa ve kentin zorla alınması gerekiyorsa, savunması düşer düşmez yağmalanıp soyulabilirdi. Savaş aracılığıyla ele geçirilen yerlerden ele geçirilen ganimetler başkent Hattuşa’ya götürülürdü. Bu ganimetlerin içinde değerli madenler, insanlar ve çiftlik hayvanları bulunmaktadır. Hititler ele geçirdikleri köleleri tarımsal alanda, orduda ya da tapınakta kullanmışlardır.

---

²⁰⁶ Koç, a.g.e., s. 78.

²⁰⁷ Bahar, a.g.e., s. 260.

²⁰⁸ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 77.

²⁰⁹ Koç, a.g.e., s. 79.

²¹⁰ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 113.

Yağmaladıkları ülkelerin tapınaklarına ve dinlerine de saygı göstermişler ve tanrı heykellerini başkent Hattuşa'ya götürüp burada kutsamışlardır. Çünkü tanrıların gazabından çekinmişlerdir.²¹¹

Fethedilen bölgelerden Hitit krallığına ganimet taşıma uygulaması Tuthaliya döneminden itibaren başlamış ve düzenli olarak devam etmiştir. Bu uygulama yeni Asur Krallığı tarafından ve sonraki medeniyetler tarafından da benimsenmiştir fakat hiçbir ülkede Hititlerde olduğu kadar yaygın kullanılmamıştır.²¹²

Getirilen insanların sayısı bazen yüzleri, bazen binleri bulmaktadır, kimi zaman da ele geçirilen havan ve esirler sayılamayacak kadar çoktur. Fethedilen ülkeden sağlıklı ve yapılı erkekler, kadınlar ve çocuklar seçilerek yakın askeri koruma altında Hitit ülkesine getirilmiştir.²¹³

Ülkeye taşınan köleler krala hizmet için ve askerde kullanılmak gruplara ayrılmıştır. Kölelerin bir kısmı da asillerin malı olan arazilere yerleştirilmiştir. Askerlik yaşında olan erkeklerin bir kısmı sınır garnizonlarında görev yapmak için ayrılmıştır. Bazıları da dinsel merkezlerde tapınak görevlerine tayin edilmiştir. Bir kısmı da düşman ülkeler tarafından rehin ya da savaş esiri olarak tutulan Hitit vatandaşlarının geri alınabilmesi için mübadele aracı olarak kullanılmıştır. Ülkeye yerleştirilen bu köleler anayurdun hem askeri hem zirai insan gücünü artırmaya yardımcı olmuştur. Çünkü düzenli olarak yapılan askerî harekâtlar ülkedeki erkek gücünü büyük oranda azaltmıştır. Getirilen bu insanlar ülke halkı ile kaynaştırılmış ve böylelikle kaçmaları engellenmeye çalışılmıştır.²¹⁴

Hitit kanunlarında köle ve cariyeler, özel mülkiyet eşyaları arasında bulunmaktadır. Fakat hürler kadar olmasa da kölelere de bazı haklar verilmiştir. Kölelere kısmi mülkiyet, miras ve evlenme hakkı verilmiştir. Böylece köle mal sahibi olabilmiş, zenginleşerek hürler sınıfına geçme yetkisine sahip olmuştur. Köleler Kuşata adı verilen ücreti vererek her sınıftan kadınla evlenebilme yetkisine de sahiptir.²¹⁵

---

²¹¹ Koç, a.g.e., s. 79.

²¹² Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 318.

²¹³ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 121.

²¹⁴ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 139,320.

²¹⁵ Gülnihal Bozkur, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, Mayıs 1981, s. 85-87.

Bazı kaynaklara göre kölelerin mülkiyet hakkı sadece Eski Krallık Dönemi'nde vardır ve sonradan kaldırılmıştır.²¹⁶

Hititler'de donanmanın olup olmadığı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ele geçen kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Hititler genellikle kara savaşı yapmıştır. Hitit çivi yazılı kaynaklarında deniz savaşlarından fazla söz edilmemektedir.²¹⁷ Fakat Hititler'in Kıbrıs'ı ele geçirmeleri ve II. Şuppiluliuma zamanında yapılan deniz savaşları gösteriyor ki Hititlerin Akdeniz'de bir donanmaları mevcuttur.²¹⁸

Hitit devletinin denize uzak olması denizcilik alanında geri kalmalarına neden olmuştur. Diğer yandan gemi ihtiyacını vasal devletlerden karşıladıkları için çok fazla önem vermemişlerdir.²¹⁹

Hititlerin deniz gücü I. Hattuşili ve I. Murşili zamanında Kuzey Suriye seferlerinde kuşatılan Ugarit şehrine dayanır. Hititler Amik ovasının toprak ürünlerinin batıya naklinde de Ugarit'in deniz gücünden faydalanmışlardır. II. Şuppiluliuma Kıbrıs donanmasına karşı defalarca üstün gelmiş ve donanmalarını ateşe vermiştir. III. Tuthaliya (M.Ö. 1430-1400) zamanında da Alaşiya Hititlere tabi durumdadır.²²⁰

---

²¹⁶ Sevinç, a.g.e., s. 27-28.

²¹⁷ Koç, a.g.e., s. 80.

²¹⁸ Bahar, a.g.e., s. 260.

²¹⁹ Sinan Öztürk, "Hitit Deniz Ritüeli Üzerine Bir Değerlendirme", Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, cilt: 4, sayı: 2, 2022, s. 114-115.

²²⁰ Başol, a.g.e., s. 349-350.

8. PİYADELER

Hitit çivi yazılı metinlerde piyade sınıfını belirtmek için genellikle “ÉRIN MEŠ” terimi kullanılmıştır. Bu kelime kullanım durumuna göre tekil, "asker" anlamına gelirken “bir grup insan” ve “birlikler” anlamına da gelebilmektedir. ÉRIN MEŠ terimi Eski Hitit ve Orta Hitit dönemlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. II. Murşili'den sonra ise kullanım alanı giderek daralmıştır. Bazı durumlarda ÉRIN MEŠ kelimesinin ordu içerisinde piyade sınıfının yanında atlı birlikleri ifade etmek için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.²²¹

Bazı tercümelerde ise ÉRIN MEŠ terimi orduyu ifade etmek için “kıt’a ve birlik” ifadeleri şeklinde kullanılmıştır.²²²

Diğer yandan ÉRIN MEŠ’in bir bileşeni olan KARAŞ kelimesi de aslında askeri kamp alanını ve ordugâhı ifade etmesine rağmen orduyu, piyade ve atlı askerleri ifade etmek için kullanılmıştır.²²³

Başlarda savaş arabalarının hızlı bir şekilde savaşlarda kullanılması ve ordunun en önemli birimlerinde biri haline gelmesi piyade sınıfının geri planda kalmasına neden olmuştur. Sonraki dönemlerde süvarinin gelişmesi ve piyade sınıflarının çeşitlenmesiyle savaşlardaki önemleri giderek artmıştır. Ağır ve hafif piyade sınıfları kurulmuş, bu gruplar okçu ve sapancı gibi diğer alt sınıflarla desteklenmiştir. Ağır piyade birimleri geliştikçe piyade sınıfı da ön plana çıkmaya başlamıştır. Arabalı savaşçıların kullandıkları göğüs zırhları piyadelerde de kullanılmaya başlanmıştır.²²⁴

Hitit ordusunun büyük çoğunluğu piyadelerden oluşmuştur ve piyadelerin sayısı arabalı savaşçılardan daha fazladır.²²⁵ Seferlerin çoğunda piyadeler ordunun toplam kuvvetinin en az yüzde 90’ını oluşturmuş, geri kalan kısmı ise savaş arabaları teşkil etmiştir.²²⁶

---

²²¹ Richard Beal, *The Organization of the Hittite Military*, Texte Der Hethiter, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1992, s. 1-5.

²²² Başol, a.g.e., s. 353.

²²³ Beal, a.g.e., s. 12-17.

²²⁴ Çınar, a.g.e., s. 426.

²²⁵ Koç, a.g.e., s. 78.

²²⁶ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 178.

Piyade sınıfı içerisinde bir de hafif piyade birliği bulunmaktadır. Genelde ok ve yay kullanabilen bu birlik, savaş arabalarının yetersiz olduğu bölgelerde ilk saldırı ekibi olarak görev yapmışlardır.²²⁷

Kadeş Savaşında da yine piyadelerin sayısı arabalı savaşçıların sayısından fazladır. Savaşta Hitit ordusu 35.000 piyadeden ve 3.500 savaş arabasından oluşmuştur.²²⁸

Hititlerin daimî bir ordusu yoktur. Savaş zamanında eli silah tutan her Hititli erkek asker sayılmıştır. Ancak kralın özel muhafızlığını yapan daimî askerlerden oluşan çekirdek bir askeri kadro vardır. Bazı durumlarda yabancı askerlerin paralı asker olarak orduya alındığı görülmektedir. Seferberlik sırasında daimî ordunun yanında yerli halktan da büyük bir ordu toplanmıştır.²²⁹

Sefer sırasında vasal kralların korunması için de ayrı bir birlik ayrılmıştır. Savaşın büyüklüğüne göre vasal krallar da yetiştirdikleri orduları yardıma göndermiş fakat bu orduları genellikle kendileri yönetmiştir.²³⁰

Ordunun çekirdeğini oluşturan daimî ve profesyonel piyade kuvvetinin kışlalarda yaşadığı düşünülüyor. Bu daimî piyade birliği her daim savaşa hazır vaziyettedir. Sefer zamanları dışında ise bu askerler inşaat projelerinde çalıştırılıyor ayrıca zabıtalık gibi görevlerde de bulunabiliyorlardı. Askere alınacak gençlerin Hattuşa'ya gönderilmesinden yerel memurlar sorumludur. Bir de aristokrasiye mensup bir subaylar kadrosu yer alır. Bu subaylara kral tarafından geniş topraklar verilmiştir. Subaylar ise sahip oldukları topraklar karşılığında sefer mevsiminde krala eşlik etmekle görevlidirler. Kral da zaferlerin ardından elde edilen ganimetlerin bir kısmını subaylara dağıtarak onları ödüllendirir.²³¹ Alt kademe subaylar ve ordu personeli göreve bir yemin ve ritüelle başlamıştır.²³²

---

²²⁷ Şerbetçi, a.g.e., s. 61.

²²⁸ Akurgal, a.g.e., s. 91.

²²⁹ Bahar, a.g.e., s. 259.

²³⁰ Şerbetçi, a.g.e., s. 50-51.

²³¹ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 177-178.

²³² Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, s. 194.

9. SAVAŞ ARABALARI

Hititler savaş arabalarını ifade etmek için ANŞE.KUR.RA MEŞ kelimesini kullanmışlardır. Diğer yandan “at, atlar ve atlı birlikler” gibi anlamları da vardır. Bir Hitit metninde şöyle yazıyor: "On bin KARAŞ (asker) ve yedi yüz ANŞE.KUR.RA MEŞ ona karşı savaş için durdu".²³³

Antik Çağ'da erken kullanılmaya başlayan savaş arabaları, farklı coğrafyalarda yaklaşık 3.000 yıl boyunca muharebe alanlarında kullanılmıştır. Atlar M.Ö. 4. binyılda evcilleştirilmelerine rağmen başlarda süvari olarak kullanılmamıştır. Bunun bir nedeni evcilleşen atların ilk işlevinin dört tekerlekli arabaları çekmesidir. Bu arabalar sivil yaşamda yük taşımak için, savaşlarda ise lojistik amaçlı ve muharebelerde ilkel savaş araçları olarak kullanılmıştır. Savaş arabaları yaklaşık M.Ö. 4. binyılın sonlarında kullanılmaya başlanmıştır.²³⁴

Hititlerin, savaş arabalarını Hurrilerden öğrendikleri ve Kuşşara kralı Anitta döneminde kullanmaya başladıkları tahmin edilmektedir. Anitta'nın mağlup ettiği Puruşhanda 40 tane savaş arabasından bahsedilmektedir. İmparatorluk Dönemi'nde hafif savaş arabalarının kullanılması ve atların ehlileştirilmesi gibi yenilikler sonucu savaş arabaları Hititleri rakiplerine karşı üstün konuma getirmiş ve savaşların vazgeçilmez parçası haline gelmiştir.²³⁵

I. Hattuşili döneminde Urşu kentinin 380 savaş arabasıyla kuşatıldığını anlıyoruz. Savaş arabalarının gücü kazanılan savaşlarda daha çok anlaşılmış, zamanla profesyonel kişilerden oluşan savaş arabaları sınıfı ortaya çıkmıştır ve bu sınıf ordunun elit sınıfı haline gelmiştir.²³⁶

Bu askeri sınıfa bazı kötülüklerin de musallat olduğunu ve arındırılmaları için tanrıların desteğine başvurulduğunu anlıyoruz.²³⁷

---

²³³ Beal, a.g.e., s. 13.

²³⁴ Çınar, a.g.e., s. 421-423.

²³⁵ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 109.

²³⁶ Sinan Öztürk, “Hitit Savaş Arabalarını Çeken Atların Kutsanması”, *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Mart 2023, s. 169-170.

²³⁷ Öztürk, “Hitit Savaş Arabalarını Çeken Atların Kutsanması”, s. 170-179.

Hititler yaklaşık M.Ö. 1600 yıllarında atları eğitmeye başlamışlardır. Bu eğitimlerin ayrıntıları günümüze dek ulaşan bir kılavuzda görülür. Bu çalışmanın Mitanni'den getirilen Kikkuli isminde bir savaş esiri tarafından hazırlandığı düşünülmektedir.²³⁸

Savaş arabaları üstün manevra kabiliyetine sahipti ve bu yüzden arabaları çeken atların da bu tekniklere uyum sağlayabilmesi için daima eğitime tabi tutulmaları gerekmiştir. Savaş arabalarının manevra kabiliyeti ve hızları büyük oranda atlara bağlıdır.²³⁹

Kikkuli'nin yazdığı bir programda çelimsiz atların zinde tutulmaları ve sağlıklı beslenmeleri gibi ayrıntılı konulara bile değinilmiştir. Hititler sadece at yetiştirmek için değil, Anadolu'da bulunan at soyunu iyileştirmek için de çalışmalar yapmıştır.²⁴⁰

Atların eğitimine ilişkin kılavuzda bu eğitimin 214 günden oluştuğu anlaşıyor. Atları gece harekâtlarına alıştırmak için ise eğitimin 32 günü gece talimleri yapılıyor. Atlar; hız, güç, emirlere hızlı tepki verme ve en önemlisi de dayanıklılık konusunda eğitilmiştir.²⁴¹

Atlar eğitime 3 ya da 4 yaşında başlar. Aslında atın yapısı koşum için uygun değildir. Bu yüzden atlara ilk olarak düz yürüme eğitimi verilmiştir. Sonra ise bu atlara ağırlıklarını arkaya vermeleri öğretilir. Atlar hassas ve ürkek hayvanlar olduğundan dolayı arabacı ve at arasında bir güven ilişkisi kurmak gerekir.²⁴²

Tek dingilli ve iki tekerlekli modern savaş arabalarının ortaya çıkışı ise M.Ö. 2000 dolaylarında Orta Asya'da olmuştur. Bunlar dört tekerlekliye göre daha çevik oldukları için açık alanda hızlı hareket edebiliyorlar, hem açık alanda hem de engebeli arazide rahatlıkla ilerleyebiliyorlardı.²⁴³

Savaş arabalarının gövdesi deri ile kaplanmıştır. Deri ile kaplanan üst kasa tekerlerin döndüğü milin üzerine oturtulmuştur. İki atın çektiği arabanın iki adet tekerleği vardır ve tekerlekler ahşaptan yapılmıştır.²⁴⁴ Savaş arabalarının temel özelliği bir

---

²³⁸ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 180.

²³⁹ Yasin Gür, "Hitit ve Eski Mısır'da Teknolojik Bir Silah: Savaş Arabaları", *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 2, sayı: 3, 2021, s. 680.

²⁴⁰ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 114.

²⁴¹ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 181.

²⁴² Brandau, Schickert, a.g.e., s. 238-239.

²⁴³ Çınar, a.g.e., s. 421-423.

²⁴⁴ Koç, a.g.e., s. 82.

adamin taşıyabileceği kadar hafif olmalarıdır ve özellikle tekerleri çok sağlam yapılmıştır. Günümüzde bir örneği bulunan Mısır savaş arabası 24 kilo ağırlığındadır.²⁴⁵

Yapımı ustalık gerektiren savaş arabalarının yükte hafif, fakat üstün manevra kabiliyetine sahip olması gereklidir.²⁴⁶

Savaş arabalarında uygulanan bir diğer ustalık yapıldığı malzemenin hafifliği kadar, sarsıntının en aza indirilmesi için gövdesi de değiştirilmiş ve tekerlek parmaklarının sayısında değişiklikler yapılmıştır.²⁴⁷ Savaş için dingilin iki yanına düşman askerini kesecek şekilde uzun bıçaklar takılarak ölümcül bir düzenek hazırlamıştır. Demir işleme teknikleri geliştikçe tekerin yere temas eden dış kısmı demir bir koruyucuyla kaplanmış ve tekerler çok daha dayanıklı hale getirilmiştir.²⁴⁸

Hititler savaş arabalarının temel modelini değiştirerek çok daha modern bir savaş arabası meydana getirmişlerdir. Aracın arka tarafında bulunan dingil'i alarak arabanın orta kısmına takmışlardır. Bu sayede ağır savaş arabalarının yükü atlara daha az binmiş ve arabanın hızı arttığı gibi daha dayanıklı hale gelmiştir.²⁴⁹

Savaş arabasındaki askerler, vücudunu ve kollarını kaplayan zırhlarla korunmuştur. Bu zırh üst üste geçirilmiş bronz pullarla desteklenmiştir. Arabadaki askerler sivri kep ve botlar giymişler ve yuvarlak bir kask takmışlardır. Şok birliği olarak kullanılan savaş arabalarının bazı bölümlerine mızraklar yerleştirilmiş ve yakın mesafede çok güçlü hale getirilmiştir. Arabalarda ok sadakları da bulunmaktadır. Savaş arabalarında bulunan askerlerin başlıca silahları ise yay, mızrak ve orak biçimli kılıçtır.²⁵⁰

---

²⁴⁵ Bırgıt Brandau, Hartmut Schickert, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, (Çev: Nazife Mertoğlu), Akılçelen Kitaplar, Ankara 2021, s. 237-138.

²⁴⁶ Alanyalı, a.g.e., s. 66.

²⁴⁷ Gaye Şahinbaş Erginöz, "Mısır ve Hitit Ordularında Savaş Arabaları", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak 2018, s. 52.

²⁴⁸ Çınar, a.g.e., s. 421-423.

²⁴⁹ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 181.

²⁵⁰ Gür, a.g.e., s. 679.

Savaş arabalarında bulunan süsleme ve koruyucu aparatlar ise; göz siperlikleri, alınlıklar, boyunluklar, göğüs plakaları, sorguçlar, çingiraklar, at giysileri ve miğferlerden oluşmaktadır.²⁵¹

Yenilenen ve geliştirilen bu savaş arabaları Mısır tapınaklarında tasvir edilmiştir. Görüldüğü üzere Hitit savaş arabalarının sayısı çok fazladır ve her atlı arabada üç kişi yer almıştır. Mısır savaş arabalarında ise ancak iki kişi bulunmuştur. Böylece iki Hitit savaşçısına karşı bir Mısır savaşçısı dövüşmek zorunda kalmıştır.²⁵² Hititlerin ekledikleri bu yeni askerin tek işi mızrak ve oklara karşı sürücü ve savaşçıyı korumaktır. Bu sayede sürücünün ve savaşçı askerin güvenliği sağlanmış ve can kaybı azaltılmıştır.²⁵³

Görsel 9-1: Karkamış'ta bulunan bazalt kabartma üzerinde; savaş arabası içinde biri ok atan, diğeri arabayı süren iki Hitit askeri betimleniyor

Kaynak: (Aktüel Arkeoloji - Sayı 61 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, 2024)

Fakat tüm bu olumlu yanlarına rağmen savaş arabasının üç kişi taşıması savaş esnasında bazı sorunlara neden olmuştur. Üç kişi taşıyabilen savaş arabası, iki

²⁵¹ Şerbetçi, a.g.e., s. 70.

²⁵² Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2005, s. 91.

²⁵³ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 181.

kişiliğe göre daha yavaş hareket ederek manevra kabiliyeti azalmıştır. Arabanın ani bir dönüşü büyük olasılıkla askerlerin savrulmasına neden olmuştur. Bu yüzden savaş arabalarının düşman kuvvetlerini ağır bir şekilde dağıttığı ve arkasından piyadelerin saldırdığı düşünülmektedir. Savaş arabalarının hücum esnasındaki hızlarının saatte 45 km (28 mil) olduğu düşünülüyor.²⁵⁴

Arabaların tek atlı betimlenmesine rağmen, diğer tüm kanıtlar iki atla çekildiklerini göstermektedir.²⁵⁵

Savaş arabalarının yüzlerce kilometre uzaklıktaki muharebe meydanlarına nasıl taşındığı hakkında henüz elimizde yeterince kaynak mevcut değildir ve çok tartışmalı bir konudur.

Bryce'e göre, savaş arabaları kilometrelerce uzaktaki savaş bölgelerine taşınarak götürülmüştür. Bunun için belki yük arabaları kullanılmış ya da savaş arabaları parçalanarak götürülmüştür. Parçalanarak taşınan bu savaş arabaları muharebe öncesinde bunun için özel eğitim alan askerlerce birleştirilmiştir. Böylelikle savaş arabalarını çeken atlar yorulmayarak savaşta daha verimli hale gelmiştir.²⁵⁶

Erginöz'e göre de hafif savaş silahları ve ordunun ihtiyacı olan yiyecekler savaş meydanına kadar eşek veya katırların sırtında taşınmıştır. Savaş arabaları ise öküzlerin çektiği dört tekerlekli arabalarla savaş alanına taşınmıştır. Mısır rölyeflerinde, öküzler tarafından çekilen bu tür yük arabaları tasvir edilmiştir.²⁵⁷ Savaşta araba kullanımının en ayrıntılı ve ustalıkla tasviri Mısır Hükümdarı II. Ramses'in Hititleri Kadeş Savaşı'nda yendiğini öne sürdüğü kutlamayı tasvir eden bir Mısır duvar kabartmasında görülmektedir.²⁵⁸

Savaş arabalarının sayısı devlet genişleyip güçlendikçe artmıştır. Kral Anitta döneminde bu sayı 40 civarındayken²⁵⁹ Kadeş Savaşı'nda (M.Ö. 1274) ise savaş arabalarının sayısı 3.500 olmuştur.²⁶⁰

---

²⁵⁴ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 181-182.

²⁵⁵ Şerbetçi, a.g.e., s. 67-69.

²⁵⁶ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 182-183.

²⁵⁷ Erginöz, a.g.e., s. 54.

²⁵⁸ Beckwith, a.g.e., s. 48.

²⁵⁹ Koç, a.g.e., s. 83.

²⁶⁰ Akurgal, a.g.e., s. 91.

10. SAVAŞ GİYSİLERİ VE SİLAHLAR

Arabalı savaşçıları çevreleyen kanatları ve savaşçının sırtından aşağı süzülen gösterişli bir sorgucu vardır. Ortaköy-Şapınuva'da D binası olarak adlandırılan yapının içinde bronz bir zırh ve bronz bir miğfere ait parçalar bulunmuştur. Eski Hitit Krallığı dönemine ait rölyeflerde askerler kısa kollu uzun entari giymiş olarak gösterilirken, Anadolu tasvirlerinde savaşçıların diz üstüne kadar uzanan kısa gömlekle, belleri kemerle sıkılmış halde bir etek giydiğini anlıyoruz. Askerlerin, Mısır rölyeflerinde uzun elbise şeklinde gösterilmesi ise sıcak Suriye iklimine uygun giyinmiş olduklarını gösterir.²⁶¹ Sivri kep ve bot giyen askerlerin yuvarlak bir kask taktıkları da anlaşılıyor.²⁶² Bu kıyafetler olasılıkla kumaş ve deriden yapılmış ve kıyafetin altında zincirden bir zırh yer almıştır.²⁶³

Piyadeler ise; kısa eteklik, vücudu korumak için zırh, miğfer ve sivri uçlu çarık giymişlerdir.²⁶⁴ Uçları kalkık deri ayakkabılar giyilmesinin zorunlu olduğu düşünülmektedir.²⁶⁵

Yaya birliklerinin ana silahları; topuz, kargı, balta, kılıç, ok, yay, iki ağızlı balta ve mızraktan oluşur.²⁶⁶ Tasvirli sanat eserlerinde bazı savaşçılar kasklı ve kalkanlı olarak betimlenmiştir.²⁶⁷

---

²⁶¹ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 112- 113.

²⁶² Gür, a.g.e., s. 679.

²⁶³ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 180.

²⁶⁴ Koç, a.g.e., s. 79.

²⁶⁵ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 180.

²⁶⁶ Bahar, a.g.e., s. 261.

²⁶⁷ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 108.

Görsel 10-1: Kral Kapı'da, kente bakan yüzde betimlenen kısa eteği, silahları ve boynuzlu miğferiyle savaşçı bir tanrı

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hitit-devlet-yonetimi-ve-ic-siyaseti>, 2024)

Hitit askerleri orak biçimli, keskin kenarı kıvrık bıçağın dış tarafında kalan palalar taşımışlar, bunun yanında bir tür kama ya da hançer de kullanmışlardır. Kabza genellikle hilal biçimli yapılmış ve bazı törenler için ise hayvan figürü işlenmiştir.²⁶⁸

Başlıca koruyucu teçhizatlar ise çeşitli tiplerde tasarlanan kalkanlardır. Standart bir kalkan deriyle kaplı ahşaptan yapılır. Ordusunun başlıca savaş silahlarından biri kılıçtır. Düşmana saplamak için hilal biçiminde kabzası olan kısa ve yivli kılıçlar kullanılmıştır. Bu kılıçlar daha çok dağlık ve ormanlık bölgelerde yakın dövüşlerde kullanılmıştır. Düşmana saldırmak için ise hafif kıvrımlı uzun kılıçlar kullanılmıştır. Uzun kılıçlar açık arazide yapılan muharebelerde daha etkili olmuştur. Farklı amaçlarla kullanılan bu iki kılıç da Hitit ordusunda görülen standart silahlardandır.²⁶⁹

Kılıç, çoğunlukla kabza bölgesinden kuşağa asılı olarak bazen de omuz üstündeki kemerde taşınmıştır. Uzun kılıçlar da Hitit ordusunun temel silahlarından biridir. Hititlerin kullandığı kılıçlar hafif orak şeklinde kıvrımlıdır ve kendine has kılıfında muhafaza edilir. Kılıçların ve hançerlerin topuzu taş, kemik ya da metalden tasarlanmıştır. Fakat orak şeklinde kılıç bulunduran Hitit tanrılarının betimlendiği

²⁶⁸ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 112- 113.

²⁶⁹ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 180.

Yazılıkaya kabartmalarında topuzlu ve orak şeklindeki kılıçların sadece dinsel törenlerde kullanıldığı anlaşıyor. II. Ramses, Hitit-Mısır savaşı betimlemelerinde Hitit piyadelerini kısa kılıçlı tarif etmiştir.²⁷⁰

Kılıç ayrıca saygınlık ve gösteriş için de kullanılmıştır. Hititlerde her askerin olduğu gibi her kralın, her yüksek memurun ve hatta tanrıların bile bir kılıca sahip olduğunu anlıyoruz. Kaya kabartmalarında belinde bir kılıç veya hançer taşımayan figür yoktur.²⁷¹

Savaşçıların kullandığı kılıçlar, mızraklar ve ok uçları bronzdan yapılmıştır. Kazı çalışmalarında bu dönemde ait çok çeşitte üretilen bronz ok uçları bulunmuştur. Askerlerin kullandığı ok uçları da genelde bronzdan yapılır. Bu uçların ortası kalın ve kabarık, bazen de düz bir omurgaya sahiptir. Bu tasarımın nedeni, savunma zırhını delebilecek tek yapının omurgalı ve yivli ok ucu olmasıdır. Hititler demirden silahlar da üretmişlerdir fakat nadir ve pahalı olduğu için kullanım alanı sınırlıdır. Demir silahları genelde törenlerde altın ve gümüş silahların yanında görmekteyiz.²⁷² Gümüş, altın ve demirden yapılmış silahların diğer devlet krallarına hediye olarak gönderildiği de anlaşıyor.²⁷³

Görsel 10-2: Alaca Höyük mezarlarında bulunan altın kabzalı hançer. Demirden yapılmış kabza kısmı altında olan bu hançer törensel bir silahtır

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-uygarlik/alaca-hoyuk>, 2024)

²⁷⁰ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 112- 113.

²⁷¹ Erginöz, a.g.e., s. 44.

²⁷² Başol, a.g.e., s. 349.

²⁷³ Erginöz, a.g.e., s. 44.

Uzunluğu 2 metreden fazla olan mızraklar ordunun her kesiminde kullanılmıştır.²⁷⁴ Bu mızraklar genellikle uzak dövüşler için kullanılmıştır ama uzak dövüşte ok ve yay çok daha etkili olmuştur. Ok ve yay olasılıkla hafif birliklerin silahı olsa da arabalı savaşçılar tarafından da kullanılmıştır. Okları koymak için kullanılan oktanlık deri ya da ağaç kabuğundan yapılmıştır ve olasılıkla yirmi ile otuz adet ok kapasitesine sahiptir.²⁷⁵

Saldırılara karşı çok dayanıklı ve sağlam surlar inşa eden Hititler, düşman kent surlarını yıkmak için ise kuleler ve koçbaşı kullanmışlardır.²⁷⁶

Eskiçağın birçok toplumunda olduğu gibi Hititlerde de silahlar kutsal olarak kabul edilmiştir. Bu kutsallığının sebebi silahların tanrılar tarafından verildiğine inanılmış olmasıdır.²⁷⁷

Hititler için madenlerin önemli bir yeri olmuştur. Hititler, madenler sayesinde güçlü bir askeri yapı ve ekonomi oluşturmuştur.²⁷⁸ Silah üretiminde madenler çok amaçlı kullanılmıştır. Silahlar aynı zamanda merasim süs olarak da kullanılmış, merasimler için altından ya da demirden üretilmiştir. Ritüel yapılan alanda adak hediyeleri olarak; altın ve gümüş kalkanlar, kral asaları, kılıçlar, yaylar, demir baltalar ve hançerler kullanılmıştır. Fırtına Tanrısı için sonbaharda kutlanan bir bayramda Hitit savaşçıların silahlarının bronzdan, düşman askerlerinin silahlarının ise kamıştan olması nedeniyle temsili savaş bronz silah kullanan Hitit savaşçıları kazanmıştır.²⁷⁹

---

²⁷⁴ Bryce, *Hititler Anadolu savaşçıları*, s. 180.

²⁷⁵ Koç, a.g.e., s. 79.

²⁷⁶ Bahar, a.g.e., s. 261.

²⁷⁷ Turgut, a.g.e., s. 1228.

²⁷⁸ Oktay Başak, “Taş Çağı’ndan Tunç Çağı’na Anadolu’da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sayı: 21, 2008, s. 26.

²⁷⁹ Savaş Özkan Savaş, Silahlar: “Hitit Tanrılarının ve Krallarının Gücü” II”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, s. 229-242.

11. KADEŞ SAVAŞI

I. Hattuşili Ege bölgesine kadar devlet sınırlarını genişletmiştir. Hititler, doğu sınırında ise Suriye ve Babil'e kadar ilerleyerek Halpa (Halep) şehrini ele geçirmiş ve Hammurabi Hanedanlığına son vermişlerdir. Sonraki dönemlerde Hititler, Karadeniz kıyısındaki Kaşka kavimleri, doğudaki Mitanniler ve batıdaki Arzava ile anlaşmazlık yaşamışlar ve bu iç siyasi sorunlar devleti sürekli yıpratın bir sorun haline gelmiştir. Telipinu döneminde merkez otoritesini sağlama yönünde köklü bir değişiklik yapılmış ve fethedilen bölge veya ülkelerin bazıları tebaa statüsünden çıkarılarak Hitit Krallığına bağlı eyaletler oluşturulmuştur.²⁸⁰

Anadolu coğrafyasının bir etkisi olarak Hititler sürekli insan kaynağı sıkıntısı çekmişlerdir. Bu durum Hititleri fetihler kadar diplomatik ilişkiler kurmaya da zorlamıştır. Ticarete büyük önem verilmiş ve tüccarlara verilen zararlar çok ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bu politika neticesinde Hititler ile Asur, Bâbil, Kıbrıs ve Mısır arasında güçlü bir ticaret ağı oluşmuştur. Hititler savaştan ziyade önce anlaşma yolları arayan bir devlet durumunda idi.²⁸¹

Bu detaylara II. Murşili'nin babasının icraatları hakkında bilgi verdiği metinlerden ulaşıyoruz. “Şuppiluliuma'nın İcraatları” isimli bu metinlerde, Şuppiluliuma'nın babasına (III. Tudhaliya) büyük destek verdiği anlatılır. III. Tudhaliya ömrünün sonlarına doğru sık sık hastalandığı için askeri seferlere oğlu Şuppiluliuma'yı göndermiştir. Böylelikle Anadolu'da kaybedilen siyasi üstünlük tekrar sağlanmıştı. Fakat III. Tudhaliya öldükten sonra tahta Tudhaliya isminde başka bir kral geçmiştir ama Şuppiluliuma onu mağlup ederek Hitit Krallığı'nın başına geçmiştir. Şuppiluliuma öncelikle Suriye bölgesine seferler düzenlemiş, Mısır'ın içişlerindeki karışıklığı değerlendirerek Suriye bölgesinde hızlıca ilerlemiştir. Bu durum bölgedeki gerginliği iyice artırmış ve Kadeş Savaşına ortam hazırlamıştır.²⁸²

I. Şuppiluliuma'nın egemenlik yıllarında Hititler, Mısır ve Babil'le savaşabilecek bir devlet durumundaydı. Suriye topraklarına düzenlenen seferler Hitit Devleti'nin

²⁸⁰ Elmar Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, (Çev: Nuran Batu), Kitap Yayınevi, s. 17.

²⁸¹ Ulaş Töre Sivrioğlu, Muzaffer Ercan Yılmaz , “İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi” *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 10, sayı: 2, Aralık 2017, s. 195-197.

²⁸² Fatma Sevinç Erbaşı, Arzu Gezmez, “Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2023, s. 185-186.

sınırlarını daha önce hiç görülmediği kadar büyüttü. Müttefik durumundaki eyaletler artık merkeze bağlanmış ve sadece iç meselelerinde bağımsız olan vasallar haline gelmişlerdir.²⁸³

Bu dönemde Suriye topraklarına sayısız harekât düzenlenmiş ama Kuzey Suriye’de bulunan Kadeş direk hedef olmamıştır. Fakat Hititler gibi Mısır da bu bölgeye ilgi duymaya başlamış ve gerginlikler giderek artmıştır.²⁸⁴

Mısır bu dönem çalkantılı bir durum içerisinde. IV. Amenofis’in diğer adı Akhenaton’dur. Firavun Orta Mısır’da yeni bir başkent kurmuş ve kendisi de Akhenaton adını kullanmaya başlamıştır. Asıl amacı bu şehirde Aton dinini kurmak ve onun peygamberliğini yapmaktır.²⁸⁵

M.Ö. 1335’te Akhenaton’un ölümüyle başa henüz yedi yaşındaki Tutankaton (M.Ö. 1333-1323) geçmiş, naipliğini ise Akhenaton döneminde de görevli olan Aya yapmıştır. Akhenaton şehri kısa sürede terk edilmiş ve başkent Memfis’e taşınmıştır. Tutankaton, eski Mısır dini olan Amon dinini ve çok tanrıcılığı geri getirerek kendi ismini de Tutankamon olarak değiştirmiştir. Tutankamon 19 yaşında ani bir şekilde hastalanarak ölür. Krallar Vadisi’ndeki değerli eşyalarla dolu mezarı 1922 yılında bulunana kadar soyulmadan kalabilmiş nadir mezarlardandır. Tutankamonun ölümü üzerine Aya tahta çıkmak istemiştir fakat onu istemeyen Tutankamon’un eşi Ankhesenamon Hitit kralı Şuppiluliuma’ya mektup yollayarak oğullarından birinin kendisiyle evlenerek Mısır tahtına oturmasını teklif eder.²⁸⁶

Bu teklif alışılmış bir şey değildir ve bir defa ele geçebilecek bir fırsattır. Şuppiluliuma bu teklif için çok temkinli yaklaşır ve bir meclis toplayarak üyelerin görüşlerini almıştır. İşin aslını detaylı öğrenmek için Mısır’a özel bir elçi gönderir bu sırada ise Karkamış kuşatılmış, büyük miktarda altın ve sayısız tunç eşya, 3.300 kadar de esir vardır. Sonrasında bir Mısır elçisi daha gelir ve bir haber bekler Şuppiluliuma ise hala kararsızlık içindedir.²⁸⁷

---

²⁸³ Schertwerheim, a.g.e., s. 18.

²⁸⁴ Aydoğan, a.g.e., s. 144.

²⁸⁵ Binnur Çelebi, “Mısır Kraliçesinin Evlenme Teklif”, *Arkeologlar Derneği Dergisi*, sayı: 28, 2006, s. 39-41.

²⁸⁶ Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013, s. 118.

²⁸⁷ C. W. Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, (Çev: Esat Nermi Erendor), Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s. 108-110.

Sonunda Mısır Kraliçesinin evlenme teklifini Mısır soyunun Hititler'e geçeceği ve artık Hititler ile Mısır'ın sürekli dost kalacağı düşüncesiyle kabul eder ve oğlu Zannanza'yı Mısır'a yollar. Fakat I. Şuppiluliuma'nın çok karasız kalması ve uzun süre beklemesi Mısır'da tahta geçmek isteyenlere zaman kazandırmıştır.²⁸⁸ Küçük bir askeri birlikle Mısır'a yollanan Zannanza Kraliçe Ankhesenamon ile buluşmadan Sina Çölü'nde kraliçenin düşmanları tarafından öldürülmüştür.²⁸⁹

Bu durum üzerine I. Şuppiluliuma, oğlu II. Arnuvanda ile Mısır'a karşı savaş açmıştır ve daha sert bir politika izleyerek Mısırlılara karşı üstün duruma gelmiştir. Ancak bu dönem veba salgını yayılmaya başlamış, I. Şuppiluliuma ve veliaht oğlu II. Arnuvanda bu salgından dolayı hayatını kaybetmiştir. I. Şuppiluliuma'nın diğer oğlu II. Murşili tahta geçmiştir ve Kuzay Suriye fetihlerini devam ettirerek bölgede uygulanan valilik ve tampon bölge stratejisini de devam ettirmiştir.²⁹⁰

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Mısır'da 18. Sülale yönetimi sonlanmış ve I. Ramses (M.Ö. 1307-1306) ile birlikte 19. Sülale yönetimi başlamıştır. I. Ramses'in Saltanatı kısa sürmüş ve yerine oğlu I. Seti (M.Ö. 1305-1290) geçmiştir.²⁹¹ Bu dönem Filistin kentleri yeniden Mısır garnizonlarına dönüştürülmüş ve Mısır orduları Asi Nehri'ne kadar ilerleyerek Kadeş'i ele geçirmişlerdir. Seti ölünce Hititler bir kez daha Kadeş'i ele geçirmişler ve Seti'nin oğlu II. Ramses ile Hititlerin savaşı başlamıştır.²⁹²

I. Seti krallığının son yıllarında oğlu II. Ramses'i (M.Ö. 1290-1224) tahta ortak etmiştir. 19. Sülale firavunlarının en güçlüsü kabul edilen II. Ramses, Suriye için Hititlerle sürekli mücadele halinde olmuş ve iki devlet de güç mücadelesine girişmiştir. Ramses krallığı dönemde çok fazla reform yapmış, başkenti Delta bölgesindeki Per-Ramses (Ramses'in Mülkü) ismindeki bölgeye taşımış, Karnak ve Luksor tapınaklarında düzenlemeler yapmıştır. Nil Nehri'nin batı kıyısına ise firavunun ölümler tapınağı olan Ramesseum'u ve Abu Simbel kaya tapınaklarını yaptırmıştır.²⁹³

---

²⁸⁸ Çelebi, a.g.e., s. 39-41.

²⁸⁹ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s. 77-80.

²⁹⁰ Aydoğan, a.g.e., s. 144.

²⁹¹ Köroğlu, *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, s. 118-119.

²⁹² Sayce, Gilman, a.g.e., s. 21.

²⁹³ Köroğlu, *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi*, s. 118-119.

II. Ramses bölgeye hâkim olabilmek için her yolu denemiştir ve kendinden önceki dış siyaseti devam ettirmiştir. II. Ramses Asya seferlerine çıkarak tampon bölge olarak kontrol ettiği Amurru Devleti'ni ele geçirmeyi başarmış ve bölgede nüfusunu giderek artırmıştır. Kadeş kenti stratejik bakımdan önemlidir ve bölgenin ticaret merkezi halindedir. Bu yüzden her iki devlet de bu bölge için tüm güçlerini sarf etmiştir, yaşanan bu siyasi gerginlik Kadeş savaşını da beraberinde getirmiştir.²⁹⁴

Ramses iktidarının ilk yıllarında saldırgan bir tavır sergilemiştir. Öncelikli hedefi Hititlerin kurduğu ittifakları bozarak bölgedeki etkilerini kırmak olmuştur. Bu amaçla Amurru ülkesi ile Hititlerin arasında yapılmış olan anlaşmayı bozmuştur. II. Muvatalli bu durumun farkındadır ve kendi politikalarıyla müttefiklerini kontrol altında tutmaya çalışmıştır.²⁹⁵

II. Muvatalli, Suriye topraklarında Mısır etkisini tamamen yok etmek için daha önce görülmemiş bir ordu toplamıştır. Bu ordu büyük ölçüde düzenli Hitit birliklerine ilaveten, vasal krallıklardan sağlanan birliklerden ve çok sayıda paralı askerlerden oluşmuş ve Hatti ülkesinin tamamı katılmıştır.²⁹⁶

Hititler, Mısırlılara yönelik en büyük ittifakı kuzeyde oluşturmuşlardır. Muvatalli yirmi civarı müttefikin yardımlarını temin etmiş, Anadolu beyliklerinden ve Ege adalarından büyük bir yardım toplamıştır. Kuzey Suriye beyleri de insan ve harp arabası göndererek Hititlerin yanında yer almışlardır.²⁹⁷

Ramses tehlikenin farkına varınca M.Ö. 1294 tarihinde Filistin'den geçerek Fenike sahil şehirlerinde denetleme yapmıştır. Amacı olası bir harbe girdiği zaman sahil şehirlerindeki hâkimiyetinden emin olmaktır. Ertesi yıl (M.Ö. 1293) II. Ramses, eski sefer yollarından çok büyük bir orduyla Asya'ya çıkmıştır. Bu ordu dört grup altında toplanmıştır. Bunlar; Amon, Re, Ptah ve Seth birlikleridir, Amon birliğinin başında ise II. Ramses vardır.²⁹⁸ Bu askeri birliklerin her biri 5.000 askerden oluşmuştur.²⁹⁹

---

²⁹⁴ Aydoğan, a.g.e., s. 144.

²⁹⁵ Klinger, a.g.e., s. 127.

²⁹⁶ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 343-344.

²⁹⁷ Afet İnan, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 137-138.

²⁹⁸ İnan, a.g.e., s. 138.

²⁹⁹ Hasan Peker, Tolga Pelvanoğlu, "Kadeş Savaşı", *Aktüel Arkeoloji*, 2018, s. 72-74.

Hititler ise tüm güçlerine ek paralı askerlerden ve Likya'nın korsanlarından meydana gelen bir birlik oluşturmuştur. Hitit ordusu 20 bin kişiye yaklaşmış ve Mısırlılar hiç bu kadar güçlü bir ordu ile karşılaşmamışlardır.³⁰⁰

Mısır'ın başkenti olan Piramses'ten başlayarak yola koyulan II. Ramses Güneydoğu Delta'da bulunan Sile'den geçerek eski kıyı yolunda yer alan Megiddo ve Hazor'a varır. Ardından Kadai'in güneyinde Asi Nehri kıyısında yer alan Şaptuna kentine varırlar. Ramses muhafızları ve arkasında bulunan Amon birliği ile Labui Ormanı'na vardığında diğer üç Mısır birliği ile arasındaki mesafe 55 km'yi bulmuştur.³⁰¹

Bu yolu kullanarak Oront vadisine doğru giderken Hitit ordusu ile karşılaşacağını ummuştur. Fakat iki casusunun sözlerine inanarak Hitit ordusunun Haleb'e çekilmiş olduğunu düşünür. Ramses, Oront nehrini Amon birliği ile geçmiştir ve Re ordusu kendisini takip eder. Fakat Ptah ve Seth birlikleri uzakta kalmıştır.³⁰²

II. Muvatalli askerleri ile Kızıldağ'dan doğu ve güneydoğu yönlerine doğru ilerlemiştir. Kilikya kapıları olarak bilinen Gülek Boğazı'ndan geçerek Kizzuvatna Bölgesi'ne inmiştir. Bu bölgeden, Seyhan ve Ceyhan Nehri yönünde doğuya hareket eden Hitit Ordusu, Amanos Dağları'nın kuzeyinde bulunan Bahçe Geçidi'ne varır ve Islahiye Ovası'nı geçerler. Ardından Amanos Dağları'nın doğusuna yönelerek Asi Nehri'nin bulunduğu bir ovaya varırlar. Bu bölge, Hititlerin vasalı olan Halep Krallığı'nın merkezidir. Burada Kral Muvatalli, Yukarı Ülke'nin kralı olan kardeşi III. Hattuşili'nin ordusuyla birleşmiştir.³⁰³

III. Hattuşili bir metinde kendine bağlı piyadeleri ve arabalı savaşçıları alarak II. Muvatalli'nin emri altında Mısır'a sefere gittiğinden bahseder.³⁰⁴

Diğer yandan Hitit Ordusu'na Karkamış Kralı'nın güçleri de katılır. Hitit ordusu Buradan da Tunip ve Katna üzerinden güneye, Kadeş kentinin Kuzeydoğusundan savaş alanına doğru ilerlemiştir. Hititlerin stratejisi, hareket halindeki Mısır ordusunu

---

³⁰⁰ Ceram, a.g.e., s. 116-119.

³⁰¹ Peker, Pelvanoğlu, a.g.e., s. 72-74.

³⁰² İnan, a.g.e., s. 138.

³⁰³ Peker, Pelvanoğlu, a.g.e., s. 72-74.

³⁰⁴ Beal, a.g.e., s. 13-14.

Kadeş surları ile Hitit arabalı savaşçıları arasında sıkıştırıp ani bir saldırı ile bozguna uğratmaktır.³⁰⁵

Kötü planlamalar yapan II. Ramses artık düşman topraklarına girmiş ve saldırılacak olursa yardımına ancak Amon tümeni yetişebilecek durumdadır. Çünkü diğer üç tümen çok geride kalmıştı.³⁰⁶

II. Ramses'in kuvvetleri Kadeş kalesinin Kuzey batısına çekilince Hitit ordusu ani bir kuşatma hareketiyle Oront'un öte sahiline geçmiştir. Mısır ordusunun diğer iki birliği Kuzeye doğru giderken, Hitit askerleri aniden nehri geçerek hücum etmiş ve Mısır ordusunu ikiye ayırmıştır. Kuzeyde kalan askerler II. Ramses'in ordugâhına giderek yaklaşan tehditi iletmişler, Hitit savaş arabaları arasından zor kaçan kaçabilen Mısır ordusu güneye doğru güçlkle çekilebilmiştir. II. Ramses bu saldırıdan zor kaçabilmiş ve ordusu ağır kayıplar vererek parçalanmıştır.³⁰⁷

Görsel 11-1: Ebu Simbel Tapınağı'nın duvarlarında yer alan Mısır savaş arabası ve üzerinde ok atan asker betimlemesi

Kaynak: (Aktüel Arkeoloji - Sayı 61 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, 2024)

³⁰⁵ Peker, Pelvanoğlu, a.g.e., s. 72-74.

³⁰⁶ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 344-345.

³⁰⁷ İnan, a.g.e., s. 138.

Savaş sonunda Mısırlılar barış politikası izlemek zorunda kalmış ve zamanla iki devlet arasında barışçıl bir dönem meydana gelmiştir. II. Muvatalli ölünce, III. Murşili ile III. Hattuşili arasında taht kavgaları başlamış ve fırsattan istifade eden bazı krallıklar saldırıya geçmiştir. Fakat Hattuşili'nin idareyi eline alması ve Babil ile ittifak etmesiyle her iki tarafın tehdidi karşısında Asur kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat sonraki süreçte Asur yeniden saldırıya kalkışmış ve Salmanasar ordusu Mitanni ülkesinin büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Bu durum Hititler ile Mısır devletini daha da yakınlaştırmıştır.³⁰⁸

III. Hattuşili tahta çıkarken dini unsurları siyasete alet etmekten kaçınmamış, yeğenin elinden iktidarı zorla alırken bu durumu meşru kılmak amacıyla kendisinin tanrıların isteğiyle kral olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. III. Hattuşili, dini öğelerin yanında huzur ve barışçıl bir dış siyaset izlemiştir. Bu durumun en büyük örneği Mısır ile Hitit mücadelesi barışa kavuşturulmuş ve Kadeş Savaşı'nın sonunda yapılamayan barış antlaşması bu dönemde imzalanmıştır.³⁰⁹

Kadeş Savaşı'ndan ancak 15 yıl sonra imzalanabilen bu antlaşma savaş ortamını sonlandırmış ve iki devletin de toprak bütünlüğünü muhafaza altına alınmıştır. Bu dönem II. Ramses dış ilişkileri güçlendirerek savaştan ziyade daha çok ticaret ile gelir elde etme politikası uygulamaya başlamıştır. Hattuşili'de barışçıl bir politika izlemiş ve Suriye üzerindeki topraklarını genişletme politikası gütmemiştir çünkü ülkenin batısında birtakım isyanlar çıkmış, kuzeyde ise Kaşka problemi baş göstermiştir. Doğuda ise güçlenerek saldırgan politikalar yürüten Asur devleti vardır. Ayrıca tahtı için büyük bir sorun haline gelen III. Murşili meselesi de çözüme kavuşmamıştır. Tüm bu sorunlar Hititler ve Mısır arasında bir antlaşmanın yapılmasını zorunlu kılmıştır.³¹⁰

Sonuç olarak M.Ö. 1283 tarihinde Kadeş Antlaşması imzalanmıştır. Kadeş Antlaşması, bir güç haline gelen Asur'a karşı bir ittifak olduğu gibi dostluk ve

---

³⁰⁸ İnan, a.g.e., s. 139.

³⁰⁹ Aydoğan, a.g.e., s. 135.

³¹⁰ Fatma İslam, "Hitit-Mısır Barış Antlaşmasının Ardından İki Devlet Arasında Yürütülen İlişkiler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *Kapadokya Akademik Bakış*, cilt: 6, sayı: 1, Aralık 2022, s. 45-46.

saldırmazlık kurallarına göre her iki devlet arasındaki sınır güvenliğini sağlamaya yönelik oluşturulmuş bir antlaşmadır.³¹¹

Kadeş Antlaşması ile artık Mısır ve Hititler dünyanın iki süper gücü haline gelmiştir. Antlaşma, Hitit Prensi Kheta-Sira'nın ulusal giysileri içinde Mısır'ı ziyareti ve Hattuşili'nin kızının Ramses ile evlenmesiyle yürürlüğe girmiştir.³¹²

Bu antlaşmanın iki metni vardır; Birisi gümüş tablet üzerine yazdırılmış, Hitit kralı tarafından mühürlenerek Ramses'e gönderilmiştir. Diğerisi ise Ramses tarafından Hitit sarayına gönderilen Akadca metindir ve Hattuşa (Boğazkale) arşivinde bulunmuştur. Mısır'a gönderilen gümüş tablet ise henüz bulunamamıştır. Kadeş Antlaşmasında Hitit kraliçesi Puduhepa'nın da mührü vardır. Bu durum Hititlerde kral ve kraliçenin siyasi olarak eşit haklara sahip olduğunu gösterir. Bu durum Hititlerde kadınların siyasi haklarını anlamamız açısından da ayrıca önemlidir.³¹³

Görsel 11-2: Fraktin Kaya Kabartması'nda III. Hattuşili ve Puduhepa'nın tanrılara sunu yaparken tasviri

Kaynak: (<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, 2024)

³¹¹ Emre Baysol, "Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 4, sayı: 8, 2015, s. 15-16.

³¹² Archibald H. Sayce, Arthur Gilman, *Hititler Unutulmuş Bir İmparatorluğun Öyküsü*, (Çev: Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul 2021, s. 22.

³¹³ İnan, a.g.e., s. 140-145.

Kraliçe Puduhepa Hititlerde kadının önemini anlamamız konusunda önemli bir yere sahiptir. III. Hattuşili'nin güçlenmesinde de önemli bir paya sahiptir. Zamanla otoritesini güçlendiren Puduhepa, III. Hattuşili'nin de kendisi gibi hırslı bir siyasetçi olmasında büyük bir etkidir. Her şeye rağmen III. Hattuşili iktidarlığı süresince kan dökmeden barışçıl bir politika izlemiş ve güçlü bir diplomasi ortaya çıkarmıştır.³¹⁴

Kadeş Antlaşması barış ve güvenliği ön plana çıkaran ilk siyasi metin olması açısından uluslararası hukuk açısından önemli bir konuma sahiptir. Antlaşma dört bölümde ele alınmıştır. Giriş bölümünde, antlaşmada imzası bulunan kralların isimleri ve soyağaçları ile iki devlet arasındaki dostluğun tekrar kurulup sürdürülmesinin hedeflendiğinden bahsedilir. İkinci bölümde ise iç ve dış tehditlere karşı beraber hareket etmenin öneminden söz edilir. Üçüncü bölümde kaçakların iadesinden ve karşılıklı olarak tutsakların serbest bırakılmasından bahsedilmektedir. Son bölümde ise tanrılara yemin ve taraflardan birinin bu antlaşma maddelerine uymaması haline karşılık cezalandırılması için beddua yer alır.³¹⁵

Genel itibari ile Kadeş Antlaşması Mısır ve Hititler arasındaki eski husumetleri ortadan kaldırmış ve iki devlet arasında ki dostluğu kalıcı hale getirmiştir. Antlaşmadan sonra II. Ramses 46 yıl daha hüküm sürmüş ve bu zaman diliminde Hititler ile barış içinde yaşamıştır.³¹⁶

---

³¹⁴ Aydoğan, a.g.e., s. 135.

³¹⁵ Aydoğan, a.g.e., s. 147.

³¹⁶ İnan, a.g.e., s. 146.

Görsel 11-3: İstanbul Arkeoloji Müzesi Kadeş Antlaşması

Kaynak: (<https://www.worldhistory.org/image/10312/treaty-of-kadesh/>, 2024)

Bu dönem diplomatik ilişkiler de çok iyi bir hal almıştır. Sürekli elçiler ve hediyeler gönderilmiş, karşılıklı evlilikler ile de ilişkiler iyileştirilmeye çalışılmıştır.³¹⁷

Hanedanın önemli üyelerinin de Mısır ile yazışmalar yaptığını anlıyoruz. Kraliçe Naptera ile Puduhepa'nın yazışmaları ve II. Ramses'in oğlu prens Şutahapşap ile III. Hattuşili'nin yazışmaları da Boğazköy kazılarında ortaya çıkmıştır. Mektupta prens, Hitit kralına “baba” ifadesini kullanmıştır. Prens, iyi dileklerde bulunarak çeşitli hediyeler gönderdiğini dile getirmiştir.³¹⁸

Arşivlerde bulunan Hitit-Mısır yazışmalarının genelinde bir hediyeleşme söz konusudur. Kralların gönderdikleri hediyeler konusundaki cömertlikleri bir tür saygınlık ve gösteriş unsuru olarak da kullanılmıştır. Bu yüzden II. Ramses ve III. Hattuşili arasında gönderilen hediyeler oldukça çeşitlidir. Ayrıca hanedan üyeleri arasında da hediyeleşmenin yaygın olduğu anlaşıyor.³¹⁹

³¹⁷ Dönmez, a.g.e., s. 63-65.

³¹⁸ İslam, a.g.e., s. 45-46.

³¹⁹ İslam, a.g.e., s. 47.

12. EGE GÖÇLERİ

III. Hattuşili sonrası oğlu IV. Tudhaliya tahta çıkmıştır. Bu dönem dış politikaya önem verilmiş ve diğer devletlerle ilişkiler gelişmiştir. Fakat Batı Anadolu'da meydana gelen çeşitli isyanlar neticesinde Hitit Uygarlığı oldukça güç kaybetmiş ve siyasi otorite sarsılmıştır. Kraliçe Puduhepa ve IV. Tudhaliya'nın ölümüyle ise Hitit İmparatorluğunda siyasi bir boşluk meydana gelmiş ve bu durum da isyanların artmasına zemin hazırlamıştır.³²⁰

Tüm bu gelişmeler taht kavgalarını da beraberinde getirmiştir. Ege'deki komşu devletler ve vasal ülkelerle yapılan mücadeleler yıllarca sürmüş ve ekonomiyi de olumsuz etkilemiştir. Tüm bu olumsuz koşullar Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlamıştır.³²¹

IV. Tuthaliya'dan sonra tahta geçen oğlu III. Arnuvanda ise çok kısa bir dönem tahtta kalmış, yerine II. Şuppiluliuma geçmiştir ve Hitit İmparatorluğu'nun son kralı olmuştur.³²² IV. Tuthaliya'dan beri Asur' a karşı yürütülen askeri faaliyetler devam edecek fakat devletin yıkılışı engellenemeyecektir.³²³

Bu dönemde kötü iklim koşulları tarımı etkilemiş ve halk geçim sıkıntısı çekmeye başlamıştır. III. Hattusili'nin tahtı yeğeni III. Murşili'den zorla alması hanedan arasında kutuplaşmalara neden olmuş, bu sorun ise zamanla daha da artarak bir kriz haline gelmiştir. Artan bu sorun II. Şuppiluliuma'nı hükümdarlığını tehdit etmeye başlamış ve ülkede siyasi bir huzursuzluk yaratmıştır.³²⁴

Şuppiluliuma döneminde denizlerde de faaliyet gösteren Hititler Akdeniz'deki tedarik yollarına yönelik giderek artan tehditleri engellemek için müttefiklerinden yardım almış ve Ugarit'in deniz filosunu kullanmışlardır.³²⁵

---

³²⁰ Aydoğan, a.g.e., s. 135.

³²¹ Schwertheim, a.g.e., s. 18.

³²² Aydoğan, a.g.e., s. 135.

³²³ Ünal, a.g.e., s. 83-84.

³²⁴ Klinger, a.g.e., s. 141-143.

³²⁵ Bryce, *Hitit Krallığı*, s. 485.

Hititlerin zayıflamaları ve Miken Krallığı'nın da gücünü yitirmiş olması kuzey Avrupa'dan ve Balkanlardan gelen kavimlerin Anadolu'ya hızla saldırmalarına neden olmuştur.³²⁶

Ege Göçleri denilen bu göçler sırasında Hitit İmparatorluğu ağır bir darbe almıştır. Saldırıları sonucu merkezi otorite sarsılmış ve Hattuşa'da büyük bir yangın çıkmıştır. Başkentte çıkan bu yangınlar zayıflamış olan Hitit İmparatorluğunun yıkılışını hızlandırmıştır.³²⁷

Hitit krallığının hızlı bir şekilde yıkılması pek çok nedene bağlanmıştır ve görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. M.Ö. 1200 civarında büyük krallıkların aniden art arda yıkılmaları Deniz Kavimleri teorisini güçlendirmiştir.³²⁸

Bu kavimler M.Ö. 13. Yüzyıl sonrası balkanlar üzerinden gelerek Anadolu'ya geçmiş, önce Troya kentini yok etmiş sonra da Hitit topraklarına saldırmışlardır.³²⁹

Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu bu göçlerin Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu göçleri İon, Dor ve Aiol kabileleri başlatmıştır.³³⁰

İonlar on iki kent devleti kurmuşlar, Dorların ise altı kentten oluşan bir birlikleri vardır ve dini merkezleri Apollon Tapınağıdır. Bu şehir devletleri dil, din ve kültür bakımından siyasi birliklerini korumuşlardır. Dil olarak eski Yunanca'yı kullanmışlar ve eski Yunan dinine inanmışlardır. Sanat, mimarlık, giyim kuşam, gelenek ve görenek açısından da Yunan kültürünü benimsemişlerdir.³³¹

Ege Göçlerinin etkisi Mısır'ı da ciddi olarak etkilemiştir. M.Ö. 1229 – 1220 yılları arasında tahtta bulunan Mısır Firavunu Merneptah, Mısır'a saldıran Deniz Kavimleri'ni yenmeyi başarmıştır. Bu savaşın anısı için Büyük Karnak yazıtı

---

³²⁶ Yusuf Polat, "Bölüm 3-4", *Anadolu Arkeolojisi*, Hüseyin Sabri Alanyalı (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010, s. 87-88.

³²⁷ Aydoğan, a.g.e., s. 135.

³²⁸ Oğuz Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2011, s. 21-23.

³²⁹ERCÜMENT YILDIRIM, OKAY PEKŞEN, "Üçüncü Arami Göçü'nün Anadolu'nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 4, sayı: 13, Aralık 2013, s. 37-39.

³³⁰ Ergin Eroğlu, "Ege Göçleri ve M.Ö I. Binde Anadolu" *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2014, s. 44-46.

³³¹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 52-54.

hazırlanmıştır. Karadan ve denizden saldıran bu kavimlere karşı dönemin kralları aralarında haberleşmişler ve yardım faaliyetinde bulunmuşlardır.³³²

Mısır firavunu III. Ramses zamanında gerçekleşen ve M.Ö. 12. Yüzyılın başlarına tarihlenen bu göçün ikinci aşaması ise çok daha büyük bir yıkım yaratmıştır. Kavimlere karşı kazanılan zafer Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarına yazıyla ve resimlerle işlenmiştir. Mısır, Deniz Kavimleri göçünden sonra bir daha eski gücüne kavuşamamış, çöküş süreci içine girmiştir. Anadolu'da önemli kentlerin hemen hepsi yakılıp yakılmış, Hititlerin yıkılış sürecini hızlandırdığı gibi Azzi-Hayaşa gibi çağdaşı olan birçok krallığın da yıkılmasına neden olmuştur. Mitanni Devleti ve III. Babil Hanedanlığı da bu göçler sonucunda yıkılan diğer büyük devletlerdendir. Bu dönemde yaklaşık dört yüzyıl süren karanlık bir çağ yaşanmıştır. Urartu bölgesi hariç Anadolu'da çiviyazısı kullanılmamış, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren kökeni Helen alfabesine dayanan Frig alfabesi kullanılmıştır.³³³

Görsel 12-1: Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarında Deniz Kavimlerinin tasvirleri

Kaynak: (Aktüel Arkeoloji - Sayı 61 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, 2024)

³³² Yıldırım, Pekşen, a.g.e., s. 37-39.

³³³ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 121-122.

Anadolu'da Hititçe ve Hitit çiviyazısına bir daha rastlanılmamıştır. Hititlerden söz eden son yazılı kaynaklar da deniz kavimlerinin saldırılarına uğrayan Mısır firavunlarının yazıtlarıdır. Hititler beş yüz yıl dillerini korumaya çalışmışlar fakat Şam, Suriye, Filistin, Anadolu, Mısır ve Yunanistan'ı çiğneyip harap eden bu kavimlerin saldırılarıyla her şeylerini kaybetmişlerdir. Hitit Hanedanlığının bir kolu Kargamış'ta birkaç kuşak boyunca tutunmuştur fakat kısa bir süre sonra bu krallık da tamamen yıkılmıştır.³³⁴

Ege göçleriyle başlayan karanlık çağın sonunda Orta Anadolu'da Frig Devleti, Anadolu'nun batısında Lidya Devleti, doğusunda Urartu Devleti ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun batı kıyılarında İyonlar ve Aioller, güneydoğusunda Geç Hitit Şehir Devletleri yer almıştır. Kuzey Suriye'de ise güçlü bir Asur Devleti kendini göstermeye başlamıştır. M.Ö. I. bin yılın en önemli hareketlerinden biri olan Arami göçleri ile Arami kültürü, bölgedeki Hitit ve Hurri kültürleriyle karışmaya başlamıştır. Çoğunlukla Hitit-Luvi, Sami, Arami ve Hurri kökenli Geç Hitit Krallıkları bu dönemde ortaya çıkmıştır.³³⁵

Hitit Krallığının M.Ö. 1200'lü yılların başlarında yıkılmasının ardından Güneydoğu'da Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de Geç Hitit Devletleri kurulmuş ve bu devletler Hitit geleneklerini 200 yıl daha sürdürmüşlerdir.³³⁶ Fakat bu devletler hiçbir zaman eski imparatorluğun gücüne ulaşamamıştır. Asur ve Urartu devletlerinin hükümdarları bu krallıklarla yıllarca savaşmıştır.³³⁷

Sonraki dönemlerde ise bölgeye zamanla Arami kültürü hâkim olmuştur. Suriye'nin kuzeyindeki Hitit kentleri Aramilerin eline geçmiştir. Eski Hitit kültürüyle yeni Arami kültürü zamanla kaynaşmış ve yeni sentez bir kültür ortaya çıkmıştır. Arami beyleri hem Aramca hem Hititçe adlar almaya başlamış, göçlerin neticesinde Hitit devletlerin yıkılması Aramilerin işini kolaylaştırmıştır. Böylelikle çöl kültürü Anadolu'nun içlerine kadar yayılmıştır.³³⁸

---

³³⁴ Christopher I. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları Bronz Çağı'ndan Günümüze Orta Asya Tarihi*, (Çev: Kürşat Yıldırım), ODTÜ Yayıncılık, s. 34.

³³⁵ Reyhan, Cengiz, a.g.e., s. 122.

³³⁶ Hacı Çoban, "Arami Göçleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sayı. 29, 2011, s. 95-96.

³³⁷ Schwertheim, a.g.e., s. 19.

³³⁸ Çoban, s. 95-96.

13. SONUÇ

Tarih boyunca korunma ihtiyacının bir sonucu olan ordular beraberinde savaşları da getirmiştir. Bu sorunlar savunma sistemlerinin gelişmesine ve güçlü orduların oluşmasına ortam hazırlamıştır. Yaşamak için zorunlu bir hale gelen ordular zamanla sürekli gelişmiş ve toplulukların vazgeçilmez bir parçası haline gelerek devletlerin kaderini belirlemiştir.

Düşmana karşı üstün gelme ihtiyacı beraberinde teknolojik gelişimi de zorunlu kılmış ve toplumsal değişimi meydana getirmiştir. Ordular sürekli gelişmiş ve ordu içerisindeki ihtiyaçlar yeni icatların çıkmasına ortam hazırlamıştır.

Anadolu'nun ilk büyük siyasi birliğini kuran Hititler, kurmuş oldukları bu birliği ekonomik ve askerî açıdan geliştirerek bulundukları bölgenin en büyük gücü haline gelmişlerdir. Hititler yapmış oldukları birçok icraat ile kendilerinden sonra gelecek uygarlıklara da örnek olmuşlardır. Hititler oluşturdukları güçlü ve organize orduları, Panku meclisi, Telipinu fermanı, Mısırlılarla yaptıkları tarihin ilk yazılı antlaşması olan Kadeş antlaşması, tasarladıkları savaş arabaları ve güçlü sur yapıları ile tarihe derin izler bırakmışlardır.

Hititler tarih sahnesine başkent Hattuşa'dan başlayarak hızlı bir şekilde organize olup gelişmiş bir ordu sistemi kurmuşlar ve savaş arabalarını kendilerine göre uyarlayıp geliştirerek yönetim alanlarını hızlı bir şekilde genişletmişlerdir.

Hititler güçlü ordu teşkilatı ve siyasi politikaları sayesinde kısa zamanda imparatorluk haline gelmişler ve sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletmişlerdir. İmparatorluk döneminde Hitit ordusu, dönemin en güçlü ordularıyla boy ölçüşebilecek düzeye gelmiştir. Bu başarının altında uygulamış oldukları diplomatik ilişkiler, savaş stratejileri, güçlü ordu teşkilatlanması, kendilerine özgü tasarladıkları savaş arabaları ve inşa ettikleri güçlü sur yapıları gibi birçok unsur yatmaktadır.

Hitit ordusunun öncelikli hedefi işgal edecekleri bölgeyi savaşmadan diplomasi aracılığıyla ele geçirmektir. Bunun için saldırı öncesinde saldırıyı düşündükleri kentin yöneticileri ile konuşmuşlardır ve kendilerine teslim olmalarını, şehri kansasız bir şekilde almak istediklerini belirtmişlerdir.

Hititler, geleneksel savaş arabalarını kendi ihtiyaçlarına göre uyarlayarak daha hızlı ve manevra yeteneği daha fazla olan birer savaş makinası haline getirmişlerdir. Başkent Hattuşa'yı korumak için güçlü ve uzun surlar inşa etmişlerdir. Güçlü bir organize devlet kuran Hititler, kurdukları güçlü ordu teşkilatı sayesinde Anadolu ve Mezopotamya bölgesine hükmederek bu geniş coğrafyada siyasi birliği temin etmişlerdir. Bilim, sanat, askeri, mimari, kültür ve sosyal hayat üzerinde yaptıkları çalışmalar ve yenilikler ile son derece gelişmiş bir medeniyet kurmuşlardır.

Ege göçlerinin ve Anadolu'da çıkan çeşitli yangınların etkisi ile gücünü kaybeden Hitit devleti zamanla yıkılma sürecine girmiştir. Bıraktıkları miras ile kendilerinden sonra kurulan devletlere bir örnek teşkil etmişler, kurdukları ordu sistemi ve geliştirdikleri savaş stratejileri ile Anadolu gibi nüfusu az olan bir bölgede dahi dönemin en güçlü devletlerinden biri haline gelerek savaştıkları pek çok devlete üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (2005). *Anadolu kültür tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Akkuş, S. (2018, 4 Ekim). Eski Anadolu'da dinî inançların savaşlardaki rolü ve önemi. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 4, Ankara.
- Akyürek, S. (2010). *Zorunlu askerlik ve profesyonel ordu*. Ankara: Bilgesem Yayınları.
- Alanyalı, H. S. (2019). *Anadolu arkeolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Alp, S. (2001). *Hitit çağında Anadolu*, İstanbul: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Alparslan, M. (2010) *Anadolu uygarlıklar tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Alparslan, M. D., Alparslan, M. (2020) *Hititler bir Anadolu imparatorluğu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altınok, M. (2019). Hititler: Boğazköy'de yükselen bir yönetim güneşi. *Akademik Hassasiyetler*, 13(11).
- Ardzinba, V. (2010). *Eskiçağ'da Anadolu ayinleri ve mitleri*, (Orhan Uravelli, Çev.). Ankara: KAFDAV Yayınları.
- Aslantürk, N. (2013). *Hitit belgelerinde Hurri tanrıları ve onların kültleri*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aslantürk, N. (2014). Ukkija şehri ve katipler. *Turkish Studies*.
- Aslantürk, N. (2019) Hitit mektupları ve mektuplarda kullanılan bir hitap şekli: "Abu/ı düğ.ga-ja". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18).
- Aslan, Y. (2008) Savaş hukukunun temel prensipleri. *TBB Dergisi*, (79).
- Ataseven, U. Hititlerin Mısır'a uyguladığı casus politikaları üzerine bir değerlendirme. *Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, (3).

- Atila, N. (2018). Hitit devleti'nde güvenlik algısı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(64).
- Aydoğan, S. (2021). Uygarlık tarihinde Hitit uygarlığının ve kadeş antlaşmasının yeri. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2).
- Bahar, H. (2016). *Eskiçağ uygarlıkları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Bakan, S., Şahin, S. (1018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2).
- Başak, O. (2008). Taş çağı'ndan tunç çağı'na Anadolu'da maden sanatın gelişimi ve kullanımı. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (21).
- Başol, S. (2022). Hitit ordu düzeninde yer alan bazı askeri terimler, görevliler ve rütbelere üzerine bir not. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1).
- Baysol, E. (2015). Antik dönem doğu Akdeniz jeopolitiği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8).
- Beal, R. (1992). *The organization of the Hittite military*. Texte Der Hethiter. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Beckwith, C. I. *İpek yolu imparatorlukları bronz çağı'ndan günümüze orta asya tarihi*. (Kürşat Yıldırım, Çev.). ODTÜ Yayıncılık.
- Bozkurt, G. (1981). Eski hukuk sistemlerinde kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1).
- Bryce, T. (2003). *Hitit dünyasında yaşam ve toplum*. (Müfit Günay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bryce, T. (2015). *Hitit savaşçıları MÖ 1650-1200*. (Esin İleri, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bryce, T. (2020). *Hititler Anadolu savaşçıları*. (Ülke Evrim Uysal, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Bryce, T. (2023). *Hitit krallığı*. (İrem Kutluk, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

- Cengiz, T. (2014). Hitit kralı ve kraliçesi arasındaki dikotomik eşitlik üzerine bazı tespitler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56).
- Ceram, C. W. (2008). *Tanrıların vatanı Anadolu*. (Esat Nermi Erendor, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cevher, M. (2021). Hitit krallığı'nda kent ve ülke savunması, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30.
- Çağla, D. (2020). Kassitler ve Hititler arasında ilişkiler. *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Çelebi, B. (2006). Mısır kraliçesinin evlenme teklif. *Arkeologlar Derneği Dergisi*, (28).
- Çetin, M., Kök, R. (2015). Askeri devrim bağlamında batı savaş lojistiğinin tarihsel gelişimi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4).
- Çınar, B. (2022). Antik çağ'da dört ordu sınıfı: savaş arabaları, piyadeler, süvariler ve savaş filleri. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Çiğdem, S., Kılıç, M. (2021). Hititler ve Urartularda psikolojik savaş unsuru olarak diplomasi. *ETÜT*, (3).
- Çoban, H. (2011). Arami göçleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29).
- Desti, M. (2013). *Anadolu uygarlıkları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Dönmez, S. (2014). Hititler döneminde askeri ve siyasi faaliyetlere bağlı metal dolaşımı. *Journal of History Studies*, 6.
- Erbaşı, F. S., Gezmez, A. (2023). Hitit eski krallık döneminde Suriye politikası ve Mısır ile ilişkiler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*.
- Erdan, E. İö 24-9. yüzyıllar arası önasya'nın kadın yöneticileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3).
- Erginöz, G. Ş. (2018). Mısır ve Hitit ordularında savaş arabaları. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*.
- Erkmen, S. (2019). Silahlı güçler; ordular, para-militer yapılar. *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.39.

- Eroğlu, E. (2014). Ege göçleri ve m.ö 1. binde Anadolu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- Ersoy, T. (2022). Bir hitit kenti Tarhuntaşsa. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(6).
- Friedrich, J. (2000). *Kayıp yazılar ve diller*. (Recai Tekoğlu, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gavaz, Ö. S. (2008). Hitit imparatorluk devri krallarından I. Šuppiluliuma döneminde Anadolu. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- Gür, B. (2012). Hititler, Mikenler ve Batı Anadolu'daki kültür etkileşimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2).
- Gür, Y. (2021). Hitit ve Eski Mısır'da teknolojik bir silah: savaş arabaları. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3).
- Horunlu, T. (2023). Eski Mezopotamya'da bir savunma stratejisi: hendekler. *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(1).
- İslam, F. (2022). Hitit-Mısır barış antlaşmasının ardından iki devlet arasında yürütülen ilişkiler üzerine kısa bir değerlendirme. *Kapadokya Akademik Bakış*, 6(1).
- Seeher, J. (2006). Chronology in Hattuša: new approaches to an old problem. *BYZAS* 4.
- Kahya, M. (2006). Savaş ve barış. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*.
- Kılıç, M. (2021). Ana hatlarıyla eski çağ Anadolu devletlerinde asker temini. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.
- Kılıç, Y., Duymuş H. Hititlerde kadın ve siyaset. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(42).
- Köroğlu, K. (2011). *Eski Anadolu tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Köroğlu, K. (2013). *Eski Mezopotamya ve Mısır tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Koç, İ. (2006). *Hititler*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Memiş, E. (1994). Hitit sarayında kraliçelerin rolü. *BELLETEN*, 58(222).
- Memiş, E. (2013). *Eskiçağ Türkiye tarihi*. Çizgi Yayınları.
- Murat, L. (2016). *Anadolu'da Kaskalar*. Ankara: Hel Yayınları.
- Narşap, M. Bozkır kavimlerinde akeri teşkilat. *Genç Kalemler*.
- Öztürk, S. (2022). Hitit deniz ritüeli üzerine bir değerlendirme. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(2).
- Öztürk, S. (2023). Hitit savaş arabalarını çeken atların kutsanması. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Peker, H., Pelvanoğlu, T. (2018). Kadeş savaşı. *Aktüel Arkeoloji*.
- Polat, Y. (2010). Bölüm 3-4. *Anadolu Arkeolojisi*. H. S. Alanyalı (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Reyhan, E. (2009). Hititlerde devlet gelirleri, depolama ve yeniden dağıtım. *Gazi Akademik Bakış*, 2(4).
- Reyhan, E. (2021). Hitit örneği üzerinden eskiçağ'da toplumsal yapı ve büyü ilişkisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(70).
- Safran, M., Aktaş, Ö. (2012). Savaş ve tarih. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(196).

İnternet Kaynakları

Aktüel Arkeoloji - Sayı 61 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, (Erişim Tarihi: 18.02.2024).

Aktüel Arkeoloji - Sayı 61 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, (Erişim Tarihi: 05.05.2024)

Aktüel Arkeoloji - Sayı 61 : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive, (Erişim Tarihi: 07.05.2024)

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi » Makale » HİTİT KRALLIĞI'NDA KENT VE ÜLKE SAVUNMASI (dergipark.org.tr), (Erişim Tarihi: 14.01.2024)

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi » Makale » HİTİT KRALLIĞI'NDA KENT VE ÜLKE SAVUNMASI (dergipark.org.tr), (Erişim Tarihi: 18.01.2024)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hitit-devlet-yonetimi-ve-ic-siyaseti>, (Erişim Tarihi: 25.04.2024)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, (Erişim Tarihi: 20.03.2024)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, (Erişim Tarihi: 27.04.2024)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/aktuel/hititlerde-sosyal-hayat>, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-kent/paphlagonia-hadrianoupolis-mozaikleri>, (Erişim Tarihi: 01.05.2024)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-uygarlik/alaca-hoyuk>, (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

<https://www.worldhistory.org/image/10312/treaty-of-kadesh/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2024).

<https://www.worldhistory.org/image/4892/lion-gate-at-hattusa/>, (Erişim Tarihi:
23.02.2024)

